

॥ अथ श्रीमुद्गलपुराणे नवमः खंडः प्रारभ्यते ॥

शक्तिरूपाय मोहित निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥२३॥ निर्गोधस्वरूपां समास्थाय बुद्धिं निजानंदभ्रान्तिप्रदां मिद्विरूपाय ।
 प्रविदैव तुर्येषु त्रिवान्मकाय निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥२४॥ ततः सांख्यरूपं विनिर्माय तुर्यैस्नदाकाररूपाय वै बोध-
 काय । सदा स्वान्मनिष्ठाय संकल्पहन्त्रे निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥२५॥ ततो बोधरूपं विनिर्माय बोधस्वरूपाय माया-
 मयाकारधाम्ने । सदा स्खलकायथ नानाप्रचारिन्निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥२६॥ ततो देहिरूपाय निर्माय तं वै सदैक-
 प्रबोधाय भ्रान्तिरगाय । स्वतो भ्रान्तिहीनाय सोऽहंप्रदाय निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥२७॥ ततो विंदुमात्राय निर्माय
 बिंदुं चतुर्धा चतुष्पादरूपेण खलित् । अनंतस्वरूपाय देहप्रचार निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥२८॥ ततो नादरूपं विनिर्माय
 नादस्वरूपाय तन्मयाय चैतन्यदाय । अजायथ त्रैविध्यदेहस्मिताय निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥२९॥ समास्थाय बाह्यांतर
 संस्थिताय विनिर्माय मौयुषरूपं परान्मन । तदाकाररूपेण चानंददाय निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥३०॥ सदा स्वप्न-
 रूपाय सर्वानरमयाय सृक्ष्माय सत्त्वान्मने स्खलकाय । विनिर्माय सृक्ष्मं त्रिधा संस्थिताय निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥३१॥
 नमस्ते प्रभो स्थूलरूपाय तत्र विनिर्माय जागृत्तदाकाररूप । सदा व्यस्रभूताय बाह्यान्मकाय निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥३२॥
 गणांस्ते गणेशान्मरूपेण सृष्टांस्त्वानंशांश्च तान रक्ष ब्रह्मेश दामान । सदा पादपद्मे रतांस्ते कुरुस्व निजानंदयोगाय हुंठ
 नमस्ते ॥३३॥ गजाकारानुंदाय लंबोदराय चतुर्बाह्वे शर्पकर्णाय तुभ्यम् । त्रिनेत्राय पाशांकुशाद्यैर्युताय निजानंद-
 योगाय हुंठ नमस्ते ॥३४॥ नराकाररूपाय कंठादधस्तात्तथा व्यंकंठनाय रक्तांत्रगाय । महाऽऽग्बुध्रजायाऽऽग्बुवाहाय नित्य
 निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥३५॥ अनंतप्रसृतिश्च ते वामभागे महामिद्विरूपा तथा दक्षिणांगे । धृते पूर्णमांगे परं देव-
 देव निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥३६॥ स्वसंवेचनास्मि पुं संस्थिताय प्रमोदादिभिः संख्यमानाय तुभ्यम् । नथेक्षाः समुद्र-
 सुलीलाकाराय निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥३७॥ समाधिस्वरूपं गणेशं स्तुवीमः कथं ब्रह्मणां ब्रह्मभूतं महान्मन ।
 तथापि स्वबुद्ध्या प्रमाणैः स्तुतोऽसि निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥३८॥ वयं धन्यरूपा गणाधीश ते वै स्तवनाऽथ
 पूजादिना दीनबंधो । तमस्ते नमस्ते प्रसीदाऽऽगु भूमन् निजानंदयोगाय हुंठ नमस्ते ॥३९॥ मुद्रं उवाच । एवं स्तुत्वा गणा-
 धीशं प्रणमुन् प्रजापते । ब्रह्माणि नान्यथोवाच हर्षितः स गजाननः ॥४०॥ श्रीगणेश उवाच । वरान् ब्रूत हृदिस्थानं वै ब्रह्माणि
 तुष्टिमागतः । दास्याम्यनेन स्तोत्रेण तपसा दुर्लभानपि ॥४१॥ भवत्कृतमिदं स्तोत्रं मम संतोषकारकम् । भविष्यति न

संदेहः सर्वमिद्विप्रदायकम् ॥४८॥ यः पठेत् पाठयेद्वाऽपि श्रावयेन्मानवोत्तमः । स भुक्त्वा ह्यखिलान् भोगान्तेनैव स्वानंदगो-
भवेत् ॥४९॥ विजयप्रदं मे न द्विपुत्रपौत्रप्रदं भवेत् । धनधान्यपशूनां तु दायकं प्रभविष्यति ॥५०॥ अंगहीनजनानां तु
स्वंगदं गेगनाशनम् । अलक्ष्मीसंकटभयैव दहनं पाटकारिणाम् ॥५१॥ विद्या ज्ञानादिकं सर्वं लभेत्तु न निश्चिन्तम् ।
भुक्तिं मुक्तिं ब्रह्मभूयं पठनात् श्रवणात् भक्तिकर्मसाधने सिद्धं परकृत्यविनाशनम् । गजयन्त्रहरं चैव भविष्यति
सुमेचिनाम् ॥५२॥ एकविंशतिवारं चैकविंशति दिनानि यः । पठेत् स लभेत् सर्वमीप्सितं नात्र संशयः ॥५३॥ एवं
गणपतेर्वाक्यं श्रुत्वा ब्रह्माणि विघ्नपम् । प्रणम्य हर्षयुक्तानि जगुस्त्वं च प्रजापते ॥५४॥ ब्रह्माण्युचुः । वरदोऽसि गणाधीश
तदा ते भक्तिमुत्तमाम् । देहि यया महामोहो नश्यत्यत्र न संशयः ॥५५॥ निजव्यापारजं देहि बोधं कथय सर्वप ।
कार्यं तच्च करिष्यामस्वदाजावशगानि भोः ॥५६॥ सदाऽस्मन्निकटं नाथ निष्ठ स्वभक्तकारिणम् । निर्विघ्नं कुरु सर्वत्र
गजानन नमोऽस्तु ते ॥५७॥ त्वन्ममानि कुरु त्वमस्मान् पादाश्रितानि ते । भजतां सर्वदातृणि त्वत्प्रसादान्नमोऽस्तु
ते ॥५८॥ यद्यदिच्छामहे नाथ तत्तत्तु सफलं भवेत् । सत्यसंकल्पजं सौख्यं देहि नो गणनायक ॥५९॥ एवं तेषां वचः
श्रुत्वा भक्तिभावेन तोषितः । तथेति नान्यथोक्तत्वासावर्तनार्थं चकार ह ॥६०॥ अष्टौ विनायकाः प्रोक्त्वास्तद्रूपेण
गजाननः । तेषां सामीप्यगो भूत्वाऽनिष्ठत् सर्वार्थसिद्धये ॥६१॥ एतत् सर्वं समाख्यातं स्वसंवेद्यस्य चेष्टितम् । श्रवणात्
पठनान्नृणां सर्वमिद्विप्रदायकम् ॥६२॥

॥ ओमिति श्रीमदांत्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्वले महापुराणे तन्वमे खंडे योगचरिते स्वसंवेद्यस्वरूपवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मुद्रल उवाच । अधुना शृणु दक्ष त्वं निवृत्तिरूपधारिणः । चरितं गणनाथस्य ब्रह्मभूतपदप्रदम् ॥१॥
स्वानंदः सकलाधारो नानाब्रह्मसु संस्थितः । जगत्सु योगभावेन संयोगेन तदात्मकः ॥२॥ स नानामायया युक्तो नानाभाव-
परायणः । भावाभावादिहीनत्वाच्छोभते नित्यमंजसा ॥३॥ अनंतकल्पकाले तु गते संतोषमादधे । त्रिवृत्तिमिच्छति

प्राप्तो मायाहीनत्वकारणान् ॥४॥ जगद्विब्रह्मभिः सार्धं गणेशमभजत्तनः । संयोगभावनाशार्थं सर्वतो भक्तिमंयुनः ॥५॥
एकाक्षरविधानेन पुजयामास न विभुम् । मंत्रं जजाप सर्वगो ध्यान्वा हृदि गजाननम् ॥६॥ इक्ष उवाच । स्वस्वैव्यात्मकः
प्रोक्तो मंत्र एकाक्षरं महान् । अयोगगणनाथस्य प्रीतिदः स कथं वद ॥७॥ इक्ष उवाच । शब्दशब्दार्थमंयुक्तो मंत्रो
गणपतेः स्मृतः । स्वस्वैव्यात्मकः प्राज्ञः सर्वशास्त्रेषु संमतः ॥८॥ नामैकदेशमात्रन्वात् स एवायोगवाचकः । न तत्र
शब्दशब्दार्थौ नयोर्योगादिकं कदा ॥९॥ गते वर्षशते नत्र प्रसन्नो गणनायकः । आययौ न वगन् दानुं निजभक्तमुख-
प्रदः ॥१०॥ इष्ट्वा गजाननं दक्ष प्रहृष्टः सर्वमंयुनः । स्वानंदः प्रणनामाय पुपुजे भक्तिमंयुनः ॥११॥ इक्ष उवाच । सगुणो
देह एतस्य निर्गुणं मन्त्रकं परम् । तयोरभेदभावस्य गजाननो निजान्तमकः ॥१२॥ अयोगं सगुणं नैव निर्गुणं नैव वनेन ।
नयोः संयोगरूपं यन्नैव योगाद्रिमत्तम ॥१३॥ कथं गजाननश्चायमयोगं वाचकोऽभवत् । छिधि मे संशयं पूर्णं वचसा
योगभाविना ॥१४॥ इक्ष उवाच । सिद्धिर्देहमयी माया बभूवे तस्य भो विधे । नानाधर्मं परिगृह्य लीना जाता
शरीरे ॥१५॥ नानाज्ञानप्रभावं तु न्यक्त्वा बुद्धिः शिरोऽभवत् । श्रान्तिशार्कभावं सा नह्नीना संवभूव ह ॥१६॥ नयो-
योगे स्वस्वैवैव ब्रह्म संयोगधारकम् । गजाननाकृतिस्थं तद् बभूवे लीनभावतः ॥१७॥ सिद्धिबुद्धिविहीनोऽयमयोगं वाचको-
ऽभवत् । गणेशो गजवक्त्रादिचिह्नयुक्तो न संशयः ॥१८॥ शब्दशब्दार्थमयोगैस्त्रिभिर्हीनो गजाननः । अयोगं शोभने
दक्ष मायाभ्यां वर्जितः सदा ॥१९॥ अथो शृणु चरित्रं त्वं प्रकृतं शान्तिदायकम् । स्वस्वैवैव गणेशं हर्षमंयुनः ॥२०॥
समवन्वानंद उवाच । अजं पुणं परमव्ययं न निवृत्तिमात्रं ह्यसमर्थमस्यम् । अयोगरूपं गणनाथमाद्यं नमामि निर्मायिकाम-
प्रमेयम् ॥२१॥ न जागजं स्वदजमंडजं न न चाद्रिदं स्थावरजंगमं न । अनादिमध्यांतममोयरूपं नमामि निर्मायिकम-
प्रमेयम् ॥२२॥ न भूस्वरूपं न जलं प्रकाशं न वायुरूपं न व्योमव इन्द्रिम् । न गजसं मत्स्वनमोयुतं न नमामि निर्मायिकम-
प्रमेयम् ॥२३॥ न जागृतं स्वप्नगतं न देवं सौषुप्तकं नैव तुरीयमस्यम् । न विंदुमात्रं न च सोऽहमेव नमामि निर्मायिकम-
प्रमेयम् ॥२४॥ न बोधगं नैव विबोधरूपं न माह्ययुक्तं न च मोहहीनम् । न निर्गुणं नो सगुणं तथा न नमामि निर्मा-
यिकमप्रमेयम् ॥२५॥ न कर्मरूपं न च ज्ञानरूपं ममं न चाधीनतमं सदा न । न स्वात्मगं सर्वविकारहीनं नमामि
निर्मायिकमप्रमेयम् ॥२६॥ अमत्स्वरूपं न च मत्स्वरूपं समानरूपं न च नेतिगं तम् । निजान्तरूपं विविधेषु नैव

नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥२५॥ अनंतरूपं न तथैकरूपं समं न तुर्यं न च पंचमं नम् । सदा गणेशकृतिरूपधारं नमामि
निर्मायिकमप्रमेयम् ॥२६॥ न चागतं नैव गतं गणेशमयोगरूपं प्रवदन्ति वेदाः । सदा निवृत्तिमयमाममंताक्षमामि
निर्मायिकमप्रमेयम् ॥२७॥ बर्वाभिरात् कथितुं कदाचिदयोगभावान् मनसो न शक्यम् । कदा तमप्राप्य वदामि
देवं नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥२८॥ न सिद्धियुक्तं न च बुद्धियुक्तं न मायिकं ब्रह्ममयं परेशम् । अनंतपारं गजवक्त्र-
धारं नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥२९॥ त्रिनेत्रधारं गजवक्त्रयुक्तं चतुर्भुजं चैकरदं महान्तम् । महोदरं बाहनहीनगं तं
नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥३०॥ न योगनिष्ठं न विहारयुक्तं निजान्मनास्त्रि नगरं न संस्थम् । निजं समुद्रं न विहारकारं
नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥३१॥ न भक्तभक्तिप्रियमेव देवं तथापि योगेन निवृत्तिदं नम् । अपारमायामयपाशहारं
नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥३२॥ अहं विकारं विमोहितोऽनो भ्रमन् गणेशाधिपते महान्मन् । जगत्सु नानाविध-
ब्रह्मसु प्रभो नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥३३॥ समाधिरूपोऽहमर्चित्यभावः सर्वात्मकः सर्वविवर्जितोऽहम् । भ्रमामि
मां रक्ष निवृत्तिदानं नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥३४॥ सुसिद्धिबुद्धिप्रद मोहयुक्तो विभज्य नानाविधमात्मरूपम् ।
चतुः पदार्थेषु चरामि भ्रान्त्या नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥३५॥ सुखेलयुक्तोऽहमर्थो सुखेनैतरेण योगेन तदात्मना वै ।
न शान्तिजं सौख्यमणु ह्यविदं नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥३६॥ अनंतभावेन विमोहितं मां रक्षस्व ते पादप्रियं गणेश ।
निवृत्तिकां देहि परार्थभूतां नमामि निर्मायिकमप्रमेयम् ॥३७॥ नमो गणेशाय निवृत्तिधारिणे नमः परेशाय सुखाब्धि-
वासिने । नमश्च हरं ब महोदराय ते नमो नमो ब्रह्मपते सुशान्तये ॥३८॥ अयोगरूपं गणनायकं तं प्रवेशहीनात् कथमेव
दुंद । दयापरं स्तौम्यधुना च नारय नमो नमो विघ्नपते नमस्ते ॥३९॥ सुदृढ उवाच । एवं स्तुत्वा गणेशानं स्वानंदः प्रणनाम
नम् । भक्त्या हर्षेण संयुक्तस्तमुवाच गजाननः ॥४०॥ श्रीगणेश उवाच । वरं वृणु महाभाग सर्व दास्यामि चेप्सितम् । माया-
मायिकभेदैस्त्वं दुःखिनोऽसि न संशयः ॥४१॥ त्वया कृतमिदं स्तोत्रं सर्वशान्तिप्रदं भवेत् । न मायासंभवं दुःखं प्रलभेत्
पाठतो नरः ॥४२॥ यं यमिच्छति तं तं वै दास्यामि स्तोत्रपाठतः । असाध्यं साधयेन् मर्त्यः श्रवणेन निजप्रदम् ॥४३॥
एवं श्रुत्वा गणेशस्य वचनं स्वस्वरूपकम् । जगाद तं प्रणम्यादौ कृत्वा करपुटं विधे ॥४४॥ ससर्वस्वानंद उवाच । यदि तुष्टोऽसि
विघ्नेश तदा देहि निवृत्तिजम् । सुखं नान्यं वरं भ्रान्तिं मायामेतां निवारय ॥४५॥ तथेति तमुवाचैव गणेशोऽतर्दधे ततः ।

स्वानंदः खिलभावेन स्वस्थाने संस्थितोऽभवत् ॥४८॥ सस्मारायोगनाथं तं ततश्चित्रं बभूव ह । विश्वानि ब्रह्मसुख्यानि
स्वानंदं लयमाययुः ॥४९॥ ततः स्वयं निजानंदो नष्टमत्र बभूव ह । मायाहीनप्रभावेणायोगस्यः शुशुभे मुदा ॥५०॥
संयोगमायया हीनो न ददर्श स किंचन । स्वान्मानं वाऽपरं मुख्यं अयोगं गणनायकम् ॥५१॥ सर्वबंधविनिर्मुक्तं बभूव
स्वस्वरूपकम् । एतत् सर्वं समाख्यानमयोगस्य चरित्रकम् ॥५२॥ अयोगे दक्ष नैवास्ति त्वमहं ब्रह्म शाश्वतम् । न गणेशः
स्वसंवेद्यं तेन निर्धृतिमाप्नुयात् ॥५३॥ यः पठच्छृणुयाद्वा यो ह्ययोगस्य चरित्रकम् । स भुक्त्वा सकलान् भोगान्तेन
निर्धृतिमाप्नुयात् ॥५४॥

। अस्मिन् श्रीमदानंदे दुरागोपनिर्बद्धे श्रीमन्मैत्रेये महापुरुषे नवमेऽखंडे योगचरितेन अयोगचरितकथनं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ सुदृढ इवाच ॥ अधुना शृणु दक्ष त्वं पूर्णशान्तिप्रदायकम् । चरितं गणनाथस्य नानायोगेश्वरस्य
यत् ॥१॥ अयोगो मायया हीनः सदा बंधविवर्जितः । निमग्नश्च ब्रह्मसुखे निष्ठ नित्यं विशेषतः ॥२॥ स्वानंदारण्यं परं ब्रह्म
तष्टे गाणेशयोगतः । पुनः शृष्टे गणेशेन पूर्णयोगेश्वररूपिणा ॥३॥ एवं पुनः पुनः कालेन बहुना विध्य । पुनः
शृष्टे पुनर्नष्टे कल्पा एवं गता बहु ॥४॥ नित्यं त्वयोगसंस्थः स गणेशो ब्रह्मनायकः । विचारमकरोच्चित्तं दृष्ट्वा स्वानंदं जं
भ्रमम् ॥५॥ अहो मायाप्रभावेण ब्रह्म स्वानंदधारकम् । नानाभावयुतं भूत्वा पुनर्भवति नश्यति ॥६॥ मायाविहीनभावेनाऽहं
सदा मोहवर्जितः । अबंधयोगसंयुक्तोऽनिष्टं ब्रह्मपरायणः ॥७॥ अविनाशिपदं दत्तं मद्यं केन महान्तमना । न ब्रह्म
नाशसंयुक्तमविनाशि न विद्यते ॥८॥ दक्ष इवाच । अविनाशि समाख्यातं देहिरूपं पुरा त्वया । सत्त उन्त्यानकेनैव शृष्टं
नदेव निश्चिनम् ॥९॥ स्वसंवेद्यात् परं ब्रह्मायोगरूपं प्रकीर्तितम् । नदेव केन योगीश विनाशि कथ्यते त्वया ॥१०॥
सुदृढ इवाच । नाशाऽनाशादिभेदाश्च स्वानंदात् संभवन्ति च । भेदाऽभेदादिहीनं तत् स्वसंवेद्यं प्रकीर्तितम् ॥११॥ शिष्यस्य
बोधदानार्थं योगिनस्तं वदन्ति च । कथितुं नैव शक्यन्वात् किंचिद्भेदं प्रजापते ॥१२॥ अयोगमविनाशारण्यं कथयाम्यधुना

परम् । नाशरूपं स्वसंवेद्यं बोधार्थं नात्र संगायः ॥१३॥ अयोगश्चिन्तयाऽऽविष्टो बभूवे बंधहाननः । निवृत्तिजं सुखं तुच्छं
मानयामास चेतसा ॥१४॥ सदा मायाविहीनत्वं समाम्यत्र न संगायः । मायायुक्तविहीनत्वं नैव ब्रह्मणि विद्यते ॥१५॥
विचार्य स्वेदसंयुक्तो योगमागपरोऽभवत् । अयोगो हृदि संचिन्त्य न पन्तनाप दारुणम् ॥१६॥ दशवर्षेणाध्यक्षः प्रसन्नो
हृदि संस्थितः । दशयामास मंत्रं स एकाक्षरं स्वर्गायकम् ॥१७॥ इदृशो योगो जजापाऽनिर्हसितो मंत्रमुत्तमम् । ध्यान्वा
मंत्रस्वरूपस्य गणेशं शान्तिदायकम् ॥१८॥ ततः स्वल्पेन कालेन रूपं गणपतेः शुभम् । ददशं गजवक्त्रादि चिह्नयुक्तं
महाप्रभुः ॥१९॥ ततोऽनिविर्मितो भूत्वा विचारमकरोत् हृदि । कोऽयं गजाननो देवः स्त्रीभ्यां मंगोभने हृदि ॥२०॥
गणेशकृपया ज्ञानं बभूव तस्य शाश्वतम् । तेन सर्वमयोगेन ज्ञानं विघ्नेशचेष्टितम् ॥२१॥ ततोऽनिर्हसितो भूत्वा ध्यान्वा
देवं गजाननम् । मंत्रं जजाप योगज्ञः शान्तिप्राप्त्यर्थमादगत ॥२२॥ स्वयं स्वल्पेन कालेन पुनो ययौ गजाननः । वरदो
भक्तवान्मन्यान महाभक्तस्य भो विधे ॥२३॥ इति उवाच । आश्चर्यं विप्र वदस्मि ज्ञायते न मया परम् । रहस्यं तेऽद्य वाक्यस्य
योगग्रथितकस्य च ॥२४॥ अष्टौ विनायकाः प्रोक्तास्ते सर्वे गजवक्त्रिणः । एकंदंतादिचिह्नैश्च संयुक्ता गणपाः किल ॥२५॥
संयोगस्थं गणेशानं भजेनऽनन्यमानसाः । तेषां हृदि गणेशानः प्रकटो जायते यदा ॥२६॥ तदा ते विस्मिता भूत्वा न
जानन्ति स्वरूपकम् । नित्यं गजाननाः प्राज्ञा गजाननं कथं मुने ॥२७॥ एकाक्षररहस्यं ते न जानन्ति कथं प्रभो । एकाक्षरस्य
भावो न संस्थिता नित्यमंजसा ॥२८॥ तथा संयोगरूपस्यो गणेशो गणनायकम् । मंत्रयुक्तं न जानाति मंत्राकृतिधरः
कथम् ॥२९॥ अयोगगणनाथोऽयं गजाननाकृतिं धरन् । समंभ्रो मंत्रयुक्तं ते न जानाति गणेश्वरम् ॥३०॥ कीदृशो
गणनाथस्तु पूर्णयोगप्रवाचकः । यं न जानन्ति विघ्नेशास्तदाकृतिधरा अपि ॥३१॥ संयोगे गणनाथोऽपि सिद्धिबुद्धिसमन्वितः
अयोगे सिद्धिबुद्धिभ्यां हीन एव स वर्ण्यते ॥३२॥ पूर्णयोगे गणेशानः संयोगायोगवर्जितः । मायाभ्यां संयुतः प्रोक्तः
कथं वद रहस्यकम् ॥३३॥ मुदल उवाच । सम्यक् पृष्टं त्वया वक्ष रहस्यं परमाहुतम् । योगिनां सुखदं पूर्णं शान्तिदं
भावितात्मनाम् ॥३४॥ एकाग्रचित्तभावेन शृणु तस्य चरित्रकम् । अन्यथा भ्रान्तिसंयुक्तो भविष्यसि निरंतरम् ॥३५॥
यथा विश्वमिदं नित्यं ब्रह्माकारं प्रवर्तते । तथापि ब्रह्मरूपं तन्न जानाति हृदि स्थितम् ॥३६॥ नामरूपविहीनत्वान्
मंत्रस्तस्य न विद्यते । तपसा युक्तभावेन प्रणवं पश्यति प्रभुम् ॥३७॥ सर्वाकारं महाबीजं प्रणवाकृतिरूपिणम् । इदृश

विस्मयभावेन विचारमकरोत हृदि ॥३८॥ तपसा योगभावेन चतुष्पादं जगन्मयम् । जानानि कृपया तस्य मंत्रगजं
 जगद्यथा ॥३९॥ ततो योगप्रभावेण प्रणवार्थस्वरूपिणम् । देवं सर्वान्मयावस्थं पश्यति विश्वमंजसा ॥४०॥ इष्ट्वाऽनिविस्मिनं
 भूत्वा विचारयति चेत्तस्मि । तपसा योगभावेन तं जानानि मह्यप्रभुम् ॥४१॥ ततो योगप्रभावेण शान्तिस्थं गणनायकम् ।
 पश्यति वक्रतुंडाख्यं ब्रह्म स्वानंदगं परम् ॥४२॥ प्रणवो देहरूपश्चेत्त प्रणवार्थो गजाकृतिः । शिरस्मयोश्च संयोगे गणेशो
 योगरूपपृथक् ॥४३॥ योगाकारं महद्रूपं इष्ट्वा विस्मिन्मानसम् । विश्वं भक्तिस्मायुक्तं भजनार्थं मनो दधे ॥४४॥ एतादृशं
 मुशान्तिस्थं ब्रह्म देहधरं कथम् । भवति तस्य सेवा वै कुर्वे नित्यं महान्मनः ॥४५॥ हृदि स्थितं तस्य भावं ज्ञान्वा रूपधरः
 प्रभुः । गजाननो बभूवापि पुनर्दृष्ट्वाऽनिविस्मिन्मम् ॥४६॥ तं पश्यति प्रजानाथ कोऽयं भिन्नस्वरूपपृथक् । तस्मिन् तस्य
 जानानि कृपया योगसंवेग्या ॥४७॥ गणेशानं मूर्तिधरं भजेत्तदनन्यभावनः । मंत्रादिना रहस्येन जानीहि विश्वमादरात् ॥४८॥
 तथा गणेश्वराः प्रोक्ता अष्टौ योगप्रवाचकाः । तेषां हृदि स्थितं ब्रह्म स्वसंवेगं न संशयः ॥४९॥ महेश्वर्यप्रसंगुक्ता न जानन्ति
 कदाचन । वयं ब्रह्मस्वरूपाश्च प्रत्येकं मानयन्ति ते ॥५०॥ न मत्तः परमं किंचिज्ज्ञान्वा मोहसमन्विताः । विश्वान्मनि च
 विश्वस्मिन् क्रीडायुक्ता बभूविर ॥५१॥ कृत्वा नानाविधं खलं नानाकल्पपरगयणाः । एवं बहो गते काले शान्तिमिच्छन्ति
 शाश्वतीम् ॥५२॥ ततः क्रीडां विहायैव स्वमहिम्न्यभवन् स्थिताः । तथापि ते पुनर्विश्वप्रवशाः समुज्जुः स्वयम् ॥५३॥ ततस्ते
 स्वदेसंगुक्ता विचारं कुर्वन्ते परम् । केन स्म प्रेरिता विश्वं सृजामो विविधं वयम् ॥५४॥ अतः स्वाधीनता नो न विद्यतेऽपि
 कदाचन । वयं न ब्रह्मरूपाश्च मायामोहयुताः सदा ॥५५॥ एवं मनसि संशयं नपेक्षरुः समाधिदम् । तपसा योगसंगुक्ता
 बभूवुनात्र संशयः ॥५६॥ क्रमेण गणपाः सर्वे पूर्णयोगस्वरूपिणि । लयं ययुः मुशान्तिस्थाः शान्तरूपे प्रजापते ॥५७॥ तत्र विधिं
 प्रवक्ष्यामि शृणु संशयनाशकम् । योगोऽष्टधा समाख्यानन्ततस्वरूपं सुयोगदम् ॥५८॥ शमो दम आत्मनं च प्राणायामश्चतुर्थकः ।
 प्रत्याहारो धारणा वै ध्यानं समाधिगष्टमः ॥५९॥ स्वधर्मयुक्तभावेन मनो नियम्य यत्नतः । यतनं ब्रह्मप्राप्त्यर्थं स शमः
 परिकीर्तितः ॥६०॥ स्वधर्मस्थितिमास्थाय नियमादिस्वभावनः । दमेदहं सुशान्त्यर्थं दमस्तेन प्रकथ्यते ॥६१॥ स्वस्तिंकादीनि भो
 दक्ष आत्मनानि विशेषतः । साधयित्वा समानिष्टयोगार्थमासनं स्मृतम् ॥६२॥ प्राणायामं ततोऽभ्यस्य लघ्वादिकं क्रमेण च ।
 योगार्थं साधयेद्वायुं स प्राणायाम उच्यते ॥६३॥ नानाविषयभोगार्थं गच्छन्तीन्द्रियकाणि तु । तेभ्यस्तानि समागृह्य योग-

युक्तानि कारयेत् ॥६४॥ स मनोमि सुशान्त्यर्थं हृत्वा हृन्वा पुनः पुनः । इन्द्रियाणि नरः कुर्यात् प्रत्याहारः स वै स्मृतः ॥६५॥
महोवाक्यादिभिः प्रोक्तं ब्रह्म शब्दार्थभावनः । संशय स श्रमदक्ष धारणा सा प्रकीर्तिना ॥६६॥ हृदि ब्रह्मावबोधश्च जायते
एक्यभावतः । स्वस्य तेन समाख्यातं ध्यानं ब्रह्म सुखप्रदम् ॥६७॥ ततो ब्रह्मणि सोऽप्येवं लीनः संजायते परः । न ब्रह्म
न स्वयं नत्र समाधिः परिकीर्तितः ॥६८॥ इदं योगाष्टकं प्रोक्तं योगप्राप्त्यर्थमादरात् । सेवितां ब्रह्मदं पूर्णं भविष्यति न
संशयः ॥६९॥ नत्र मायायुता जीवा भिन्नदेहधरा मनाः । तेषामष्टकमेवं तद्वर्तते साधनान्मकम् ॥७०॥ ब्रह्माकाराणि प्रोक्तानि
तत्त्वानि विविधानि तु । विन्धरूपाणि सर्वाणि ब्रह्माण्यल्लमुत्त्वानि च ॥७१॥ तेषां योगः समाख्यानस्त्रिविधो नाऽत्र संशयः ।
देहादिभावशून्यत्वात् तच्छृणुष्व सुखप्रदम् ॥७२॥ धारणाध्यानकं दक्ष समाधिः परिकीर्तितः । त्रिभिर्योगं समाराध्य
शान्तिगानि भवन्ति तु ॥७३॥ स्वस्वब्रह्मणि ये संति भोगा ब्रह्मसुखान्मकाः । तांस्त्यक्त्वा धारयेद्ब्रह्म तपस्तदेव
कथ्यते ॥७४॥ पूर्णशान्त्यर्थमन्येनं ब्रह्माणि संभवन्ति चेत् । त्यक्त्वा भोगांस्तपस्तेषां ज्ञातव्यं विबुधैः परम् ॥७५॥ मनो-
वाणीविहीनं न मनोवाणीमयं न च । ब्रह्म वेदेषु विख्यातं तदेव गणनायकः ॥७६॥ न तत्र सगुणं दक्ष निर्गुणं नैव वर्तते ।
गणेश पदय वेदेषु योगरूपस्ततः स्मृतः ॥७७॥ ब्रह्माणि खेदयुक्तानि परार्थीनतया यदा । तपश्चैस्तदा तानि
विचार्य ब्रह्मप्राप्तये ॥७८॥ अनितपोवत्तैव हृदि स्फूर्तिः प्रजायते । योगस्य मंत्रराजं तं जानीहि ब्रह्मणां विंध ॥७९॥
ततो हर्षयुतान्यवानुभवं सस्मरुस्तदा । जपस्तदेव तेषां वै ब्रह्मणां भवति प्रभो ॥८०॥ हृदि संस्थं ततो योगं ददृशुस्तानि
सर्वदा । तदेव गणराजस्य रूपं नत्र प्रकीर्तितम् ॥८१॥ ततस्तल्लीनभावेन निष्ठंति ब्रह्मकानि वै । गणेशस्य कृपा ज्ञेया तत्र
सा कथ्यते बुधैः ॥८२॥ योग एतादृशं ब्रह्म यदि देहयुतं भवेत् । तदा तं प्रभजिष्यामो नित्यमिच्छन्ति तानि तु ॥८३॥
ब्रह्मदेहधरः सोऽपि बभूव भक्तिमोहितः । आययौ वरदानार्थं तेषामग्रे गजाननः ॥८४॥ ब्रह्माकाराणि चिह्नानि कथितानि
पुरा मया । गणेशस्य स्वरूपं तु तान्यपश्यंश्च तादृशम् ॥८५॥ ततस्तानि प्रणमुस्तं पुण्ड्रस्तं च नित्यशः । अंते योगमयान्येव
बभूवुर्नोत्र संशयः ॥८६॥ एतत्सर्वं समाख्यातं ब्रह्मणां चरितं मया । तपोयोगादिकाचारमन्यच्छृणु प्रजापते ॥८७॥
वक्रतुंडो गणेशानो यदि खेदसमन्वितः । परार्थीनतया दक्ष शान्तियोगपरोऽभवत् ॥८८॥ तदा तपोयुतः सोऽपि त्रेधा
योगार्थमादरात् । आभ्यसेत्तेन हृदिस्थं तं लोक्येदेकदंतकम् ॥८९॥ देहेषु ब्रह्मभावेन वक्रतुंडः स्थितोऽभवत् । तस्मोद्देही

स्थितः श्रद्धो भिन्नाकारः प्रकीर्तितः ॥९०॥ अतोऽयं वक्तुं दुस्तरं गजाननं परान्तरम् । एकदंते न जानानि तत्र भेदं
 वदाम्यहम् ॥९१॥ त्रिगुणाकारदेहश्च तुरीयं मन्त्रकं मतम् । वक्तुं दुस्तरं यो योगं विदुर्ब्रह्मप्रवाचकः ॥९२॥ चतुर्विधेषु देहेषु
 मोहयुक्तं च यत स्मृतम् । सदा भेदविहीनं तज्जीवमजं प्रकथ्यते ॥९३॥ मोहहीनं सदा साक्षिरूपं परमेश्वरकम्
 एकदंतेन स्तनयो योगे सोऽहंमात्रान्तरकः स्मृतः ॥९४॥ जीवो देहस्वरूपस्यः परमान्ता शिरः स्मृतम् । गजाकारं न संदेह
 एकदंतेन नित्यदा ॥९५॥ जीवान्ता परमान्ता इष्ट्वा भेदविजितौ । विस्मिनः स भवेत्तत्र वक्तुं दो गजाननः ॥९६॥
 नानाभेदसमायुक्तो वक्तुं दो संयोजितम् । भेदहीनमेकदंते इष्ट्वा परच्छ न पुनः ॥९७॥ हृदि स्थं सोऽहमादौ यद्ब्रह्माकारं
 प्रकथ्यते । विदोस्ते देकदंताख्यं न देहादियुतं कदा ॥९८॥ सर्वार्थं वक्तुं हेन प्रार्थितं हृदि संगतम् । ब्रह्म तदेव भो दक्ष
 एकदंते बभूव ह ॥९९॥ यथा जगदिदं सर्वं ब्रह्माकारं प्रकीर्तितम् । तथा जगं वक्तुं दोऽपि ह्येकदंतेन स्वरूपयुक्तं ॥१००॥
 सगुणं नरसंज्ञस्यं निर्गुणं गजवाचकम् । तयो योगे परं ब्रह्म गजाननः प्रकथ्यते ॥१०१॥ सर्वार्थं प्रार्थितं सर्वेभ्यो देव देहवानभूत ।
 गणेशो ब्रह्मरूपाख्यो नानाब्रह्मसु संस्थितः ॥१०२॥ अतो गणेश्वरं दक्ष न जानानि गणेश्वरः । नानामोहसमायुक्तो भ्रान्ति-
 भावान् सुगोतिदम् ॥१०३॥ स्वत उन्धान भावं तु देहो विदुर्मयः स्मृतः । सोऽहं शिरो गजाकारं तयो योगे महोदरः ॥१०४॥
 एवं नानाविभेदं नानाब्रह्मपरायणः । गणेश्वरः स्थितस्तेषु गजाननादिचिह्नितः ॥१०५॥ संयोगे गणनाथस्य स्वत उन्धानकं
 वपुः । उन्धानं परमस्त्वस्य मन्त्रकं नात्र संशयः ॥१०६॥ अयोगे बुद्धिहीनं तु मन्त्रकं सिद्धिर्वाजितम् । वपुर्मन्यो न संयोगे
 गणेशः परिकीर्तितः ॥१०७॥ पूर्णयोगे शरीरं तु मतं संयोगवाचकम् । अयोगवाचकं तस्य मन्त्रकं तु गजाकृति ॥१०८॥
 अविनाशार्थसंयुक्तो गजशब्दः प्रकीर्तितः । अयोगात् परं ब्रह्माविनाशाख्यं प्रकथ्यते ॥१०९॥ संयोगायोगभावाख्या भ्रान्तिः
 सर्वत्र पश्यते । निरोधचित्ताग दक्ष सा सिद्धिः परिकीर्तिता ॥११०॥ संयोगायोगभावस्या बुद्धिर्भानिधरा मता । तयोः
 स्वामी गणाध्यक्षः पूर्णयोगप्रवाचकः ॥१११॥ अहं गणेशरूपश्च त संयोगायोगकौ मम । कुतो मायाप्रभावाख्यौ तेन शान्ति
 लभेत्तरः ॥११२॥ सर्वत्राऽभेदभावेन संयोगान्ता गजाननः । निष्ठन्यत्र न संदेहो युतः संयोगमायया ॥११३॥ सर्वत्राऽभेदहीनश्च
 योगरूपो गजाननः । अयोगमायया युक्तस्मिष्टति व्यतिरिक्तः ॥११४॥ यदि सर्वान्तरकं योगं वदामि गणनाथकम् ।
 नानाब्रह्मसु संस्थं तमन्वयाख्यं तदा विदुः ॥११५॥ नागतं न गतं योगं कदाचिच्चैद्गजाननम् । नानाब्रह्मसु सुतं न व्यति-

॥१०॥ आत्मस्वरूपाय सदाऽमृतस्थयोगेन संलभ्यतमाय भानो । भदैर्विहीनाय च जीवनाय योगाधिपते नमस्ते ॥११॥
 नानाप्रभेदेषु च तन्मयाय सर्वस्वरूपाय च शक्तये न । आनन्त्यभावैश्च सुमोहदाय योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥१२॥ साक्षि-
 स्वरूपाय च सांख्ययोगालभ्यस्वरूपाय सदान्मसंख्य । बोधेन हीनाय परात्पराय योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥१३॥
 बोधस्वरूपाय संख्याविहारकर्त्रे सदा पालकभावधारिण । त्रैविध्यनाथाय महोदराय योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥१४॥
 सोहृस्वरूपाय च चिन्मयाय मोहेन युक्ताय च हीनकाय । देहिस्वरूपेण विहारकर्त्रे योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥१५॥
 विदुप्रचुराय चतुष्पदाय चतुर्विधेषु प्रभवाय तुभ्यम् । आनन्त्यतत्त्वाय च देहभोक्त्रे योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥१६॥
 तुर्यान्मदहाय लयात्मकाय कालस्वरूपाय गणेश्वराय । नादान्मकायाऽथ त्रिदहाय योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥१७॥
 आनन्दकोशान्मकमस्थिनाय प्राज्ञाय सौपुत्रमयाय तुभ्यम् । निन्येश्वरायैव तयोः प्रचारिन् योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥१८॥
 सर्वातरस्थाय च सूक्ष्मकाय स्वप्नप्रचुराय च नैजमाय । हिरण्यगर्भाय तयोः प्रचारिन् योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥१९॥ बाह्य-
 स्थितायास्तन्मयाय विश्ववैश्वानरायैव तयोः प्रचारिन् । स्थूलस्वरूपाय च जागृदास्थ योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥२०॥ विश्वस्य
 द्वैविध्यमयाय तुभ्यं नानाहिरूपाय च स्बलकाय । शक्ते च धात्रे हरये शिवाय योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥२१॥ एते
 गणेशाधिपते कलांशा विघ्नेश्वरान्ते गणनायकाय । न त्वं सदैतैः सहितो हि तुभ्यं योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥२२॥
 स्तुमः कथं नाथ गणेशरूपं संयोगहीनं च षण्योगहीनम् । नादान्म्यरूपं भव तुष्टचित्तं योगाय योगाधिपते नमस्ते ॥२३॥
 दुदुल उवाच । एवं स्तुत्वा गणेशानं प्रणनाम कृताञ्जलिः । अयोगान्नं गणाधीशो जगद घननिःस्वनः ॥२४॥ एतेऽत्र उवाच ।
 वरान् वृणु महाभाग मनस्वीप्सितरूपकान् । दास्यामि भक्तितुष्टोऽहं स्तोत्रेणानेन योगे ॥२५॥ त्वया कृतमिदं स्तोत्रं
 योगशानिपदप्रदम् । पठतां शृण्वतां नित्यं नानामिद्विप्रदं भवेत् ॥२६॥ यं यमिच्छामि तं तं वै दास्यामि स्तोत्र-
 पाठनः । मयि प्रीतिकरं चान्तु भक्तिभावप्रदं तथा ॥२७॥ एकविंशतिवारं चैकविंशति दिनावधि । पठते नम्य सर्वं च
 दास्यामि दुर्लभं हि चेत् ॥२८॥ एवमुक्त्वा गणेशानः मस्वजे नं गणाधिपम् । अयोगरूपिणं हर्षमयुक्तं प्रचकार
 ह ॥२९॥ ततोऽप्यागा गणाध्यक्षं प्रणम्य च पुनः पुनः । जगद भक्तिसंयुक्तो हृष्टरोमा मुहूर्षितः ॥३०॥ अयोग उवाच ।
 यदि दुंदुवं वरान् मे त्वं दास्यासि भक्तिर्भोहितः । तदा ते पादयुग्मे मे भक्तिं दहि हृदां पराम् ॥३१॥ पूर्णयोगस्वरूपस्थं मां

कुरुन्व गजानन । सुखं मुक्तस्वरूपस्य नाथ नेच्छामि ते नमः ॥३२॥ मुदल उवाच । अयोगगणराजस्य श्रुत्वा वचनमुत्तमम् । जगाद नं गणेशानम्यन्यनर्हितोऽभवत् ॥३३॥ अयोगान्नं हृदि स्याप्य भजेनऽनन्यमानमः । अने योगमयः साऽपि यभुव मोक्षनायकः ॥३४॥ इति ते सर्वमाख्यानं चरितं गणपस्य यत् । पुरोगयोगधरस्यापि समासेन प्रजापते ॥३५॥ अतन्मन्त्रं गणराजं नं भजन्व भक्तिर्मेयुतः । तेन यज्ञमिमं पूर्णं करिष्यमि न संशयः ॥३६॥ अने योगयुनश्चैव ब्रह्मभूतो भविष्यमि । आज्ञां देहि गमिष्यामि त्वदानित्यसुतोषितः ॥३७॥ रहस्यं गणनाथस्य कथितं सकलं मया । नान्यत् किंचिदनो दक्ष परं वेदादिसंमतम् ॥३८॥ शृणुयाद्यः पठेद्वाऽपि स सर्वं प्राप्नुयाच्छुभम् । अने योगमयो भूत्वा संनिष्ठं गणपान्मकः ॥३९॥

॥ ओमिति श्रीमदान्य पुराणेऽपनिर्घदि श्रीमन्मौदले महापुराणे योगचरिते नवमे मंडे पुरोगयोगचरितवर्णनं नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष उवाच । धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं कृत्नम्वया महासुने । येन गणेशमाहात्म्यं श्रावितं योग-
दायकम् ॥१॥ गणेशगीनासागदि कथितं तु विशेषतः । ज्ञानं योगप्रदं पूर्णं संक्षेपेण त्वया परम् ॥२॥ तन्न बुद्धं मया
सर्वमतः सौलभ्यतो वद । योगं कमयुतं पूर्णं येन योगी नरो भवेत् ॥३॥ सूत उवाच । एवं पृष्टो महायोगी मुदलस्तमुवाच
यत् । हर्षेण महता युक्तस्तत्तत्तहं कथयामि तु ॥४॥ मुदल उवाच । धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि साक्षाद्गणपतेः किल । विभूति-
वाचकस्तत्र न चित्रमिदमुत्तमम् ॥५॥ त्वया पृष्टं महाभाग लोकोपकारकारकम् । सर्वेषां सुलभत्वेन योगशांतिपदप्रदम् ॥६॥
कथयामि च ते प्रीत्या गुह्यं वेदरहस्यकम् । शृणुष्वैकमना दक्ष योगं शांतिप्रदायकम् ॥७॥ चित्तं पंचविधं प्रोक्तं तेषु
पंचविधो रसः । सरसं चित्तमुत्सृज्य योगी भवति मानवः ॥८॥ क्षिप्तं मूढं च विक्षिप्तमेकाग्रं च निरोधकम् । चित्तं
पंचविधं विद्धि जगत्सु ब्रह्मसु स्थितम् ॥९॥ व्यष्टिभावे स्थिता ये तु जंतवो विविधात्मकाः । लक्षचतुरशीनिषु योनिषु
संभवाः किल ॥१०॥ देहभोगादिमार्गेषु कुशलाः संभवन्ति ये । तेषु स्वस्वप्रपंचेषु नानाकार्यपरायणाः ॥११॥ तैः क्षिप्तं
कार्यसिद्ध्यर्थं चित्तं कार्येषु नित्यदा । तत्तत्कार्यप्रकाशेन प्रकाशयति तान् हृदि ॥१२॥ तेन कार्येषु दक्षास्ते भवंत्यत्र न

संशयः । तदेव क्षिप्रमंशं त्वं चित्तं जानीहि मानद ॥१३॥ केचित् भ्रूलपज्ञास्तेषु केचिज्ज्ञानाधिका मताः । मध्यमाः केचिदेवं तु नानाभेदाध्रिता नराः ॥१४॥ त्रिविधेषु विभागेषु स्थिता नानाविभेदतः । नानाज्ञानयुतास्तेषां रूपं न कथितुं क्षमम् ॥१५॥ लक्षचतुरर्शीनिषु जंतवो विविधान्मकाः । व्यष्टिभ्याः सर्वकार्येषु ज्ञानहीना भवन्ति ये ॥१६॥ ते मूढाः कथ्यन्ते लोकैर्विषये चतुर्गः सदा । तेषु नानाविधा भेदा अल्पाधिकमुमध्यमाः ॥१७॥ तेषां प्रकाशकं चित्तं नानामूढ-स्वभावगम् । तदेव मूढसंज्ञाख्यं चित्तं ज्ञानव्यमंजसा ॥१८॥ परैः संवोधिना जंतुर्न बुबोध विचारतः । कार्यं नानाविधं तस्य चित्तं मूढं प्रकीर्तितम् ॥१९॥ व्यष्टिभ्या ये नरा दक्ष स्वधर्मनिर्गताः सदा । नानानपःपरा भ्रुन्वा मुक्तिमिच्छन्ति शाश्वतीम् ॥२०॥ विषयेषु विरज्यैव सदा ब्रह्मपरायणाः । कुर्वन्ति विविधं कर्मादर्हनिशं मुक्तिकागणान् ॥२१॥ तदपि ब्रह्म हृदये न दृष्टं नैर्महान्मभिः । न संसारमुखं चित्तं तेषां रमनि कर्हचित् ॥२२॥ अतो विक्षिप्तचित्तास्ते मता योगि-जनैः पुरा । ब्रह्मार्पणक्रियाः सर्वाः कुर्वन्त्यनरबाह्यजाः ॥२३॥ विशेषणैव क्षिप्रोऽहं संसारं मायया सदा । विगतक्षेपणं सर्वे नानासाधनभावतः ॥२४॥ तेषां मुक्त्वन्यर्थमन्यनं प्रकाशयन्ति भावनाम् । चित्तं क्रियान्मिकां तेन विक्षिप्तं तत्प्रकीर्ति-तम् ॥२५॥ तत्र नानाक्रियायाश्च सामर्थ्येन विमोहितः । जानानि देवतां तुष्टां समोपरि न संशयः ॥२६॥ कदा दव-प्रसादादि गृह्य विक्षेपसंयुतः । अनाथागं क्रियां कुर्याद्वाज्ञावगता मुधा ॥२७॥ स्वप्नेषु विविधान् भावान् पश्यन्ति तद्गुणंचेतसा । मन्यं स्वप्नं मदीयं तु मान्यं तादृशजं चरेत् ॥२८॥ एवं विक्षिप्तभावेन मोहितः स कदाचन । अनाधारं करोत्येव नानानपःप्रभावतः ॥२९॥ समष्टिव्यष्टिसंस्थं यच्चित्तं वैराग्यं परम् । तेन व्यष्टिं समाख्याप्य भुंक्तं स विविधं सुखम् ॥३०॥ वैराग्यस्य क्रिया प्रोक्ता व्यापिका शास्त्रसंमते । तत्र व्यापकभावस्य चित्तं प्रकाशदं मनम् ॥३१॥ तत्त्वेषु विविधेष्वेव स्थूलसूक्ष्मादिगेषु च । व्यापकभावकाशान्वाचित्तं तेषु स्थितं मनम् ॥३२॥ समष्टिव्यष्टिसंयोगेऽहं ब्रह्म स्थूलं परम् । तथा स्वप्नगतं सूक्ष्मं सौषुप्तं समसंस्थितम् ॥३३॥ चेतनाभावगं पूर्णं नद्वन्नादान्मकं मनम् । अग्निताख्यं परं ब्रह्म तेषु चित्तं प्रकीर्तितम् ॥३४॥ समष्टिव्यष्टिभागस्य तयोरैक्यस्य च प्रभो । प्रकाशकारकं विद्वि चित्तमेकाग्रसंज्ञितम् ॥३५॥ समष्टिव्यष्टिभावेषु न भिन्नं भवनीन्यहो । तेनैकाग्रं समाख्यातं चित्तं तज्ज्ञानकारकम् ॥३६॥ दहश्चतुर्विधः प्राक्तः स्थूलः सूक्ष्मः समात्मकः । अस्मिन्नाख्यश्चतुर्थश्च तेषु देही स्थितो मनः ॥३७॥ देहेषु मोहितो देही जीव इत्यभिधीयते ।

मोहहीनः स एवाऽपि शिवः प्रोक्तो मनीषिभिः ॥६८॥ जीवशिवान्मिका मंज्ञा देहिनो भ्रममात्रतः । सदैकान्मस्वभावत्वात्तत्र भेदो न विद्यते ॥६९॥ तत्र जीवशिवाकारभावप्रकाशकारकम् । चित्तमेकाग्रमंज्ञाख्यं निष्ठति देहिमंश्रितम् ॥७०॥ साम्मिताच्च परं चित्तमेकाग्रं विद्यते न वै । देहदेहिमयं चित्तमेकाग्रं योगिनां मते ॥७१॥ चतुर्णां वपुषां यत्र ब्रह्माकारेण जायते । मंयोगो विंदुरूपं न ज्ञानव्यं ब्रह्म सर्वगम् ॥७२॥ चतुष्पदं बुधैः प्रोक्तं चतुर्भिवर्जितं मदा । देहानां ब्रह्म चिद्व्यानं नानादेहन्वभावगम् ॥७३॥ तत्र चतुष्पदाकारभावप्रकाशकारकम् । चतुर्भिवर्जितस्यैव चित्तं निष्ठति नन्दनम् ॥७४॥ देहेषु न भवेद्विषं सर्वगमान्मभावतः । निरोधं कथ्यते चित्तं विंदुयमप्रकाशकम् ॥७५॥ जीवशिवान्मभावस्य मोहहीनं सदान्मगम् । ब्रह्म मोऽहं समाख्यानं मदा भ्रान्तिविवर्जितम् ॥७६॥ तत्र जीवशिवाकारमोहहीनप्रकाशकम् । चित्तमान्मस्वरूपस्य निरोधं कथ्यते बुधैः ॥७७॥ देहदेहिसमायोगे स्वन उत्थानमुच्यते । बोधाख्यं देहभावत ब्रह्म खलकरं मदा ॥७८॥ तत्र निरोधकं चित्तं तस्य रूपं वदाम्यहम् । संक्षेपेण प्रजानाथ शृणु भावममन्वितः ॥७९॥ यावत् स्थूलं समाख्यानमांतरं सूक्ष्मगं मतम् । याव्यान्तैरेकभावस्थमानंददेहगं परम् ॥८०॥ त्रिभिर्हीनं त्रयाणां च चालकं व्यस्मिन्नात्मकम् । अहमात्तु भवेनैतज्ज्ञानव्यं योगिनां हृदि ॥८१॥ तेषां मंयोगभावो यच्चतुर्णां वपुषां परम् । सर्वात्मकं भवेद्ब्रह्म पंचमं विंदुसंज्ञितम् ॥८२॥ चतुर्विधा नरस्यैव कल्पना हृदि संस्थिता । अतः परं न भेदाऽस्ति भवेद्येनास्य कल्पना ॥८३॥ विंदुत्यागे निरालंबं चित्तं भवति सर्वदा । सततं नत् समाख्यानं ब्रह्म ध्यातृविहीनतः ॥८४॥ न किञ्चिज्ज्ञायते यत्र भेदहीनप्रभावतः । सोऽहं मात्रात्मकं चित्तं निरालंबसमाधिदम् ॥८५॥ अवलंबनगं चित्तं चतुर्धा देहिसंश्रितम् । अवलंबनहीनं तद्देहिगं चिन्मयं भवेत् ॥८६॥ निरालंबपरित्यागेऽधिकसंराधनं भवेत् । चित्तस्य देहदेहिभ्यां हीनत्वान्नात्र संशयः ॥८७॥ मनोवाणीविहीनं तच्चित्तं ज्ञानव्यमादरात् । अस्तिनास्तिविहीनत्वादाधाराधेययोगतः ॥८८॥ अवलंबनयोगो न पंचधा योगिनां हृदि । निरालंबनकं तस्मात् मनोवाणीविवर्जितम् ॥८९॥ बोधेन बुद्धेन सर्वं निरालंबं समाधिना । अवलंबनकं तद्बोधोपबोधो न विद्यते ॥९०॥ एवं बोधात्मकं ब्रह्म देहदेहिसमाधिदम् । देहदेहिसमायोगप्रकाशं चित्तमुच्यते ॥९१॥ देहसौख्यं प्रजानाति देहिसौख्यं निरंतरम् । तयोर्योगे च यत् सौख्यं जानाति ब्रह्म बोधगम् ॥९२॥ पदानां बोधभावेन पदार्थानां विशेषतः । उत्थानं जायते तस्मात् स्वत उत्थानमुच्यते ॥९३॥ सुखं ज्ञात्वा समुत्थानं स्वयमेव करोति यः । देहदेहि च सृष्ट्वा स खेलति ब्रह्म-

तत्परः ॥६४॥ तत्रोत्थानप्रकाशाख्यं चित्तं निर्गोधसंज्ञकम् । निष्ठन्यत्र न संदेहो ज्ञानव्यं योगिनां हृदि ॥६५॥ बोधव्यागे
 समाख्यानं ब्रह्म सांख्यं प्रजापते । कः संख्यां कुरुते तस्य बोधनाशप्रभावतः ॥६६॥ उत्थानवर्जितं ब्रह्म सांख्यं साक्षि-
 स्वभावगम् । बोधहीनात् कदा तत्रोत्थानं नैव प्रजापते ॥६७॥ प्रकृतिर्भवं बोधं तयोः पुरुषसंभवम् । योगसौख्यं न
 जानानि सांख्यं बोधविहीनतः ॥६८॥ बुद्ध्वा सुखं नरस्यैवोत्थानं यथा प्रजापते । तथा मायामुखं ज्ञान्वा ब्रह्मणोत्थानकं
 भवेत् ॥६९॥ तथा परत उत्थानं सांख्ये नित्यं प्रतिष्ठितम् । तत्र योगं प्रवक्ष्यामि येन योगी नरो भवेत् ॥७०॥ यद्युत्थान-
 समायुक्तं भवति चेत्तदा भवेत् । उत्थानवर्जितं दक्ष नदेवं बीजमाद्यकम् ॥७१॥ उत्थानहीनभावेन सदा सांख्यं विगजनि ।
 स्वयं च स्वत उत्थानं निःसृतं तत् प्रभावतः ॥७२॥ सांख्येन न कृतं चैतत्तथाप्युत्थानहीनतः । स्वयं च स्वत उत्थानं जायते
 नात्र संशयः ॥७३॥ यदाऽनृतं भवेद्दक्ष तदा सन्यं प्रकीर्ण्यते । एकं ब्रह्म यदा निष्ठत सन्यं तत् केन कथ्यते ॥७४॥ न ह्यष्ट-
 ममृतं येन न जानानि स मन्यकम् । सदा तादृशरूपन्वादकभावप्रदर्शनात् ॥७५॥ अत उत्थानहीनत्वं धृतं तेन विशेषतः ।
 स्वत उत्थानभावाख्यं स्वयमेवोपजायते ॥७६॥ न कृतं तेन सांख्येन स्वयमेव विनिःसृतम् । अतः परत उत्थानं प्राप्तं
 तत्र न संशयः ॥७७॥ सांख्याहीनप्रकाशाख्यं चित्तं तत्र प्रवर्तते । बोधहीनप्रकाशेन जायते तन्निर्गोधकम् ॥७८॥ उत्थानेन
 युतं ब्रह्म बोधमयं प्रकीर्णितम् । सांख्यमुत्थानहीनं च तयोर्योगे निजान्मकम् ॥७९॥ स्वतः परत उत्थानं तत्र नैव प्रजापते ।
 जगतां ब्रह्मणां योगे भवति स्वस्वरूपकम् ॥८०॥ स्वस्वरूपान् परं नास्ति संयोगः तन्मयः कदा । स समाधिः समाख्यातो
 ब्रह्मण्यस्यान्वयान्मकः ॥८१॥ स्वकीयाभेदभावस्य तत्र प्रकाशकारकम् । चित्तं निर्गोधमंजं तु निष्ठन्यत्र न संशयः ॥८२॥
 संयोगः पञ्चधा दक्ष भवति शृणु रूपकम् । तस्य भिन्नं प्रवक्ष्यामि लोकानां द्वितकारणात् ॥८३॥ एतं भेदाः समाख्याता
 योगेन लयतां ययुः । स्वसंवेद्येन संदेहमेन सृष्टाश्च पालिताः ॥८४॥ एतेषां रूपमाश्रय्य खलति स्वस्वरूपकम् । नाना-
 लीलाकरं प्रोक्तं नदेवं वेदवादिभिः ॥८५॥ उत्पत्तिनाशमंगुक्ता भेदा एते मनीषिभिः । तेषां निजस्वभावन्वादमन्वानंद
 उच्यते ॥८६॥ तद्ब्रह्म शक्तिरूपाख्यं ज्ञानव्यं भेदधारणात् । तत्रासन्काशभावेन चित्तं निष्ठति निश्चितम् ॥८७॥ एतं भेदविहीनं
 यदमृतं ब्रह्म कथ्यते । एतेषां जीवितं नित्यं तच्च सन्वस्वरूपकम् ॥८८॥ तद्ब्रह्म सौगमाख्यानं भेदहीनप्रभावतः । तत्र

निन्यस्य काशाख्यं चित्तं निरोधकं मनम् ॥८९॥ अमत मत द्विविधं प्रोक्तं तयोयोगं समान्तरम् । स्वसंवेद्यं परं ब्रह्म चिष्णु-
 द्ब्रह्मप्रवेशनान् ॥९०॥ तन्त्रानन्दप्रकाशाख्यं चित्तं निरोधसंज्ञितम् । निष्ठते तेन योगीन्द्रास्ते गच्छन्ति समाधिना ॥९१॥
 त्रिभिर्हीनं त्रिभिर्युक्तमव्यक्तं नेति कारकम् । मोहहीनप्रभावेण तुरीयं ब्रह्म कथ्यते ॥९२॥ न देव शिवसंज्ञाख्यं ज्ञानव्यं
 योगसंवेद्या । तत्र नेति प्रकाशाख्यं चित्तं निष्ठति तद्गतम् ॥९३॥ त्रिविधं मोहसंयुक्तं मोहहीनं चतुर्थकम् । तेषां संयोग-
 भावे वै स्वसंवेद्यं प्रकीर्तितम् ॥९४॥ पूर्णसंयोगभावाख्यं पंचमं ब्रह्म तत् स्मृतम् । तस्मान् परं न संयोगः कथ्यते योगिभिः
 सदा ॥९५॥ स एव गणनायन्तु स्वानंदाख्यः प्रकीर्तितः । तत्र निजप्रकाशाख्यं चित्तं निष्ठति सर्वगम् ॥९६॥ अतः
 परमयोगाख्यं ब्रह्म मायाविवर्जितम् । न देव योगिभिः प्रोक्तं निवृत्तिसुखदायकम् ॥९७॥ न तत्र जगतां दक्ष ब्रह्मणां
 योग उच्यते । तस्याऽपि तेषु तद्वच्च तेनायोग इति स्मृतः ॥९८॥ ब्रह्मणि तन्मयत्वेन स्वस्य संयोग उच्यते । तस्मान्नि-
 वृत्तिरापन्ना तेन निवृत्तिसंज्ञकम् ॥९९॥ स्वसंवेद्यस्य नाशेन लभ्यते ह्यसमाधिना । नाऽगते न गते ब्रह्म संयोगः कुत्र
 जायते ॥१००॥ तत्रायोगप्रकाशाख्यं चित्तं निरोधसंज्ञितम् । निष्ठति चापवादेषु निवृत्तिसुखदायकम् ॥१०१॥ इदं पंचविधं
 चित्तं कथितं ते प्रजापते । जगन्तु ब्रह्मसु तज्ज्ञं नानाप्रकाशादायकम् ॥१०२॥ भूमयः पंच विख्याताश्चित्तस्य विविधात्मनः ।
 भूमीनां त्यागभावे तच्चित्तं ब्रह्ममयं भवेत् ॥१०३॥ अतः पंचविधं चित्तं त्यज त्वं योगसंवेद्या । योगी भविष्यसि दक्ष
 चिन्तामणौ न संशयः ॥१०४॥ संयोगायोगसंज्ञस्य निरोधाख्यं मतं बुधैः । अतः परो निरोधो न विद्यते सर्वसंमते ॥१०५॥
 सार्वभौमात्मधर्मेण योगी भवति मानवः । तत्र शान्तिं लभेच्चित्तं त्यक्त्वा भूमिभवं भ्रमम् ॥१०६॥ योगरूपं सुखं यद्वै
 योगिनां हृदि वर्तते । न देव कथितुं दक्ष शक्यते न कदाचन ॥१०७॥ मनोवाणीमयं चित्तं चतुर्विधं प्रकीर्तितम् । मनोवाणी-
 विहीनं तु निरोधसंज्ञकं मतम् ॥१०८॥ अतो योगः समाख्यातो मनोवाणीमयो न च । मनोवाणीविहीनोऽपि कथ्यते नैव
 योगिभिः ॥१०९॥ कीदृशं ब्रह्म तत्राहं योगेन कीदृशेन च । ब्रह्मभूतः स्वयं ज्ञात एभ्यः शान्तिं लभेन्नरः ॥११०॥ योगे योगी
 नरो जानस्तत्र न ज्ञायते कदा । ब्रह्म वा साधनं किंचिद्ब्रह्मभूतस्य कारकम् ॥१११॥ तन्मयत्वं ब्रह्मणि न न च तन्मयवर्जनम् ।
 अतः शान्तिं समागृह्य शान्तियोगपरो भवेत् ॥११२॥ पंचविधेषु चित्तेषु दृश्यते जगतां परम् । ब्रह्मणामैश्वरं सौख्यं रसं
 तत्र न धारयेत् ॥११३॥ नानारसविहीनं तु चित्तं कृत्वा प्रजापते । तस्य क्त्वा स भवेद्योगी शान्त्या शान्तिमवाप्नुयात् ॥११४॥

स्त्रोतमोर्णवमानंदाद्गच्छन्त्यप्रतिनान्यपि । प्रारब्धेन तथा कामान् भुनक्ति योगिसत्तमः ॥१७॥ नानाद्विद्वद्गोषु
समभावपरायणः । योगी भवति ज्ञान्या च सदा योगसुखं गतः ॥१८॥

॥ ७७ तन्मर्दिनि श्रीमदान्वे दुराणोपनिषद् श्रीमन्मौढ्ये महापुरुणे नवेमे लब्धे योगचरिने मुद्रालक्षसंज्ञादे

योगामृतार्थशाले च न नृमर्निगोधन मावभौमयोगो नाम पंचमोऽध्यायः ॥

॥ इति योगगीतामर्पितयन्मु मुगमान् प्रथमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष इवाच योगस्यानुभवं ब्रूहि यत्र शान्तिं लभेन मनः । रमं व्यकृत्वा मृशान्या नक्षुक्तं निष्ठेन
महामुने ॥१॥ मुद्राल इवाच । न तत्र दृश्यते दक्ष जगद्गन्धर्भवं सुखम् । तन्मायामयं दृष्ट्वा तस्मान्निष्ठुनिगो भवेत् ॥२॥ नाहं
देहो न मे देहो नाहं नानाभ्रमान्वितः । चराचरमयो नैव ताभ्यां संवर्जितो न च ॥३॥ न समष्टिममायुक्तो व्यष्टिगो न
कदाचन । ब्रह्माऽहमखिलेष्वेव तत्तद्भावविवर्जितः ॥४॥ न बाह्यसुखभोक्ताऽहं नांतरस्यपरागणः । न समानगतोऽहं तु
नात्मप्रतीतिगर्कः ॥५॥ न स्थूलो नैव सूक्ष्मोऽहं नानंदगः कदाचन । न नाददेहसंस्थश्च सर्वाकारः सदा मनः ॥६॥
चतुष्पादाः स्मृति मे चेन मायया संधूता मया । मायाहीनप्रभावेण पादहीनोऽहमंजसा ॥७॥ मायायुक्तवियुक्तत्वं मयि
नैव प्रनिष्ठितम् । मायामंस्यापि न द्वंद्वं न दृष्याश्चर्यमुत्तमम् ॥८॥ अनेनानुभवेनैव योगी विंदुगतो भवेत् । तत्र लीन-
स्वभावेन सदा ज्ञान्या प्रवर्तते ॥९॥ अथाहं भेदहीनश्च न भेदो मयि वर्तते । सदा संततभावेन संस्थितोऽत्र निरंतरम् ॥१०॥
न सृजामि हगम्येव पालयामि न निश्चितम् । स्वयमेव जगद्गतिं यथा मयि धृतं भवेत् ॥११॥ उपपन्नं स्वस्वभावेन स्मिने
नष्टं तथा किल । विश्वं तत्र न मे हानिर्बुद्धिर्भवति कर्तृचित ॥१२॥ न विश्वस्मिन्नहं जीवो न शिवः साक्षिभावगः ।
आंत्या मायायुतं हीनं बंदन्ययोगिनः सदा ॥१३॥ यथाऽस्काशो भवं मेघपटलं सर्वतः स्थितम् । तत्र सूर्यस्य किं दक्षाच्छादनं
संभवेत् कदा ॥१४॥ नष्टेऽहं किं रविः साक्षाच्छादनेन विवर्जितः । तथा मोहविमोहौ च मयि आंत्या बर्दन्ति ये ॥१५॥

रदैकान्मस्वरूपाख्ये मयि मोहविमोहकौ । कथं भेदौ प्रवर्तते पठय मायाप्रभावजौ ॥१६॥ तथापि विश्वसंयुक्तो मोहितो
 हं न संशयः । जान्वाऽऽन्मानं विमोहोऽहं सदा साक्षी न संशयः ॥१७॥ मायया जीवसंज्ञोऽहं तथा शिवो न संशयः ।
 रयि ब्रह्मणि विश्वं तत् हृदयेनैव हृदयेन ॥१८॥ एवं जान्वा स्वयं योगी सदा शान्त्या प्रवर्तते । द्वंद्वभावं परित्यज्य
 गोऽहं ब्रह्मणि संश्रितः ॥१९॥ अनः परं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मानुभवरूपकम् । न देहो नैव देहस्थोऽहं भवामि कदाचन ॥२०॥
 रंतं मयि नास्त्येव विश्वं मयि न विद्यते । भेदाभेदविहीनत्वाद्ब्रह्म ब्रह्मण्यहं रतः ॥२१॥ विश्वरूपोऽहमेवेदं मयि सर्व
 निश्चितम् । विश्वहीनो न संदेहः सदैकरूपधारकः ॥२२॥ न सृष्टं पाल्यते नैव ह्रियते न मया कदा । विश्वं सृष्टं हृतं
 नेत्यं पालितं सर्वदा मया ॥२३॥ मयि संततभावश्च हृदयेन न विनिश्चितम् । न विश्वं विविधाकारं नानोदेहपरायणम् ॥२४॥
 रदा बोधमयोऽहं तु देहदेहियुत्तम्या । मम तत्र न भो दक्ष बंधाऽर्बधौ प्रकीर्तितौ ॥२५॥ मायया संयुतो नित्यं देहदेहिमयो
 रतः । मायाहीनप्रभावेण देहदेहिविर्जितः ॥२६॥ माययुक्तवियुक्तत्वं मयि कुत्र प्रहृदयेन । सदाऽहं बोधरूपाख्यो
 ब्रह्मणि ब्रह्मभाविनः ॥२७॥ एवं बोधान्मकैर्नैवानुभवेन प्रजापते । योगी योगसमायुक्तः सदा शान्त्या प्रवर्तते ॥२८॥
 अनः परं विबोधाख्यं वक्ष्यामि ब्रह्मभूतकम् । प्रकृतिर्न तथा दक्ष पुरुषोऽहं न निश्चितम् ॥२९॥ तयोर्योगेन बोधोऽहं
 ब्रह्माऽहं भोगवर्जितः । सदा ब्रह्मणि संस्थश्च खेलहीनप्रभावतः ॥३०॥ मिथ्यारूपं जगत् सर्वं जगदात्मा तथा मनः ।
 तयोर्योगं ब्रह्म मिथ्यामूलप्रकाशकम् ॥३१॥ मयि ब्रह्मणि नास्त्येव प्रकृतिर्वा पुमान् क्वचित् । तयोर्योगो अमाकारः
 सदा खेलपरायणः ॥३२॥ बोधेनोत्थानभावश्च जायते ब्रह्मणः सदा । मिथ्याभूतं तदेवाऽपि कथं मयि प्रवर्तते ॥३३॥
 सत्यं ब्रह्म इति प्रोक्तं वेदेषु वेदवादिभिः । तत्र खेलोऽनृताकारः कुतस्तिष्ठति भ्रान्तिदः ॥३४॥ सदा ब्रह्मसुखे सक्तो
 ब्रह्मणि ब्रह्मभाविनः । तत्र भेदादिकं नास्ति स्त्रीपुंभावमयं कदा ॥३५॥ मायया रचितं सर्वमनृताख्यं न संशयः । सा
 मयि न स्थिता दक्ष निराधारा भ्रमान्विता ॥३६॥ ब्रह्मरूपं च मां हृष्ट्वा स्वयमेव विनश्यति । माया ततः स्वयं साक्षात्
 सत्यरूपो भविष्यति ॥३७॥ यद्यहं मायया युक्तस्तथा स्त्रीपुंमयं जगत् । सृजामि चेत्तदा सत्यं मयि कुतः प्रतिष्ठति ॥३८॥
 यत्रानृतस्वरूपं तु नास्त्येव वेदवादतः । तदेव सत्यमाख्यातमतो बोधो न हृदयेन ॥३९॥ अतुलं विश्वमखिलं प्रकृतिपुरुषा-
 त्मकम् । तस्माद्भिन्नोऽहमेकश्च सत्यरूपो न संशयः ॥४०॥ योगेनैतादृशेनैव शान्तियुक्तो भवेन्नरः । संख्यां त्यक्त्वा स

विविधां ब्रह्मभूतस्वभावतः ॥४१॥ अथ स्वानंदयोगं तु वदित्यामि हिनाय ते । ते शृणुष्व प्रजानाथ सावधानेन चेतसा ॥४२॥ सत्यमुत्थानहीनं चानृतमुत्थानसंयुतम् । ब्रह्मणि द्विविधं नास्ति स्वस्वरूपिणि नित्यदा ॥४३॥ बोधयुक्तं स्वतोन्धानं सांख्यमुत्थानवर्जितम् । तयोर्योगं परं ब्रह्माऽसन्त्वनंदमयं भवेत् ॥४४॥ उत्थानवर्जितोऽहं नोन्धानयुक्तोऽपि नांजसा । उत्थानयुक्तहीनोऽहं पश्य मे योगमुत्तमम् ॥४५॥ मयि ब्रह्मणि सर्वं तत् स्वस्वरूपमयं भवेत् । तत्रोन्धानेन युक्तत्वं हीनत्वं नैव हृदयेन ॥४६॥ अहो मायाप्रभावेण मां वदंति विमोहिताः । उत्थानेन युतं हीनं स्वस्वरूपं निजे रतम् ॥४७॥ उत्थानसंयुतं ब्रह्मोत्थानहीनं प्रकीर्तितम् । ब्रह्मणि तन्मयं सर्वं संयोगयोगभावतः ॥४८॥ मयि ब्रह्मणि संयोगो जायते योगिनां यदा । उत्थानेन युतं हीनं कः पश्यति ततः परम् ॥४९॥ समाधिहीनभावेन पश्यंति विविधं सदा । अयोगिनो न संदेहो योगिनां वै न विद्यते ॥५०॥ सर्वं ब्रह्मेति वेदेषु कथ्यते वेदवादिभिः । अतो मायां परित्यज्य ब्रह्माक्रान्ते भवेन्नरः ॥५१॥ अनेन विधिना योगं साधयेद्यः समाधिना । ब्रह्मणि ब्रह्मभूतः स शान्तिं प्राप्नोति शाश्वतीम् ॥५२॥ अथ सन्तस्वरूपस्य विधेयोंगं वदामि भोः । तं ज्ञान्वा योगमार्गेण योगी भवति मानवः ॥५३॥ सर्वं ब्रह्मेति वेदेषु कथितं नात्र संशयः । तदेवोपाधिसंयुक्तं सर्वं मायाप्रभावतः ॥५४॥ एकमेवाद्वितीयं यद्ब्रह्म वेदविवादतः । तत्र सर्वं कुतो भानि नानाभावपरायणम् ॥५५॥ नाहमुत्थानसंयुक्तो नाहमुत्थानवर्जितः । तयोर्योगमयोऽहं नाद्वितीयोऽस्मिन् स्थितः सदा ॥५६॥ न सत्यं मयि नास्त्यवानृतं नत् संयुतं परम् । ब्रह्म संयोगदं नास्ति सदाऽहं ब्रह्मसंज्ञकः ॥५७॥ न मया सत्यरूपं तु मृष्टं नानृतस्वरूपम् । तयोर्योगमयं नैवामृतोऽहं चान्मभावतः ॥५८॥ आदिसमर्थात्तभावाश्च कुतो मयि भवन्ति ते । सदाभूतमये संस्थोऽहमान्मा ब्रह्मभावितः ॥५९॥ मायया संयुताः सर्वे सर्वथा जीवनं परम् । मां वदंति विधेयेण मयि सर्वं न विद्यते ॥६०॥ सर्वान्मकं परं ब्रह्म नानास्वेत्युतं भवेत् । स्वेच्छहीनं भवति च तदेवापि तयोः परम् ॥६१॥ तत्राहं नागतो दक्ष न गतोऽपि कदाचन । स्वयमेव भवेत् पश्य जीवनं मे प्रभावतः ॥६२॥ तत्र किं मयि सर्वान्मविक्रान्ते हृदयेन कदा । भ्रान्तियुक्ता मां वदंति जीवनं ब्रह्मणां परम् ॥६३॥ ब्रह्मणां जगतां नैव जीवनं संयुतं मया । स्वयमेव प्रभावेण मयि तत् हृदयेन ब्रूया ॥६४॥ सदा ब्रह्मणि संस्थोऽहं भेदाभेदादिवर्जितः । अद्वितीयप्रभावेणात्माऽहं पूर्णस्वभावतः ॥६५॥ अनेन योगसुख्येन योगी संजायते नरः । ब्रह्मणि ब्रह्मभूतन्वाच्छान्तियुक्तो भवेत् सदा ॥६६॥ अतः परं समाख्यं यद्ब्रह्मानु-

भवरूपकम् । कथयामि महाप्रीत्या येन योगी भवेन्नरः ॥६७॥ नाहं सर्वान्मको दक्ष नाहमान्मान्मकः कदा । आनंदोऽहं
 नयोः साम्यं ब्रह्मणि ब्रह्मभावतः ॥६८॥ मया मायाबलेनैव सर्वान्मकं प्रतिष्ठितम् । एकमेवाद्वितीयाख्यं नयोः साम्यंऽहमा-
 ग्मिनः ॥६९॥ ब्रह्मणि सर्वभावश्च भावहीनं कृतो भवेत् । अमृतं मृतमूलं यन्मास्तेष्वेव मयि सर्वदा ॥७०॥ अनन्तलील्या
 युक्तं लीलाहीनं न विद्यते । मयि लीलायुतं हीनं वर्तते पश्य मे महः ॥७१॥ अखंडरूपभावेन संस्थितोऽहं सदाऽमलः ।
 नानाविकारहीनत्वाद् द्वाभ्यां हीनोऽहमंजसा ॥७२॥ ब्रह्मणि सर्वभावश्च वर्तते नात्र संशयः । सदान्मभावस्तेनैव साम्यं
 वेद नतः स्मृतम् ॥७३॥ यद्यत् संकथ्यते वेदेषु ब्रह्म स्थितं मनम् । न वर्ण्यते तथा तत्र न तद्ब्रह्ममयं किल ॥७४॥
 अतः समं समान्यान् ब्रह्म वेदविवादनः । आनंदमुभयानंदादाममंताद्विचारय ॥७५॥ आनंदोऽहं न संदेहो ब्रह्म ब्रह्मसु
 संस्थितम् । अनेनानुभवैव शांतिर्युक्तो नरो भवेत् ॥७६॥ अतस्ते व्यक्तसंज्ञस्यं कथयामि प्रजापते । ब्रह्मानुभवमाहान्यं
 येन योगी भवेन्नरः ॥७७॥ अहमव्यक्तरूपश्च त्रिभिर्हीनः सदा मतः । त्रिषु मोहविहीनोऽहं त्रिनेनिकारकः परः ॥७८॥
 सर्वान्मकं मयि नास्ति तथाऽस्मृतमयं न च । साम्यं स्वाधीनसंज्ञस्य ब्रह्मणि नंदनान्मकम् ॥७९॥ उत्थानयुक्तहीनाख्यो मोहः
 सर्वमये स्थितः । सदाऽस्मृतमयो मोहोऽखंडब्रह्मणि कथ्यते ॥८०॥ नंदनं सर्वभावेषु समत्वान्मोहरूपकम् । सदा स्वाधीनता
 तेषु कुतस्त्रिषु भवेत् किल ॥८१॥ त्रिभिर्युक्तोऽहमन्यं न दपि त्रिविमोदृतः । भिन्नः सदा त्रयाणां तु नेति कर्ता-
 हऽमंजसा ॥८२॥ नानाभावसमायुक्तं भावहीनं ततः परम् । साम्यमुभयगं नेभ्यः परोऽव्यक्तस्ततः स्मृतः ॥८३॥ सृष्ट्वाऽहं
 त्रिविधां मायां तत्र खलकरो मुदा । मोहहीनोऽहं तदपि मायायाः स्वप्नभावतः ॥८४॥ सदाज्ञया त्रयं नित्यं चलत्यत्र न
 संशयः । स्वस्वव्यापारसंयुक्तं स्वाधीनोऽहं प्रभावतः ॥८५॥ त्रयाणामंतरे प्रज्ञस्तिष्ठाम्यत्र न संशयः । ममान्तरे कोऽपि न वै
 प्रेरकः साधुसत्तम ॥८६॥ स्वस्वभावेषु नित्यं तु प्रेरकस्त्रिषु संस्थितः । तथापि नैव मे मोहो नाहं प्रेरक उच्यते ॥८७॥
 अहमव्यक्तरूपश्च वेद संकथितो मतः । नेह नानास्तिभावाख्यः सदा नानात्रिवर्जितः ॥८८॥ नेह नानाप्रमाणेनाऽव्यक्तं
 ब्रह्म सनानम् । तदेवाहं सुखे सक्तः सदा ब्रह्मणि योगतः ॥८९॥ सर्वेषां नेति कर्ताऽहं महादंडधरः प्रभुः । नेति कर्ता
 नास्ति मे कस्तेनाव्यक्तोऽहमंजसा ॥९०॥ मनोवाणीविहीनोऽहमव्यक्तः परमो मतः । अनेनानुभवेनैव शांतिं प्राप्नोति
 मानवः ॥९१॥ अथ पूर्णनिजानंदानुभवं शृणु सौख्यदम् । येन स्वानंदसंयुक्तो भविष्यसि महामते ॥९२॥ अहं ब्रह्ममयः

साक्षान् मयि मोहविवर्जितम् । कुतो मोहयुतं ब्रह्म निजरूपे भवेत् कदा ॥९३॥ महावाक्ययुता वेदा यदा लीनाः समाधिना । तदा स्वानंदगाः प्रोक्ताः पश्य वेदं महान्मभिः ॥९४॥ अहंभावयुतो जंतुर्मायया तुयंभावया । मोहहीनश्च युक्तश्च भवति भ्रमभावतः ॥९५॥ चतुर्विधं मया मृष्टं नानाभावपरायणम् । भावहीनं समानं चाव्ययं तेषु स्थितम् वै ॥९६॥ ब्रह्मदोषविहीनं तु दोषयुक्तं प्रकीर्तितम् । साम्यं नेतिमयं वेदं चतुर्हीनपरं भवेत् ॥९७॥ स्वानंदं तन्मयो योगी भवते यः समाधिना । न पश्यति पुनश्च चतुर्थं मोहितान्मसु ॥९८॥ समाधिना युतो योगी निजरूपे लयं गतः । न पुनर्दर्शनं तस्य तेषां तत्र प्रवर्तते ॥९९॥ कीदृशोऽहमिमां मायां त्यक्त्वा योगसंयुतः । ब्रह्मणि ब्रह्मभूतः स भवति स्वस्वरूपिणि ॥१००॥ यदा ब्रह्मणि योगेन तन्मयो भवति स्वयम् । स्वपरादिकमेवेदं पुनर्वद कुतः प्रभो ॥१०१॥ अहं ब्रह्मेति यत् प्रोक्तं पश्य वेदं विचारतः । तेनैव कृतकृत्यः स भवति योगसंवया ॥१०२॥ एवं संयोगयोगेन भवेत् ब्रह्मणि तन्मयः । शान्तियुक्तः स वै साक्षात् वर्तते शान्तिधारकः ॥१०३॥ अतः परमयोगाख्यं वदामि योगमुत्तमम् । तत्रानुभवमात्रेण शान्तियुक्तो नरो भवेत् ॥१०४॥ अहं ब्रह्मेति यत् प्रोक्तं कृतस्मत् भवेद्विदम् । तन्मयत्वं प्रजानाथ ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थितम् ॥१०५॥ ब्रह्म वार्णाविहीनं च मनोगतिविवर्जितम् । तदेव नागतं कुत्र न ब्रह्मणि गतं पुनः ॥१०६॥ यदा भिन्नं विहाय संसक्तं जायेत परम् । तदा योगेन स्वानंदयुक्तं भवति नान्यथा ॥१०७॥ ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थं च नागतं न गतं मतम् । कुतो योगेन तत्रैव तन्मयो जायेत नरः ॥१०८॥ सदाऽहं ब्रह्मरूपश्च न मायासंयुतः कदा । आन्या मां नैव जानन्ति स्वमहिम्नि स्थितं परम् ॥१०९॥ सर्वसंयोगयोगाख्या माया नानाभ्रमान्मिका । मयि ब्रह्मणि सा कुत्र तिष्ठति ब्रह्मवर्जिता ॥११०॥ यथा सर्गचिसंस्थं च तोयं व्यर्थभ्रमप्रदम् । तथा मयि महामाया व्यर्था संयोगधारिका ॥१११॥ ब्रह्मदोषविहीनं तु वेदं संकथितं पुरा । तदेव मायया युक्तं कथं भवति मोहितम् ॥११२॥ आंतिगुक्तं सुयोगेन आंतिहीनं भवेत् कथम् । ब्रह्ममायायुता मूर्त्वा वदन्ति ब्रह्मवर्जिताः ॥११३॥ अतोऽहं नागतः पश्य जगत्सु ब्रह्मसु प्रभुः । न ब्रह्मणि गतस्तत्र पुनयोगस्य संवया ॥११४॥ ब्रह्मणि विविधाकाश माया नैव प्रतिष्ठति । मायायां नैव तद्ब्रह्म ह्यपवादप्रभावतः ॥११५॥ अयोगश्चिविधः प्रोक्तो मृदुमध्याधिमोक्षतः । तेषां भेदं प्रवक्ष्यामि मायामूलनिकृंतनम् ॥११६॥ स्वतोन्थानभ्रमं त्यक्त्वाऽहं ब्रह्म ह्यपवादतः । यस्तिष्ठति नरः सोऽपि मृदुयोगयुतो मतः ॥११७॥ परतोन्थानजं दक्ष भ्रमं त्यक्त्वा ह्ययोगतः । तिष्ठति

मध्यगः सोऽपि मनो योगस्य सेवया ॥१८॥ स्वतः परत उत्थानहीनं संयोगधारकम् । ब्रह्म तस्य भ्रमं त्यक्त्वा निष्ठति
 सोऽधिमात्रगः ॥१९॥ नाऽऽगतोऽहं यदा भ्रान्त्या जगत्सु ब्रह्मसु भ्रमन । तदा मे गमनं कुत्र योगेनैव भवित्यनि ॥१२०॥
 ब्रह्मभूतम्भवेन स निष्ठति नरोत्तमः । निवृत्तियोगमाश्रित्य सदा शान्त्या प्रवर्तते ॥२१॥ अधुना पूर्णयोगस्यानुभवं ते
 वदाम्यहम् । योगी येन नरो भूत्वा निष्ठति गणपप्रियः ॥२२॥ नाहं न ब्रह्म वेदेषु कथितं भेदभ्रान्तिदम् । ब्रह्मणि द्विविधं
 दक्ष कुतो भवति चित्तगम् ॥२३॥ अहं चित्तमयश्चैव ब्रह्म चित्तमयं तथा । चित्तं पञ्चविधं त्यक्त्वा योगी भवति
 मानवः ॥२४॥ जगद्रूपं महश्चित्तं ब्रह्मरूपं तथा मनम् । जगतां ब्रह्मणां संयोगायोगं चित्तमुच्यते ॥२५॥ भ्रान्तियुक्तं
 भवेच्चित्तं नानामायाविमोहितम् । योगसेवापरं चित्तं भ्रान्तिहीनं तथा भवेत् ॥२६॥ अहं कुतस्तथा ब्रह्म कुतस्तयोश्च
 योगतः । अभेदः सर्वगं चित्तं क्रीडत्यत्र न संशयः ॥२७॥ नाहं सर्वत्र योगेन संयोगाभेदभावतः । निष्ठामि चित्तमोहेन
 वदन्त्ययोगिनो मुधा ॥२८॥ ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थं यन्नागतं न गतं कदा । अयोगधारकोऽहं न चित्तं तदेव संमतम् ॥२९॥
 धर्ममिच्छति चित्तं च भ्रमयुक्तं तथार्थकम् । कामं मोक्षं ब्रह्मभूतं पञ्चभूमिप्रभावतः ॥३०॥ चित्तं त्यक्त्वा महायोगी पञ्च-
 रूपं सुशान्तिगः । ब्रह्मभूतो भवेन्नूनं चिन्तामणिः प्रकथ्यते ॥३१॥ चित्तरूपा महाबुद्धिस्तत्र भ्रान्तिप्रदायिका । सिद्धिस्तयोः
 पतिः साक्षात् क्रीडति स्वेच्छयाऽपरः ॥३२॥ तं ज्ञात्वा ब्रह्मभूतश्च भवत्यत्र न संशयः । सिद्धिबुद्धिमयं सर्वं त्यक्त्वा योगी
 प्रजापते ॥३३॥ नैव ब्रह्मणि संयोगो नायोगो वर्तते कदा । सिद्धिबुद्धिभ्रमेणैव परं वाञ्छति तत्पतिः ॥३४॥ गणेशोऽहं न
 संदेहो कुतो मयि भवेदिदम् । सिद्धिबुद्धिकृतं सर्वं तेन योगी स जायते ॥३५॥ सिद्धिबुद्धिसमायुक्तो ब्रह्मभूतो नरो
 भवेत् । शान्तियोगेन शान्तिस्थो वर्तते नित्यमादरात् ॥३६॥ ब्रह्मणि योगभावेन मायायुक्तविहीनता । शान्तिं प्राप्तः स्वयं
 त्यक्त्वा योगं योगी स जायते ॥३७॥ एतादृशभवेनैवानुभवेन युतं परम् । चित्तं भ्रान्तिभवं सर्वं रसं त्यक्त्वा सुतिष्ठति ॥३८॥
 योगे रससमायुक्तं सदा भवति तत्परम् । निश्चलं शान्तिसंयुक्तं मायामलविवर्जितम् ॥३९॥ एतत्ते कथितं सर्वमनुभवभवं

सुखम् । यज्ज्ञान्वा ब्रह्मभूतः स निष्ठन्यत्र न संशयः ॥१४०॥ शृणुयाद्यः पठेद्वाऽपि योगानुभवरूपगम् । माह्वान्मयं स लभेत् सर्वं वाञ्छितं ज्ञानिमाप्नुयात् ॥१४१॥

॥ ॐ नन्मदिति श्रीमदांत्ये पुराणोपनिषदि श्रीमौद्रिके महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते मुद्रयुद्धश्रमवादे योगामृतार्थशास्त्रे चित्तभूमिनिरोधेन योगिचिन्तातुभवशान्तिमुवस्वर्णनयोगो नाम यष्टोऽध्यायः ॥

॥ इति योगगीतामूर्त्तयन्तु मुगमामु द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ३५ इत्यत्र । स्थितिं वद महायोगिन जीवन्मुक्तस्य मौख्यदाम् । शुभाशुभकृतं तेन कुत्र गच्छति तत्परम् ॥१॥ कायिकं वाचिकं मानसिकं सांसारिकं प्रभो । कर्म योगिकृतं सर्वं कीदृशं तस्य का गतिः ॥२॥ मुद्रयुद्ध इत्यत्र । जीवन्मुक्तः स्वयं योगी स्वच्छाचारी भवेत् सदा । प्रारब्धप्रेरितः साक्षाद् वर्तते नित्यमादगत ॥३॥ स्वयं ब्रह्मणि संस्यश्च विबं चित्ते प्रतिष्ठति । योगिनस्तनूतं सर्वं न कदा बंधदं भवेत् ॥४॥ नरवत् सर्वकर्ताऽपि तथाऽपि दोषवर्जितः । ब्रह्मणि ब्रह्मभूतत्वाच्छुभाशुभविवर्जितः ॥५॥ प्रारब्धेन स्वयं योगी प्रेरितः पुण्यसाचरेत् । तीर्थयात्रादिकं सर्वं यजेद्देवार्चनादिकम् ॥६॥ सदा शौचसमायुक्तो नित्यं धर्मपरायणः । तथापि पुण्यजं भोगं भुनक्ति नैव निश्चिन्तम् ॥७॥ अथवा पूर्वजैरेव प्रारब्धेन नियंत्रितः । पापानि नित्यमानंदात् प्रकुर्याद्विविधानि सः ॥८॥ ब्रह्महत्यादिकं सर्वं मानुगमनकादिकम् । मद्यपानादिकं चौर्यं प्रकुर्याद् दैवयोगतः ॥९॥ एवं पापसमाचारे यदि निष्ठति मानवः । योगी पापफलं नैव भुनक्ति नरवत् कदा ॥१०॥ पूर्वजन्मार्जितेनैव प्रारब्धेन प्रजापते । कारिणं योगिना तत्र तेन किञ्चित् कृतं न च ॥११॥ मरणं या मतिः प्राप्ता तादृशी लभते गतिम् । नरो ह्ययोगयुक्तो यो योगी ब्रह्मैव जायते ॥१२॥ इदं संशयनाशार्थं कथितं ब्रह्मणः सुत । योगिनां कर्मजं सर्वं माह्वान्मयं लेशतो मया ॥१३॥ योगी योगसमायुक्तो न पापानि कदाचन । चरति धर्मनिष्ठः स भवत्यत्र न संशयः ॥१४॥ लोकोद्धारकराः सर्वे योगिनः परिकीर्तिताः । नाचरेति कदा पापमहिंसादिसमन्विताः ॥१५॥

फलहीनत्वभावेन धर्मं चरति निन्यदा । योगी लोकोपकारार्थं स्वयं ब्रह्मपरायणः ॥१६॥ कदाचित् पूर्वसंस्कारात् पापं तेन कृतं परम् । न तत्र पापयुक्तोऽसौ न दधौ वर्णितः पुरा ॥१७॥ किमर्थं प्राणिनां योगी दुःखदायकमाचरेत् । पापं पापसमायुक्तो न भवेन्नश्चित् पुरा ॥१८॥ सर्वत्र गणनाथं स पश्यत्यनन्यचक्षुषा । पुण्येन सुखसंयुक्तं विश्वं भवति तच्चरेत् ॥१९॥ प्रारब्धं योगिनो दक्ष न भवेत् पापकारकम् । पुण्यचष्टाममायुक्तं तेषां प्रारब्धमंजसा ॥२०॥ योगार्थं धर्मसंयुक्तो ब्रह्मार्पणविगानतः । यतनं जन्मसु प्राज्ञस्तदा योगी भवेन्नरः ॥२१॥ तस्य प्रारब्धकं दक्ष कुतो दुर्बुद्धिदायकम् । भवति च महायोगी धर्मयुक्तो भवेत् सदा ॥२२॥ अथ योगिजनानां ते स्थितिं वदामि सर्वदा । क्रमयुक्तो यथा योगी भ्रान्तो नैव भवेत् कदा ॥२३॥ साधयित्वा महायोगं चित्तनिरोधकारकम् । पञ्चविधं परित्यज्य चित्तं योगी भवेन्नरः ॥२४॥ चित्तं चित्तामर्षिं ज्ञान्वा सचित्तः सहसा गतः । तदाकारः स वै योगी तत्र ब्रह्मणि संरतः ॥२५॥ प्रारब्धं योगिनां नास्ति भोगदं शान्त्रसंमनम् । यदा दृश्युनो योगी भवेत् प्रारब्धचालकः ॥२६॥ देहपानं प्रक्रुयार्चिदात्महत्यां लभेन्न च । आयुषा संयुतो वाऽपि देहं त्यजति निश्चितम् ॥२७॥ तथापि योगसंयुक्तो न देहं त्यजति प्रभुः । न प्रारब्धमनिक्रम्य करोति किञ्चिदंजसा ॥२८॥ शान्तियुक्तस्त्वभावन निष्ठत्यत्र न संशयः । यद्वापि तद्भवत्येव मायामोहविवर्जितः ॥२९॥ देहपातेन किं ग्राह्यं देहक्षणेनस्तथा । रचितं गणनाथेन सदा भवतु तादृशम् ॥३०॥ एवं निश्चित्य चित्तं शान्तियुक्तस्त्वभावतः । आचरेद्योगसंयुक्तः स्वधर्मे संस्थितां क्रियाम् ॥३१॥ वर्णाश्रमयुतो योगी भवेद्यदि स सर्वदा । तदा स्वधर्मजं कुर्यात् कर्म निःसंगभावतः ॥३२॥ देहः कर्ममयः प्रोक्तस्तत्स्थोऽकर्मो कुतो भवेत् । व्यवस्थासंभवं कर्म कृतं भवति न ह्यपि ॥३३॥ यदि कर्म परित्यज्य निष्ठेद्योगपरायणः । तदा देहनिपातेन युक्तो भवेन्न संशयः ॥३४॥ अन्नभक्षणरूपं यद्भवति कर्म निश्चितम् । जागृत्वव्यादिकं सर्वं त्यक्त्वा जीवति तत्कथम् ॥३५॥ क्रियतेऽनेन यत्किञ्चित् सा क्रिया परिकीर्तिता । अतः कर्ममयो देहस्तेन धर्मं समाचरेत् ॥३६॥ देहत्यागे समुद्युक्तो यदि योगी भवेत् प्रभो । सहने द्रुद्धभावस्य न समर्थः स वै स्मृतः ॥३७॥ अशांतिसंयुतः सोऽपि योगहीनो यथा नरः । तथा द्रुद्धं समालोक्य सहने न समर्थकः ॥३८॥ गणेशेन कृतं तस्येच्छया सर्वं च यद्भवेत् । भवतु तादृशं सर्वं सह नित्यं सुशांतिगः ॥३९॥ स योगी शान्तिहीनो न प्रभवेत् क्वचिदंजसा । ब्रह्मभूतो महाश्रेष्ठः पावनः सर्वदेहिनाम् ॥४०॥ अतो वर्णाश्रमस्थो यो योगी भवेत् स तत् क्रियाम् ।

ब्रह्मार्पणतया कुर्याद् हृदि ध्यात्वा गजाननम् ॥४१॥ यदि स्वधर्मसंयुक्तं कर्म नैव समाचरेत् । तमक्रियं समालोकयान्ये
त्यज्ययुः स्वधर्मकम् ॥४२॥ अतो लोकोपकारार्थं योगी कर्म समाचरेत् । अन्यान कर्मयुतान् कुर्यान् स्ववशान् धर्म-
पालकः ॥४३॥ सर्वेभ्यश्चाधिको योगी कुर्यात् सर्वकर्म धर्मदम् । तादृशं कर्म सर्वेऽपि करिष्यन्ति विशेषतः ॥४४॥ तेन
प्रामाण्यमानंदात् कृतं कर्म प्रजापते । तदेव सर्वलोकाश्च मान्यं कृवन्ति निश्चिनम् ॥४५॥ ब्रह्मार्पणतया कर्म बंधदं न
भवेत् कदा । ब्रह्मप्राप्तिकरं तस्य फलं प्रोक्तं मनीषिभिः ॥४६॥ योगिभिश्च कृतं कर्म लोकसंग्रहकारणम् । असक्तमनसा
नित्यं नैमित्तिकं न बंधदम् ॥४७॥ सदा ब्रह्ममयत्वेन तेन किञ्चित् कृतं न च । देहस्वभावजो भावो भवेदस्य निरं-
तरम् ॥४८॥ अन्यं मार्गं प्रवक्ष्यामि ये निंदन्ति स्तुवन्ति तम् । योगिनं पापभोक्तारो भवन्ति पुण्यभोगिनः ॥४९॥ योगिना
यत् कृतं पापं तत् स्पष्टं न क्षमं कदा । निंदकांस्तु समाश्रित्य प्रतिष्ठस्तस्य नित्यदा ॥५०॥ योगिना यत् कृतं पुण्यं तदेव
तेन संस्पृशेत् । स्तुवन्मानं समाश्रित्य नित्यं निष्ठेत् स्वभावजम् ॥५१॥ अतो न योगिनां निंदां कदा कुर्याद्विचक्षणः ।
सेवां समाचरेत्तेषां तेन सौख्ययुतो भवेत् ॥५२॥ वने यदि स्थितो योगी प्राग्ध्वेन निर्यत्रितः । फलादिकं तत्र भुञ्जेत्
शान्त्या निष्ठेत् स नित्यदा ॥५३॥ तत्र निंदाकगस्तस्य तथा सेवाकरा न च । एक एव महायोगी शुभाशुभं समाचरेत् ॥५४॥
तदेव देहपानेऽस्य योगिनश्च मृतं भवेत् । शुभाशुभं निराधारमुपोषणममन्विनम् ॥५५॥ एतत्तं कथितं दक्ष ब्रह्मीभूतस्य
चेष्टितम् । कर्म योगमयं पूर्णं श्रवणाच्छुभं भवेत् ॥५६॥ अथ योगं प्रवक्ष्यामि ज्ञानान्मकमहं परम् । योगिभ्यः सुखदं
पूर्णं शान्तियुक्तं विशेषतः ॥५७॥ देहः कर्मान्मकः प्रोक्तस्तत्र योगं समाचरेत् । ब्रह्मार्पणतया कर्म चाचरेत् शान्ति-
धारकः ॥५८॥ ज्ञानं स्फूर्तिमयं प्रोक्तं हृदि निष्ठेत् सर्वदा । विवेकान्ममयं तत्र ज्ञानयोगं समाचरेत् ॥५९॥ हृदि यद्यद्
भवेज्ज्ञानं नानायोगार्थसौख्यदम् । अथवा विषयार्थानां बोधकं तत् स संन्यजेत् ॥६०॥ उत्पत्तिनाशसंयुक्तं ज्ञानं
विषयबोधकम् । ब्रह्म सौख्यप्रदं ज्ञानं योगभूमिप्रभावजम् ॥६१॥ उपाधिसंयुतं चैकमनुपाधियुतं परम् । नन्यकत्वा
योगसंयुक्तो भवेद्योगी महायशाः ॥६२॥ ज्ञानानां सकलानां च योगे ज्ञानमयः स्मृतः । योगस्तत्र भवेद्युतो ब्रह्मीभूत-
स्वभावतः ॥६३॥ ब्रह्मणि ब्रह्मीभूतोऽहं मम ज्ञानं कुतो भवेत् । नानाश्रान्तिकरं हृत्स्थं न्यक्त्वा ब्रह्मपरो भवेत् ॥६४॥ अनेन
विधिना सर्वं ज्ञानं न्यक्त्वा हृदि स्थितम् । शान्तियुक्तः स्वयं योगी निष्ठेद्ब्रह्मपरायणः ॥६५॥ न कर्ताऽहं कदाचिद् द्वैकारयिना

न निश्चिन्तम् । मायामोहयुता मां न वदन्ति कर्मकारिणम् ॥६६॥ अहं साक्षी शरीरस्य ग्रहहेन कृतं भवेत् । तन्मया न कृतं
 क्वापि ब्रह्माहं परतः परः ॥६७॥ यद्यन् स्फूर्तिर्भवेत् मे वै सा माया भ्रान्तिदायिका । न तस्यां संस्थितो जीवः सदा
 साक्षिन्स्वभावतः ॥६८॥ न मोहेन समायुक्तो न कदा मोहवर्जितः । मायया मां वदन्त्येव ह्ययोगिनो न संशयः ॥६९॥
 एवं सदा महायोगी साक्षिवन्संस्थितो भवेत् । हृदयजानयोगस्यस्यक्त्वा स्फूर्तिर्भवति भ्रमम् ॥७०॥ सर्वत्र रमहीनं
 यन् मनस्सग्य महान्मनः । शान्त्या युक्तं भवद्दक्ष ब्रह्मीभूतस्य निन्यदा ॥७१॥ एष न कथितो योगो ज्ञानान्मको विंशोषदः ।
 साक्षिवदेहसंस्थः स मया निष्ठति लेशतः ॥७२॥ अतः परं समं योगं शृणु स्थितिपरायण । यं ज्ञान्वा ब्रह्मभूतो यः
 शान्तिहीनो भवेत्तस्य ॥७३॥ देहः कर्मत्रयस्य कर्मयोगं समाचरेत् । मनो विवेकरूपं तु साक्षिन्त्वं तत्र संचरेत् ॥७४॥
 अहं ब्रह्म यदा दक्ष कुलमन्त्र भवेदिदम् । द्वंद्वरूपं विशेषेण तस्य वक्ष्यामि रूपकम् ॥७५॥ देहः कर्ममयः प्रोक्तो विवेकः
 कर्मवर्जितः । द्वंद्वं ज्ञान्वा महायोगी समयोगं समाचरेत् ॥७६॥ देहे कर्ममयोऽहं तु हृदि साक्षी तथाऽमलः । उभयोयोग-
 भावेन भवति किंचिदंजसा ॥७७॥ यदा विवेकहीनश्चेत् देहः किं तु करिष्यति । देहहीनं मनस्सद्विज्ञानं कस्य वा
 भवेत् ॥७८॥ आनंदमयभावेन संस्थितोऽहं तदात्मकः । उभयत्र ततः स्वस्वव्यापारं कुरुतः परौ ॥७९॥ देहे कर्ममयोऽहं
 वै हृदि विवेकधारकः । द्विविधां रक्ष्यतां मायां सदानंदनधर्मगः ॥८०॥ तयोः समानभावेन संस्थितोऽहं न संशयः ।
 अनुपाधैरुपाधैश्च वर्जितो ब्रह्मसंज्ञितः ॥८१॥ अतः समं समाश्रित्य बाह्यान्तरैकभावतः । ग्राह्यं संस्थितं ब्रह्म
 ताह्यं तत्र चाचरेत् ॥८२॥ देहे कर्मकरो भूत्वा हृदि साक्षिमयो भवेत् । उभयं तत् परित्यज्यानंदावस्थां समा-
 चरेत् ॥८३॥ यद्यदुभयभावाख्यं नानाभेदमयं परम् । तत्र योगमयो भूत्वा तिष्ठदानंदसंयुतः ॥८४॥ आनंदानां समायोगे
 ब्रह्मानंदः प्रकीर्तितः । उभयेषां प्रजानाथ ताह्यं चाचरेद्दुधः ॥८५॥ मदीयसंगयोगेनोभयं प्रवर्तते सदा । उभयं चाचरेत्
 सर्वमुभाभ्यां वर्जितोऽपि सः ॥८६॥ इयमानंदरूपाख्या कथिता योगिभिः पुरा । ब्रह्मीभूतः समास्थाय तिष्ठेत्तां शान्ति-
 संयुतः ॥८७॥ अतः परं प्रजानाथावस्थां शृणु सुखप्रदाम् । सहजाख्यां महायोगी चाचरेत्तां विशेषतः ॥८८॥ देहः कर्म-
 मयः प्रोक्तस्तत्र योगं समाचरेत् । ब्रह्मार्पणतया नित्यं कर्मणां योगिसत्तमः ॥८९॥ हृदि साक्षिस्वभावेन तिष्ठेत्तयोः
 परे ततः । समभावं समाश्रित्य त्रिषु त्रैधं प्रकीर्तितम् ॥९०॥ तेषु विस्मृतिभावेन भ्रान्त्या वा विस्मृतं भवेत् । विपरीतं

भवेद्वाऽपि ततः खेदं न धारयेत् ॥९१॥ त्रिविधं मायया युक्तं पगधीनं प्रकीर्तितम् । तुर्यं स्वाधीनरूपाख्यं प्रोक्तं शास्त्रेषु सर्वदा ॥९२॥ तुर्येच्छया त्रिधा भूतं चलन्यत्र न संशयः । स्वस्वप्राग्बन्धसंयुक्तं सदा भ्रान्तमिव स्थितम् ॥९३॥ न कस्याहं कृतिस्तस्य तुरीयस्य कदाचन । यादृशं कुरुते कर्म तादृशं फलमश्नुते ॥९४॥ अतः प्राग्बन्धयोगेन विस्मृतोऽहं स्थितिं पराम् । योगरूपां च तुर्येण प्रेरितः सर्वधारिणा ॥९५॥ अथवा ज्ञानमोहं विपरीतं कृतं मया । न्यक्त्वा योगस्थितिं पूर्णां प्रारब्धं तत्र मुख्यकम् ॥९६॥ प्राग्बन्धधारकं प्रोक्तं तुरीयं नात्र संशयः । तस्येच्छया च यज्जानं तदेवं योगदं भवेत् ॥९७॥ पगधीनोऽहमन्यं तुर्येच्छया समन्वितः । कर्गेभि कर्म साक्षिन्वमानंदं वा न संशयः ॥९८॥ सदा स्वाधीनभावेन निष्ठानि ब्रह्म तुर्यगम् । तुरीयैः खेत्तकं प्रोक्तं तस्य किं बन्धनं भवेत् ॥९९॥ यज्जानं तन्कृतं तेन तुरीयेण न संशयः । तत्र कुत्र स्थितोऽहं तु खेच्छया क्रीडति प्रभुः ॥१००॥ इयं तु महज्जावस्था कथिता न प्रजापते । यज्जानं तत्र सा प्रोक्ता न कृता तदपि व्यहो ॥१०१॥ यत्कृतं सह जानन स्वयमेव प्रवर्तते । योगस्तेन समाख्याता महजा तुर्यसंज्ञिता ॥१०२॥ अतः परं ब्रह्मभूतं स्वानंदरूपाख्यं प्रकीर्तितम् । तत्र योगस्वरूपाख्यां स्थितिं शृणु सुखप्रदाम् ॥१०३॥ स्वाधीनं तुर्यभावाख्यं पगधीनं त्रिधा मनम् । तेषां योगं निजान्मस्यो भवेद्योगी निजान्मसु ॥१०४॥ त्रिविधं खेत्तरूपं तु तुर्यः खेत्तक उच्यते । तयोर्योगे प्रजानाथ स्वानंदस्यो भवेत्तरः ॥१०५॥ ब्रह्मणि ब्रह्मभूतस्य योगिनश्च कुता भवेत् । स्वाधीनं तु पगधीनं मायायुक्तं न संशयः ॥१०६॥ योगस्थितिं समाश्रित्य बुधश्चन्वारि चाचरेत् । तेषां संयोगरूपेण निष्ठेत्तेषु महान्मवान् ॥१०७॥ कर्मयोगं समाश्रित्य देहबन्धं समाचरेत् । ज्ञानयोगं तथाऽऽश्रित्य साक्षिन्वं चाचरेत् बुधः ॥१०८॥ समयोगं समाश्रित्य आनंदं आचरेत् परम् । महजं स समाश्रित्य विपरीतेन शोकभाक् ॥१०९॥ चतुर्भिः संयुतो भूत्वा चतुर्भिर्वर्जितस्तथा । निष्ठेद्योगमयी दक्षावस्थामाश्रित्य सर्वदा ॥११०॥ अवस्था निजरूपे तु कुतोऽवस्थाप्रधारकः । तयोर्योगे योगमयी व्यवस्था ते प्रकीर्तिता ॥१११॥ चतुर्मयी चतुर्हाना योगावस्था प्रकीर्तिता । योगिभिस्तां समाश्रित्य शांतिहीनो भवेन्न सः ॥११२॥ अधुना शृणु योगस्यामवस्थां द्वितीयां पराम् । अयोगधारिकां पूर्णां सदा निवृत्तिदायिकाम् ॥११३॥ ब्रह्मणि ब्रह्मभूतो यो योगी नां संश्रयेत् पराम् । यदा निवृत्तिसंयुक्तः शांतिहीनो भवेन्न सः ॥११४॥ ब्रह्मणि ब्रह्मसंस्थं तन्नागतं न गतं पुनः । मायायां ब्रह्मभूतो योऽवस्थाया धारकः कुतः ॥११५॥ यत् कुर्यात् कारयेद्यच्च तत्र नैवावलोकयेत् ।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष उवाच । योगशान्तिं समाश्रित्य योगमभ्यस्य नित्यदा । ब्रह्मणि ब्रह्मभूतः स योगश्रेष्ठः कथं भवेत् ॥१॥ मायामयं जगत् सर्वं नानाप्रमसमन्वितम् । ज्ञान्वा स्वयं पुनश्चेष्टः कौतुकं वद मे मुने ॥२॥ सुदृढ उवाच । ब्रह्मणि ब्रह्मभूतस्य योगिनो बिंबसंस्थितम् । बुद्धौ तस्यां विमोहेन मोहयुक्तं प्रजापते ॥३॥ इष्ट्वा नानाविधान् भोगान् स्वयं मोहेन मोहितः । तेषु भूत्वा रमयुक्तो तानिच्छति निरंतरम् ॥४॥ तत्र तस्य हृदि दक्ष विवेकः संस्थितो भवेत् । तस्य रूपं प्रवक्ष्यामि शृणु बुद्धिविशारद ॥५॥ अहं ब्रह्मणि योगेन ब्रह्मीभूतो न संशयः । पापपुण्यादिकं मे न शुभा-
शुभकृतं भवेत् ॥६॥ यदा भोगं परित्यज्य निष्ठां निर्यमादरात् । तदा योगस्य वृद्धिर्मे न भविष्यति निश्चितम् ॥७॥ यदा नित्यं प्रभुं ज्ञानं भोगात्मानाविधान परान् । पापपुण्यमनाहन्य तदा योगक्षयो न च ॥८॥ अतोऽहं योगमुन्मृज्य किमर्थं दुःखसंयुतः । निष्ठामि शान्तिमाश्रित्य विधिनियमसंयुतः ॥९॥ एवं मनसि संधार्य योगी भोगेषु लालसः । विविधेष्वेव भवति रमयुक्तः क्रमेण सः ॥१०॥ अयं मोहः समाख्यातो योगिहृद्धानिदायकः । तेन शान्तिं परित्यज्य पापपुण्यपरो भवेत् ॥११॥ ततः कामं समाश्रित्य देहसौख्यप्रदायकम् । इच्छेत् स विविधान् भोगान् पुण्यपापपरायणः ॥१२॥ भोगार्थं यतमानस्य योगिनः क्रमभावतः । तत्र विघ्नः कृतः केन ततः क्रोधयुक्तो भवेत् ॥१३॥ येन विघ्नः कृतस्तेषु भोगेषु तस्य भोगिनः । न शत्रुं स हि जानाति भिन्नभार्यपरायणः ॥१४॥ ततो व्यज्ञानसंभूतिः क्रमेणोत्पद्यते परा । योगिनश्च तथा युक्तो हन्तुं न यतते सदा ॥१५॥ शत्रुशिक्षार्थमर्थान् स नानाभावसमन्वितः । संपाद्य तं तु निर्जित्य भोगान् भुंक्ते प्रयत्नतः ॥१६॥ स्वपरज्ञानहीनत्वं गतं तस्य प्रजापते । तदेवाज्ञानसंभूतिः शत्रुभिन्नप्रदर्शनी ॥१७॥ ततः शान्तः क्रमेणास्य विस्मृतिर्जायते परा । तथा युतः स्वयं देहं मन्यते सत्यरूपकम् ॥१८॥ देहं संतोषमापन्नं कृतकृत्यमिव स्थितम् । मन्यते विपरीते स आन्मानं भाग्यवर्जितम् ॥१९॥ ततो योगं परित्यज्य स्वयं बिंबी प्रजापते । बिंबे नन्मयभावेनागमिष्यति न संशयः ॥२०॥ एवं क्रमेण योगी स शान्तिहीनस्वभावतः । सदा निष्ठति न योगं नाश्रयते कदाचन ॥२१॥ सुखयुक्ते शरीरे स सुखयुक्तो भवेत् स्वयम् । दुःखयुक्ते तथा दुःखी नानाभावपरायणः ॥२२॥ लेशमात्रमयं शान्तिं लभते न कदाचन । असंतोषयुक्तो नित्यं भ्रमते भोगलिप्सया ॥२३॥ भोगार्थं विविधान्येव नित्यं पापानि चादरात् । चरते सर्वपुण्यानि विधिनियमवर्जितः ॥२४॥ वर्णाश्रमयुक्तो योगी स्वधर्मं त्यज्य नित्यदा । पापं चरति वा पुण्यं स्वधर्मः संयुतः कदा ॥२५॥

योगान् भुङ्क्ते विगोपेण मोहयुक्तो निरंतरम् । योगभ्रष्टोऽयमाख्यानस्यक्त्वा योगं नरो भवेत् ॥२३॥ हृदि तस्य विक्कञ्च
 सदा निष्ठति मोहदः । पुण्यपापविहीनोऽहं ब्रह्मभाविनः ॥२५॥ अने स नरकान् गच्छेद् द्वंद्वदुःखप्रदायकान् ।
 यातनां योगरूपां तु पतङ्गस्य धरातले ॥२८॥ दह इत्यत्र योगभ्रष्टगतिं ब्रूहि योगीन्द्र दयया पराम् । कथं नरकगो भुन्वा
 यातनां प्राप्नुयान् परम् ॥२९॥ कर्मफलपरिन्यागादिहजन्मधरः कथम् । संभवेद्विस्मयो भानि चेष्टितं योगिनः परम् ॥३०॥
 मुदह इत्यत्र ब्रह्मणि ब्रह्मभूतस्य पुनर्विषयसंवनान् । ब्रह्मणो भक्तिहीनस्योने स्थानं न भवेत् किल ॥३१॥ अपारपुण्य-
 योगेन ब्रह्मणि देहिनः कदा । रसांपत्तिर्भवेद्दक्ष सर्वभ्रष्टस्य योगदा ॥३२॥ देहविषयसंयोगाद् द्वंद्वभावपरान्मनः ।
 नानापापादियोगेन पुण्यं स्वल्पं प्रप्तीयते ॥३३॥ मृतोऽयं शिवलोके वै वैकुण्ठे सौरशाक्तयोः । ब्रह्मण इंद्रलोके वा पतेदने
 न संग्रहः ॥३४॥ शोकहर्षप्रदं विश्वं नानाद्वंद्वसमन्वितम् । नरको नात्र संदेहो योगिनां शास्त्रसंमतम् ॥३५॥ उत्पत्तिनाश-
 संयुक्तं न्यस्यवा ब्रह्मपरायणः । ब्रह्मणि ब्रह्मभूतः स पुनर्द्वंद्वपरो यतः ॥३६॥ विकुण्ठादिपदं संस्थो द्वंद्वं भुङ्क्ते निरंतरम् ।
 उत्पत्तिनाशसंयुक्तं नानाभोगपरायणः ॥३७॥ अतो योगी प्रजानाथ स्वर्गाख्याक्षरकान् परान् । भुक्त्वा द्वंद्वमयान् पश्चादिह
 जन्मधरो भवेत् ॥३८॥ भवेद्योगिकुले तस्य जन्म वा तापसे कुले । कद्धिमनां स तत्रापि पुनर्योगं चरिष्यति ॥३९॥
 पूर्वसंस्कारयोगेन न भोगे स रमेत् कदा । चित्तं तस्य महायोगी प्रभवेत् स्वल्पयोगतः ॥४०॥ पुनर्न योगभ्रष्टः स
 संभवेद्ब्रह्मणः सुत । शान्त्यायुक्तस्वभावान् शरीरं पोषयेत् सुदा ॥४१॥ अने ब्रह्मणि योगी स तदाकारो भवेत् परम् ।
 योगसंस्कारपुण्येन स्थितिं लब्ध्वा महामतिः ॥४२॥ एतत्तं कथितं पूर्ण योगभ्रष्टस्य चेष्टितम् । किं पुनः श्रोतुमिच्छा ते वद
 धानवदाम्यहम् ॥४३॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदाख्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौड्ये महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते मुहूर्तद्वयसंबादे योगासूतार्थशास्त्रे
 योगभ्रष्टचरितनिरूपणं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु चतुर्थोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष इवाच । चित्तं चंचलमन्यतं विषयेषु परगणम् । दुर्ग्रहं शान्तिमयुक्तं न भवेत् मुनिमत्तम् ॥१॥
 अतो योगस्य प्राप्त्यर्थं सिद्धयर्थं सुगमं ततः । उपायं वद चित्तस्य जयाय वाऽपरं प्रभो ॥२॥ सुदृढ इवाच । पंचचित्तेषु
 यद्विचित्रं स्थितं श्रान्त्या समन्वितम् । बिनामणेः समाख्यातं तस्यैव भजनं चरेत् ॥३॥ तेन चित्तं जययोगी नान्यं पठयामि
 भो विधे । विना चित्तजयं योगदायकं नात्र संशयः ॥४॥ दक्ष इवाच । सुगमं वद मार्गं मे सर्वभ्यो ब्रह्मदायकम् । समस्य
 जन्तवः सर्वे ब्रह्मीभूता भवंति वै ॥५॥ सुदृढ इवाच । अज्ञानेन समायुक्तो नरो विषयलपटः । शिशोदरपरो नित्यं योगं
 नेच्छति कर्हिचित् ॥६॥ तस्य सकामिकं कर्म सुखदं बोधयेत् परम् । अलभ्यप्रापकं हृद्यमाचरं ह्योभसंयुतः ॥७॥
 अलभ्यलभ्यलोभेन न्यक्त्वा पापं महाबलः । सत्कर्मनिर्गतो भूत्वा चरेत् पुण्यं निरंतरम् ॥८॥ ततस्तेनैकभावेन पापं
 नश्यन्निरंतरम् । गुदोऽन्यतं नरः कुर्यात् कर्म कामयुतं परम् ॥९॥ समाप्नुयात्ततोऽलभ्यं हृद्यं चेत पुनरव सः । विश्वासेन
 समायुक्तः कुर्यात् कर्म विशेषतः ॥१०॥ अथवा नैव संप्राप्तमलभ्यं तेन न तदा । उपादिशेद्विजयेणाधिकं सत्कर्म चाचर ॥११॥
 अनंतजन्मभिः पापं न्वया कृतमसंशयम् । अपारमंशयम् भवति ते नद्विधातकम् ॥१२॥ एवं कर्मपरः सोऽपि दुःखितो-
 ऽन्यतमाचरेत् । पापनाशार्थमानंदात्तं गुदं ततो भवेत् ॥१३॥ सत्कामिकपरम्यास्य कामान्यतप्रभावनः । तस्य बुद्धिर्भवेत्
 दक्ष निःकामिकपरगणा ॥१४॥ जन्ममृत्युप्रदा भोगा भुक्ता विविधजन्मसु । अपारमुखदं ब्रह्म न प्राप्तं देवधाणि ॥१५॥
 अलभ्यं न मया प्राप्तं प्रारब्धार्थिनतोऽथवा । प्रारब्धं चालितुं कोऽपि न समर्थो भविष्यति ॥१६॥ अतो निःकामिकं कर्म
 करोमि नित्यमादगत । जन्ममृत्युचिद्दीनोऽहं भविष्यामि न संशयः ॥१७॥ ब्रह्मसुखमपारं यद्वद्वत्वा ब्रह्मपरगणाः ।
 ब्रह्मीभूतो भविष्यामि यन्नं करोमि तत्परः ॥१८॥ एवं धार्य परित्यज्य कामान् संवेत् स पंचकान् । देवान् गणेशमुख्यांश्च
 मुक्तिमार्गपरगणाः ॥१९॥ सालोक्यादिभवं मौल्यमिच्छति नित्यमादगत । क्रमेण तपसा युक्तो प्रभवेत् मानवश्मनः ॥२०॥
 विभूतिब्रह्मणः प्रोक्ता नानारूपा प्रजापते । तत्र तस्य रमचित्तमैश्वर्ययुक्तभावनः ॥२१॥ इमे समर्थरूपा वै ब्रह्मणाः
 परमान्मनः । अंशानेजोधरात्मन्य सर्वाधीशा भवन्त्यतः ॥२२॥ एवं सर्वत्र संचिन्य तेषां पूजापरो भवेत् । लभेत्तत्
 कृपया दक्ष चित्तशुद्धिं नरोत्तमः ॥२३॥ विचारेण गणेशानं ज्ञात्वा संपूर्णमंजसा । सर्वपूज्यादिचिह्नैस्तं श्रेष्ठं तत्र रता
 भवेत् ॥२४॥ ज्ञात्वा स्वानंदनाथं नं स्वानंदार्थं विशेषतः । प्रभजेद्गणराजं स निष्कामभक्तिमयुतः ॥२५॥ ततोऽहर्निशमत्यनं

भजेत्तत्तपसा युतः । मोक्षार्थं सर्वभावेन विरक्तो विषयादिषु ॥२३॥ गणेशकृपया तस्य चित्तशुद्धिर्भवेत् परा । नया सर्वस्वभावेन भजेत्तं गणनायकम् ॥२४॥ विश्वं चराचरं सर्वं जार्नीयात्तत्स्वरूपकम् । सर्वेषां हितभावेन भजेत्तं द्विरदाननम् ॥२५॥ कस्यापि संभवेत् दुःखं तादृशं प्रचंगतं सः । सहन सन् द्वंद्वजं भावमाजनेन समन्वितः ॥२६॥ देवकार्यं विना मायुर्न क्षियात् स कदाचन । पञ्चादिकं विशेषेण विश्वरूपपरायणः ॥२७॥ एकांतं निर्जने स्यान् स्थित्वा ध्यान्वा गजाननम् । पूजयेद्भक्तिमयुक्तो ध्यानं कुर्याद्विशेषतः ॥२८॥ अनन्यमनसा देवं भजेत्तं भावधारकः । शमदमपरो भूत्वा चित्तनिग्रहमाचरेत् ॥२९॥ दुर्जये चित्तमन्यते ज्ञान्वा वायुनिबंधनः । प्राणायामपरो भूत्वा जयेत्तन्नात्र संशयः ॥३०॥ अथ वायुनिरोधस्य वदाभि मार्गमुत्तमम् । येन पापं परिन्यस्य शुद्धचित्तो नरो भवेत् ॥३१॥ पुर्येद्दामनामायां वायुं तस्माच्चतुर्गुणम् । धारणे तस्य कुर्यात् स स्वादेन नियतो भवेत् ॥३२॥ पूरकाद् द्विगुणं कुर्याद्वैचकं च प्रजापते । पुनर्नसा दक्षिणया पूरयेत् कुम्भकं चरेत् ॥३३॥ वामया रंचकं चैव पुनः पुनर्नरंतरम् । प्राणायामं चरेद् धीमान् पापहीनो नरो भवेत् ॥३४॥ एवं त्रैकालिकं कुर्यात् प्राणायामं विशेषतः । नानिनिराधमंयुक्तं वायुं हृदममन्वितः ॥३५॥ अतिहृदयं संरुद्धो वायू रोमभ्य एव च । निःसृत्य कृष्टमंयुक्तं न करोति न संशयः ॥३६॥ नाभिमूलस्थिता नाडी इडा च पिंगलाऽपरा । सुषुम्णा तत्र रोधेन मार्गो भवति निर्मलः ॥३७॥ अपानो नाभिमूलस्थो ह्यधो गच्छति सर्वदा । प्राण ऊर्ध्वं तथा जन्तानाडीभिः प्रेरितः सदा ॥३८॥ मार्गरोधनभावेन नाड्यां मार्गो भविष्यति । वायुर्मूलं समाश्रित्य तिष्ठति क्रमनस्ततः ॥३९॥ तत्र लघ्वक्षराण्येव द्वादशापि प्रतिष्ठति । वायुश्चेत् स लघुः प्रोक्तः प्राणायामश्च योगिभिः ॥४०॥ ततो द्विगुणनस्तिष्ठेद्यदा वायुः सुरोधितः । मध्यमः स समाख्यानस्त्रिगुणादुत्तमोत्तमः ॥४१॥ एवं प्राणमपानं च स्वमूले संनयेद् बुधः । तयो रोधनभावेन मूलगौ नौ भविष्यतः ॥४२॥ एवं क्रमेण मूलं स्यं वायुर्मुहूर्तं संस्थितः । तदा समानगा नाडी भिद्यते तत्र संस्थिता ॥४३॥ सा सुषुम्णा समाख्याता तत्र संमिलितौ क्रमात् । प्राणापानौ समौ भूत्वा तद्रूपौ तौ भविष्यतः ॥४४॥ त्रिकालज्ञः स्वयं सिद्धो भविष्यति नरोत्तमः । वायुसाधनपात्रत्वं प्राप्य तेजःसमन्वितः ॥४५॥ ततः स्वाधीनतां यातौ प्राणापानौ विशेषतः । स नयिष्यति तौ यत्र क्रमात्तत्र गमिष्यतः ॥४६॥ ततो ध्यानपरो भूत्वा षट्चक्रभेदेन रतः । चक्रस्थं स्वस्वरूपं स पश्येत्तद्वायुना गतः ॥४७॥ एवं क्रमेण योगीन्द्रो गच्छेद्भूय प्रजापते । सहस्रारे स

वक्राणि तत्र पश्येद्भुजाननम् ॥५१॥ तत्र क्रमेण वायुं संस्थापयेत् सुसमाधिना । वायुना संयुतमिष्टेन पश्येत् विद्वेश्वरं
 परम् ॥५२॥ क्रमाद्वायुबलेनैवं शुद्धचित्तो भविष्यति । पश्येत् सर्वत्र भावेषु स्थितं ब्रह्म समाननम् ॥५३॥ ततः स्वाधीनता-
 युक्तः प्रभवेत् स्वेन नेजसा । ये यमिच्छन्त स न न तु मयो वै सफलं भवेत् ॥५४॥ किञ्चिद्विच्छेन्न यो योगी नदा
 योगमवाप्नुयात् । नो चेच्छेदरतो भूत्वा भागयुक्तः पुनः पतेत् ॥५५॥ साधनं द्विविधं प्रोक्तं क्रियारूपं प्रजापते । बाह्यं
 कर्मस्वरूपाख्यं तपोयुक्तं स्वधर्मजम् ॥५६॥ आन्तरं वायुगोधाख्यं सर्वमिष्टिप्रदायकम् । ताभ्यां चित्तं विनिर्गृह्य स्ववशं
 कार्ययत्नः ॥५७॥ बाह्यकर्मरताञ्ज्जोगन्तरं शीघ्रमिष्टिदम् । सहस्राधिकभावाख्यं प्रोक्तं योगिद्रिमुख्यकैः ॥५८॥ अतः परं
 तृतीयं ते साधनं कथयास्यहम् । येन योगिद्रिमेख्यः स ध्रुवं भवति मानवः ॥५९॥ चित्तशुद्धेः कार्यार्थं कर्म द्विविधमुच्यते ।
 शुद्धचित्तो नरः पश्चात् संपश्येद्ब्रह्म शाश्वतम् ॥६०॥ सर्वत्र पूर्णभावेन संस्थितं परमव्ययम् । अवयवादिभिर्हीनं तत्र लीनो
 भवेत् स्वयम् ॥६१॥ एतावान् फलादाताऽयं क्रियायोगः प्रकीर्तितः । बाह्यान्तरगतमकः पूर्णस्तनोऽन्यत् साधनं चरेत् ॥६२॥
 चित्तं रमयुतं कुत्र जायते योगिनः परम् । तज्जयेद्ब्रह्मभावेन शमदमपरायणः ॥६३॥ स्वधर्मसंयुतो भूत्वा देहनिर्वाहकं
 चरेत् । देहस्य शमनं तच्च जायते स दमः स्मृतः ॥६४॥ विषयार्थं मनस्तस्य संकल्पं यत् समाचरेत् । तद्वच्छचित्तमागृह्य
 कुर्याद्ब्रह्मपरायणम् ॥६५॥ अयं शमः समाख्यानमेन चित्तं भवेत् परम् । स्वाधीनं सर्वभावं च न्यक्त्वा ब्रह्मपरं भवेत् ॥६६॥
 शनैः शनैरुपरमेद्विषयेभ्यो महान्मवान् । धृतिं योगमर्गी धृत्वा भवेद्योगी स मानवः ॥६७॥ कर्ममार्गं परित्यज्य द्विविधं
 योगिमत्तमः । ध्यानयोगपरो भूत्वा निष्ठेन्नित्यं वदामि तम् ॥६८॥ मनोवाणीचिद्दीनं यद्ब्रह्म तत्र समाचरेत् । ध्यानं
 संकल्पव्यागाख्यं विषयेषु निरन्तरम् ॥६९॥ यो यश्चित्तं संकल्पः क्रियते विषयेषु च । तत्तन्मंकल्पहीनं स कारण-
 योगानन्तरः ॥७०॥ एवं चित्तं नरस्यैव स्वाधीनं जायते सदा । यदा धर्तुं स नो शक्तस्तदान्यदाचरेद्बुधः ॥७१॥ देहेन्द्रियाणि
 संगृह्य निष्ठेद्भूमौ महायथाः । न चलेत् स्याणुवत् सोऽपि क्रियां नैव समाचरेत् ॥७२॥ तत्र यन्मिष्टिनं चाहं जल्पानादिकं
 चरेत् । परेच्छया समायुक्तः सदा निष्ठेन महायथाः ॥७३॥ केनापि जल्पानादि न दत्तं तादृशो वसेत् । न तदर्थं श्रमेत्
 सोऽपि नेच्छेत् प्रारब्धधारकः ॥७४॥ सर्पवृश्चिकव्याघ्राद्यैः पीडितो यदि मानवः । नानाप्रहारयोगैश्च मानवादिभिरेव वा
 ॥७५॥ तथापि न चलेत् सोऽपि स्वस्थानाञ्ज्जडवन्तरः । देहप्राग्बन्धमाश्रित्य न तेषु क्रोधमाचरेत् ॥७६॥ पूर्वजन्मकृतं कर्म

मया तेन प्रबोधितः । इमे संपीडयन्त्येवमेषां दोषो न विद्यते ॥५॥ अथवा सात्त्विकैस्मिन् प्रजितः सर्वभावतः । निन्यं नानाजनैः सोऽपि संवितो न चलेत्तदा ॥५८॥ पूर्वजन्मकृतं कर्म प्रेरितस्तेन मानवाः । मया मां पूजयन्त्येव गुण एषां न विद्यते ॥५९॥ एवं मनसि संधार्य तेषां न च्छेच्छुभं कदा । द्वंद्वमेवं परिगृह्य निष्ठेन्नित्यं महायज्ञाः ॥६०॥ अनेन विधिना सोऽपि स्वल्पकालेन भो विंध । चित्तं जगत्संदेशः शान्तिं पूर्णामवाप्नुयात् ॥६१॥ नान्यत् किंचिच्चरन् कर्म न ध्यानादिकमादरात् । एवं शमदमौ धृत्वा भवेद्योगी स मानवः ॥६२॥ विचारं ब्रह्मणस्तत्र कुर्यान्नित्यं विशेषतः । कीदृशं ब्रह्म हस्त्यं मे वेदाद्यैः प्रतिपादितम् ॥६३॥ पंचभूमिमनिक्रम्य निष्ठत क्रमेण मानवः । नानाब्रह्मणि पश्यन् सन्नते शान्तिमवाप्नुयात् ॥६४॥ शान्तियुक्तो नरः पश्चात् संन्यजेत्तां महाद्गुणाम् । पुनः सोऽपि यथेच्छाचारगो भवेत् ॥६५॥ हृदि चिन्तामणिं हृष्ट्वा पंचभूमिप्रचालकम् । शान्त्या युक्तो भवेन्नित्यं स्वाधीनहृदयः परः ॥६६॥ हृष्ट्वा ब्रह्म स्वयं योगी रसहीनो भवेत् सुदा । सर्वत्र नात्र संदेशः शान्त्या सर्व समाचरेत् ॥६७॥ अनेन विधिना दक्ष ज्ञानी पापपरायणः । क्रमेण साध्ययोगं स योगी संभवेत् परः ॥६८॥ एवं कर्तुमशक्तश्चेत्तदा श्रुत्वा महामतिः । इमं योगं स्वयं तत्र निष्ठायुक्तो भवेत् सदा ॥६९॥ स्वधर्मनिर्गतो भूत्वा योगमिच्छेन्निरतम् । निद्यभोगान् प्रभुंजन् सन्नते स्वानंदगो भवेत् ॥७०॥ गणेश्वरं तत्र हृष्ट्वा योगयुक्तो भविष्यति । उयोनिर्देहधरो भूत्वा प्रभजेद्गुणनायकम् ॥७१॥ ब्रह्म कल्पमयं स्थित्वा कालं तत्र महामतिः । तद्देहं लीनतां प्राप्य ब्रह्मभूतो भविष्यति ॥७२॥ एवं कर्तुमशक्तश्चेत्तदा स धर्मसंयुतः । कर्मचरेत् प्रजानाथ ब्रह्मार्पणविधानतः ॥७३॥ तेनैव शुक्लगत्या स ब्रह्मीभूतो नरो भवेत् । निःकामयोगमार्गेण सदा ब्रह्मणि तत्परः ॥७४॥ एवं कर्तुमशक्तश्चेत्तदाऽहं ब्रह्मभावतः । त्रिविधं फलसुत्सृज्य कर्मजं योगमाप्नुयात् ॥७५॥ कर्मत्यागबलेनैवाहं ब्रह्म निश्चयेन मः । क्रमेण कर्मसंयुक्तो भविष्यत्यन्यजन्मनि ॥७६॥ निःकामकर्मकर्ता स पुनरन्यभवे नरः । योगरससमायुक्तो भवेद्विषयनिंदकः ॥७७॥ एवं क्रमेण शान्तिं स लभेत् पूर्णां न संशयः । क्रमार्थं रचितं सर्वं नानामनसमन्विनम् ॥७८॥ सुगमं सर्वभावेषु गणेशभजनं परम् । तेन योगी भवेन्ननं सर्वशास्त्रेषु संमतम् ॥७९॥ यत्किंचिद् गणराजस्य व्रतपूजादिकं प्रभोः । कीर्तनश्रवणाद्यं तु ब्रह्मीभूतप्रदायकम् ॥८०॥ नानाविषयसंयुक्तो नरः स्मरेद्गणाधिपम् । अहर्निशं तदास्याति गणेशस्मरणं भवेत् ॥८१॥ तेन स्वानंदगो भूत्वा योगमभ्यस्य तन्मयः । ब्रह्मकल्पान्ति-

भावे स भविष्यति न संशयः ॥२॥ स्मरणं गणराजस्य प्रकृत्यास्त्रित्यमादरात् । नम्यति गणराजस्य स्मृतिं दद्यान्नराय
सः ॥३॥ अतोऽहर्निशमेकं न संस्मरेत् मानवः परम । नानायोगादिकं सर्वं साध्य योगिसमो भवेत् ॥४॥ आयासेन
विहीनोऽपि सदा विषयलंपटः । गणेशस्मरणे सक्तः सः शुक्लसमनां व्रजेत् ॥५॥ शिवविष्णुमुखादीनां नरो यः स्मरणं
चरेत् । अने तेषां स्मृतिं तस्मै स दद्याच्चित्तगः प्रभुः ॥६॥ तेषां लोकं समामाद्य भुक्त्वा भोगान् मनोहरान् । प्रपन्नैश्चात्र
संदेहो मृत्युलोकं विज्ञेयतः ॥७॥ पुराणेषु प्रपठ्यते त्रिगुणानां लयाः सदा । अतः स जन्ममृत्युभ्यां युक्तो भवति
नष्टतः ॥८॥ अतः सारं समाख्यातं गणेशभजनं परम । तेनाज्ञानसमायुक्तो नरो ब्रह्ममयो भवेत् ॥९॥ एतत्त कथितं दक्ष
योगप्राप्त्यर्थमादरात् । अज्ञानसंयुतस्यापि ब्रह्मीभूतप्रदायकम् ॥१०॥

ॐ नमोऽस्मिन् श्रीगणेशाय नमः ॥ इति योगीनामूर्यनस्तु नुगमानु पंचमोऽध्यायः ॥

योगीनामूर्यनस्तु नुगमानु पंचमोऽध्यायः ॥

॥ इति योगीनामूर्यनस्तु नुगमानु पंचमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष उवाच । विभूर्निर्विद योगीश गणेशस्य महान्मनः । या ज्ञान्वा ताः समागध्य गणशज्ञो
भवेन्नरः ॥१॥ मुद्रय उवाच । अपराग गणनाथस्य विभूतयो न संशयः । ता न शक्ताः कथयितुं भवन्ति शंकरादयः ॥२॥
क्षणे क्षणे गणेशानो नानाखिलपरागणः । विभूर्निर्भजगन्मर्व भावयति परान्तरः ॥३॥ लोकेषु नत्त्वमुख्येषु जगन्मु
ब्रह्मसु प्रभोः । ये श्रेष्ठान्मस्य ते सर्वे विभूतिपदधारकाः ॥४॥ कल्पे कल्पे विभूर्नीनामवतारा अमंख्यकाः । गणेशस्य
तथा दक्ष तान वक्तुं कः क्षमो भवेत् ॥५॥ अतः संक्षेपतन्मुख्यं कथयिष्यामि ताः शृणु । विभूर्नीगणनाथस्य नानासिद्धि-
प्रदायिनीः ॥६॥ जगन्मु ब्रह्मसु प्राज्ञ योगरूपा गजाननः । कथं न भिन्नभावाख्यं वर्तते वर्णयाम्यहम् ॥७॥ मायाभ्यां
संयुतः सोऽपि नानावेषप्रधारकः । अयोगिनामिदं हृद्यं सत्यं संभासेन सदा ॥८॥ मायायुक्तप्रभावेण किं किं गजाननस्य

च । न संभवंदहं मायां समाश्रित्य वदामि ताः ॥९॥ कलांशाः कल्या युक्ताः कलांशांशाः कलान्मकाः । नेषामंशधरा
 ये न सर्वे विभृतिधारकाः ॥१०॥ एवमेव गणेशानः पृष्ठश्च नारदन सः । जगाद नाः शृणुष्व न्वं विभृतीः परमाहुताः ॥११॥
 श्रीगणेश उवाच । पूणां योगेषु सर्वेषु चित्तरोचसयः परः । मायाहीनप्रभावाणामयोगोऽहं महासुने ॥१२॥ स्वानंदा निजभूतेषु
 तुर्येष्वव्यक्तमंजितः । आनंदसमभावेषु जीवेष्वान्माहमंजसा ॥१३॥ नानाभेदेषु ब्रह्माहममदृपप्रधारकम् । मन्येषु सांख्य-
 रूपोऽहं बोधः खलकेषु च ॥१४॥ दह्यभिमानयुक्तेषु सदैकोऽहं महामने । देहेषु बिदुरूपोऽहं चेतनासु गुणेश्वरः ॥१५॥
 कोशेष्वानंदकोशोऽहं विज्ञानं सूक्ष्मजानिषु । बिबेकेषु मनश्चाहं चालकेषु समीरणः ॥१६॥ स्थूलेष्वन्नस्वरूपोऽहं समष्टिषु
 नथेश्वरः । व्यष्टिषु प्राज्ञरूपोऽहमणुषु च महाविराट् ॥१७॥ इंद्रियेषु मनश्चाहं भूतेष्वकाशसंज्ञितः । तन्मात्राणामहं
 शब्दो ज्ञाताहं देवतासु च ॥१८॥ तत्त्वेषु विविधेष्वेव महत्तत्त्वमहं परम् । गुणेषु गुणपोऽहं तु पालकेषु जनार्दनः ॥१९॥
 हरः संहारकर्तृणां स्रष्टृणां प्रपितामहः । कर्मणामर्यमाऽऽत्माऽहं मोहकानां च शक्तिका ॥२०॥ देवानां मघवाऽहं तु
 आदित्यानां विनायकः । नेजसां भानुरूपोऽहममृतेषु विधुः परः ॥२१॥ अग्निः प्रनापदेष्वेव धर्मः समप्रवृत्तिषु । यमो
 यमवतां चाहं रक्षसां निर्ऋतिः स्वयम् ॥२२॥ जलेषु वरुणोऽहं तु बलवत्सु समीरणः । निधीनां धनदाताऽहं रुद्राणां शंकरः
 प्रभुः ॥२३॥ कामो धनुर्यराणां च रनिर्भोगेषु भोगदा । नागेशानामहं शेषः सर्पाणां तक्षकः स्वयम् ॥२४॥ नागानां
 वासुकिर्नाम जंबुद्वीपेषु सर्वदः । स्वादूदकः समुद्राणां पर्वतेषु हि मेरुकः ॥२५॥ पितॄणां यमरूपोऽहं वृक्षेषु शमिका मता ।
 देववृक्षेषु मंदारस्तरूणां कामदायकः ॥२६॥ धेनूनां कामधेनुर्या दूर्वा चौषधिषु प्रभुः । पक्षिषु तु मयूरोऽहं मृगाणां
 सिंहरूपधृक् ॥२७॥ मासानां श्रावणश्चाहं चौराणां मूषकाधिपः । बाहनेष्वश्वबाहोऽहं सिद्धिरैश्वर्यदेवेषु च ॥२८॥ विद्यासु
 बुद्धिरूपोऽहं चित्तं प्रकाशकारिणाम् । अहं मनश्च वेगानां मोहेष्वभिमानकः ॥२९॥ नराधिपो नराणां तु वर्णेषु ब्राह्मणो-
 ह्यहम् । आश्रमेषु तुरीयोऽहं पोषकेषु गृहस्थकः ॥३०॥ त्यागिनामवधूतोऽहं निथीनां च चतुर्थिका । प्रजापतिषु दक्षोऽहं
 ब्रह्मर्षिषु भृगुस्तथा ॥३१॥ नारदो दैवतर्षीणां दत्तोऽवधूतरूपिणाम् । कपिलस्तत्त्वविज्ञानां योगिनां शुक्र एव यः ॥३२॥
 जनकोऽहं विदेहानां निःसंगेषु महासुने । सनकादय एवाऽहं ज्ञानिनां बादरायणः ॥३३॥ वसिष्ठः कर्मकर्तृणां गाणपत्येषु
 मुद्गलः । ध्रुवंडी चैकनिष्ठेषु ब्रह्मिष्ठानां बृहस्पतिः ॥३४॥ अन्नानां तिलरूपोऽहं गव्यानां घृतमंजसा । मधु सर्वरसानां च

मकरो जलजान्मनाम् ॥३५॥ कौमहन्ती नदीनां च तीर्थेषु गाणपं परम् । क्षेत्राणां मयूरक्षेत्रं काशिगजः सुबुद्धिषु ॥३६॥
 मयूरगोऽवतारणां गार्ग्यं उपासकात्मनाम् । ध्याननिष्ठेषु सर्वेषु गुन्मसदोऽहमेव च ॥३७॥ सुबोधो दैन्यजानीनां ज्ञाना-
 रिद्वेषकाग्निसम् । दुर्जयेषु मनस्वाहं वर्णेष्वोकार एव सः ॥३८॥ शृङ्गोहं भाविकेष्वेव त्रिशिरः शृङ्गेष्वेनसाम् । उपदेश-
 प्रदानाणां याज्ञवल्क्यः प्रनापवान् ॥३९॥ पौगणिकेषु मृत्तोऽहं श्रान्ताणां शौनको मुनिः । मनानीनामहं स्कंदो विष्णु-
 र्यशस्विनामहम् ॥४०॥ पापेष्वनृतरूपोऽहं कलहो भेदधाग्निसम् । प्राप्तिषु लोभरूपोऽहं मणीनां चिन्तिनार्थदः ॥४१॥
 ज्ञानं पवित्रं भावानां सामगायक्यार्थमिणाम् । वेदेष्वयवसंज्ञोऽहं शस्त्रेषु परशुः परः ॥४२॥ निर्लेपानामहं साक्षी राजश्रीषु
 गजस्मया । विषयो श्रान्तिदानां च रंभा षट्सरसामहम् ॥४३॥ गंधवाणां चित्रग्रथो वैद्यानां वैद्यनायकः । धन्वंतरिस्तु
 भिषजां समुद्रः सरसान्मनाम् ॥४४॥ स्नानमां जाह्नवी विप्र मंत्राणामेकवर्णजः । मृत्तयु ब्राह्मणस्पृश्यं यज्ञेषु ज्ञान-
 रूपधृक् ॥४५॥ प्राणेषु तु समानोऽहं शक्तिः शक्तिमतामहम् । बृहदारण्यकं विद्धि नानोपनिषदां परम् ॥४६॥ शास्त्रेषु
 योगशास्त्रं च पुराणेषु च मौद्गल्यम् । अग्नयानां महारण्यं दंडकात्म्यमहं परम् ॥४७॥ नियंतृणामहं दंडो मायाऽहं भावकारि-
 णाम् । स्मृतीनां याज्ञवल्क्यस्य स्मृतिरेव परा मता ॥४८॥ गायत्री छंदसां विप्र स्वानंदो नगरान्मनाम् । व्याकरणमंग-
 म्नेनयु कानामु योगदा षट् ॥४९॥ नीतिज्ञेषु तथा काव्यो वृषभो भूमिधाग्निसम् । नंदिकेणो गवां चाहं नमो भैरव-
 भाविनाम् ॥५०॥ एवं नानाविधाऽकारा विभृतीर्गणपस्य या । कथितुं नैव शक्या सा माग संक्रथिता मया ॥५१॥
 यथच्छृणुमं विप्र सा विभृतिर्न संशयः । लोकेषु गणराजस्य नां भावय विभोषतः ॥५२॥ मुद्रय इवाच । एवमुक्त्वा
 गणेशानो विरगम प्रजापते । नारदस्नं प्रणम्यैव जगाम तादृशोऽभवत् ॥५३॥ य इमां श्रावयद्दक्ष शृणुयाद्वा प्रयत्नतः ।
 न मोहं स लभेत् कापि ज्ञान्वा सामर्थ्यजं महः ॥५४॥ अपारमर्हिमायुक्ता जीवाश्च परमेश्वराः । ते सर्वे विघ्नराजस्य
 विभृतिपदधारकाः ॥५५॥ एवं ज्ञान्वा गणेशानं ये भजन्ति मनीषिणः । ते सर्वे ब्रह्मभूताश्च भविष्यन्ति प्रजापते ॥५६॥

॥ ॐ नमोऽर्चयेत् पुराणोपनिषदि श्रीमन्मोदये महापुराणे तथैव खंडे योगवर्तिने मुद्रयद्ब्रह्मवादे

योगामृतार्थशब्दे चित्तभूमिनिरोधेन विभृतियोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥

॥ इति योगीशानामुपनिषत्सु सुगामसु षष्ठोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष उवाच । त्वया प्रोक्तः पुरा विप्र विचारो ब्रह्मणः परः । न कृत्वा योगसाम्राज्यं न द्वदस्व
हितावदम् ॥१॥ क्रियया शुद्धचित्तो यो नरो ब्रह्मपरायणः । सर्वत्र ब्रह्मरूपं यद्विधिना केन पश्यति ॥२॥ सुहृद उवाच ।
आद्यान्तरो क्रियां कृत्वा शुद्धचित्तो नरोत्तमः । तत्त्वविचारमात्रेण पश्यति ब्रह्म शाश्वतम् ॥३॥ तत्तज्ज्ञं कथयिष्यामि
तत्त्वज्ञानं प्रजापते । आदौ यागिजनानां यत् साधनं योगदायकम् ॥४॥ पृथ्वी जलं तथा नेत्रं वायुराकाशमेव यत् ।
पञ्चभूतमयो देहः प्रकृतिः सा च पञ्चधा ॥५॥ क्रियारूपा महाभागा नानाभेदपरायणा । विभज्यान्मानमेवं सा क्रीडति
विचित्रं रता ॥६॥ भूतानामेकभावाख्या पञ्चानां ज्ञानरूपिणी । प्रकृतिर्ब्रह्मसंस्था सा जीवभावधरा परा ॥७॥ तया ज्ञानं भवेत्
सर्वं नानाविधं कदायकम् । तदाधारं जगत् सर्वमेकरूपा प्रकीर्तिता ॥८॥ तयोर्योगे प्रजानाथ ब्रह्मैवमभिधीयते । क्रियाज्ञान-
स्वरूपाख्यं द्वंद्वहीनं परान्तरम् ॥९॥ तदेव पञ्चधा ज्ञानं शृणु तयोर्गोदायकम् । स्थूलं सूक्ष्मं समं चात्मप्रतीतिं विदु-
संज्ञितम् ॥१०॥ समष्टिव्यष्टिभावेन द्विविधं ब्रह्म कथ्यते । पृथक्त्वेन स्वयं भवति पञ्चसु पञ्चभेदतः ॥११॥ स्थूलं जागृन्मयं
ब्रह्म तदेव द्विविधं मनम् । विश्वाख्यं व्यष्टिरूपेण वैश्वानरं समष्टिगम् ॥१२॥ अंडेषु विविधा रूपा जनेवो हृष्टिगोचराः ।
जागृद्भावधराः सर्वे विश्वात्मका उदाहृताः ॥१३॥ तस्य बोधं प्रवक्ष्यामि सुगमार्थप्रकाशकम् । क्रियात्मकेषु देहेषु क्रियारूपा
भवन्ति ते ॥१४॥ ज्ञानात्मकेषु देहेषु ज्ञानरूपधरा मताः । उभयोर्योगभावेन विश्वाख्यास्तं प्रकीर्तिताः ॥१५॥ बाह्यदेहस्य भो
दक्ष चित्स्तिर्याहशी भवेत् । तावन्मानेन सर्वेषां ज्ञानदेहो हृदि स्थितः ॥१६॥ विराट् जागृत् स्वरूपस्थो वैश्वानर इति
स्मृतः । व्यापकात्मकदेहेन तिष्ठति विश्वभाविषु ॥१७॥ तस्यापि द्विविधो देहः क्रियाज्ञानप्रभेदतः । तयोर्योगे समाख्यातो
वैश्वानरश्च तन्मयः ॥१८॥ विश्ववैश्वानरयोश्च योगे ब्रह्म प्रकीर्तितम् । जागृद्भावधरं पूर्णं स्थूलभूतप्रकाशकम् ॥१९॥ एतत्
स्थूलस्य तत्त्वं ते कथितं तु समासतः । तत्र तत्त्वविधिं भिन्नं शृणु योगसमाधिदम् ॥२०॥ जन्ममृत्युयुतं यच्च नानाभाव-
परायणम् । त्वंपदाख्यं प्रजानाथ विद्धि तत् सर्वभावगम् ॥२१॥ जन्ममृत्युविहीनं यदेकरूपं प्रकीर्तितम् । तत्पदाख्यं च
तद्विद्धि परं सर्वात्मधारकम् ॥२२॥ तयोर्योगे भवेत्तत्त्वं तदेवासिपदं परम् । द्वंद्वभावविहीनं यद् द्वंद्वरूपप्रकाशकम् ॥२३॥
त्वंपदं क्रियया युक्तं ज्ञानाख्यं तत्पदं भवेत् । तयोर्योगे भवेद्विश्वं तत्त्वरूपं न संशयः ॥२४॥ एवं वैश्वानराख्यं त्वं जानीहि
तत्त्वसंज्ञितम् । क्रियाज्ञानसमायोगे तयोः प्रकाशकारकम् ॥२५॥ अथान्यच्छृणु दक्ष त्वं तत्त्वरूपं पुरातनम् । विश्वाख्या

जन्मवः सर्वे नानाभावान्मका बुधैः ॥२६॥ जन्ममृत्युयुताः प्रोक्तास्त्वंपदधारका मनाः । वैश्वानरस्त्वंपदध्वैकरूपाद्व्यापको
मनः ॥२७॥ तयोर्गर्भेदभावे यद्ब्रह्मनस्त्वं प्रकीर्त्यते । जागृद्भावपरायणम् ॥२८॥ एवं नानाविभागेषु ज्ञानव्यं
तत्त्वरूपकम् । मृक्षमादियु प्रजानाथ ब्रह्मसौख्यप्रदायकम् ॥२९॥ अथ मृक्षं प्रवक्ष्यामि योगमार्गप्रसिद्धये । शुद्धचित्तप्रभावेण
तज्ज्ञानं तन्मयं भवेत् ॥३०॥ बाह्यं स्थूलं विशेषेण जागृदक्षमयं परम् । आन्तरं स्वप्नभावाख्यं मृक्षं जानीहि मानद ॥३१॥
प्राणो दशविधः प्रोक्तः मृक्षमरूपोऽन्तरं स्थितः । तस्मान् मृक्षं मनः प्रोक्तं प्राणांतः संव्यवस्थितम् ॥३२॥ तस्मान् मृक्षं
च विज्ञानं देहद्वंद्वजमुत्तमम् । मनोऽन्तरं स्थितं पूर्णं नर्दनं च विद्यते ॥३३॥ त्रिविधं कोशसंयुक्तं स्वप्नं मृक्षमस्वरूपकम् ।
सर्वान्तरं स्थितं ब्रह्म द्वंद्वमायाप्रचालकम् ॥३४॥ किर्यारूपस्तथा देहः मृक्षमभूतमयः स्मृतः । सर्वान्तरं समाख्याय कल्पिताभोग-
कारकः ॥३५॥ ज्ञानदेहः समाख्यातः सदैकभावधारकः । पूर्ववत् सर्वं विज्ञेयं मृक्षमायाप्रकाशकम् ॥३६॥ भिन्नभावधराः
सर्वे जंतवः स्वप्नगाः पराः । नैजसाम्ने मनाः शाल्मे किर्याज्ञानप्रकाशकाः ॥३७॥ विराट् तत्र समाख्यातो द्विगुण्यगर्भ-
संज्ञितः । व्यापकः स्वप्नभावेषु नानाजंतुप्रचालकः ॥३८॥ तयोर्गर्भेदभावे यद्ब्रह्म स्वप्नान्मकं परम् । मृक्षमायाप्रकाशान्वान्
मृक्षं तन् कथ्यते बुधैः ॥३९॥ पूर्ववत्तत्त्वभावश्च विज्ञेयः मृक्षमगः परः । शुद्धचित्तप्रभावेण साक्षात्कारं करोति सः ॥४०॥
अतः परं समाख्यं यद्ब्रह्म सुषुप्तिमंजितम् । कथयामि महाप्रीत्या लोकानामुपकारकम् ॥४१॥ बाह्यं जागृन्मयं दक्ष वपुः
सर्वत्र पठ्यते । आन्तरं स्वप्नमित्युक्तं तयोर्योगं समान्मकम् ॥४२॥ बाह्यान्तरैकभावाख्यं बाह्यान्तरविवर्जितम् । आनंदकोशगं
साम्यं कृतं भूतैर्गुणान्मकैः ॥४३॥ जागृन्मयकत्वा नरो यस्तु स्वप्नं गच्छति तत्र सः । नयोः संधिं समाश्रित्य सुषुप्तिर्जायते
परा ॥४४॥ तथा स्वप्नं परित्यज्य जागृन्ति गच्छति स्वयम् । नयोः संधिं समाख्याय निष्ठति सा सुषुप्तिका ॥४५॥ यत्र सुप्तो
नरो दक्ष ज्ञानयुक्तो भवत्यसौ । न जानाति स्वकं चान्यं स्वप्नं नैव प्रपठयति ॥४६॥ सा सुषुप्तिः समाख्याता निद्रां संश्रित्य
निष्ठति । जागृन्तिस्वप्नबोधं या करोति सा सुषुप्तिका ॥४७॥ सा द्विधा मायया युक्ता प्राज्ञेश्वरस्त्वभावतः । भिन्नदेहधरणां तु
प्रज्ञाख्या सा प्रकीर्तिता ॥४८॥ विराड् रूपधरा नित्या संश्वगख्या प्रकथ्यते । ब्रह्मरूपा तयोर्योगे तत्त्वसंज्ञा यथा पुरा ॥४९॥
अथ तुरीयरूपं न कथयामि समासनः । नादरूपधरं भूततन्मात्राभेदमंजसा ॥५०॥ व्यवस्थामंश्रितं पूर्णं त्रिषु साक्षिव-
दुच्यते । तस्यानुभवमाहात्म्यं कथयामि हिताय ते ॥५१॥ मया जागृन्मयं भुक्तं मया स्वप्नं विलोकितम् । निद्रायां न मया

किंचिज्ज्ञानं वदति यः स वै ॥५२॥ यदा जागर्ति विश्वस्थान्मदा द्वाभ्यां विवर्जितः । यदा स्वपिति स द्वाभ्यां हीनस्तिष्ठति निश्चिन्तम् ॥५३॥ यदा सुषुप्तिमंथोऽयं नदा द्वाभ्यां विवर्जितः । एवं भेदप्रकारैः स व्यवस्थामंयुनो मनः ॥५४॥ तस्य तत्त्वं प्रब्रह्ममि वैश्वनैजसप्राज्ञः । त्वंपदाख्यः समाल्यानां नादरूपधरः प्रभुः ॥५५॥ त्रिविगणमय एवासौ तत्पदाख्यः प्रकीर्त्यते । तयोर्भेदभावो स तत्त्वरूपोऽस्मिन्नामयः ॥५६॥ अवस्थानां समायोगो नादन्तुरीयधारकः । मदैकभावसंयुक्तः सर्वत्राऽसौ विगजनि ॥५७॥ न बाष्पो नाऽनगरस्थोऽयं नाभयान्मक उच्यते । अहमित्येव कोशात्माऽस्मिन्नाख्यः परमेश्वरः ॥५८॥ अनः परं प्रब्रह्ममि बिंदुतत्त्वं सुसौख्यदम् । पंचमं ब्रह्मसंज्ञं तत् देहानां देहगं परम् ॥५९॥ व्यवस्थामयसंस्थं यत्त्वंपदस्थं प्रकथ्यते । तुरीयसंज्ञितं देहं तत्पदाख्यं प्रकीर्तितम् ॥६०॥ तयोर्भेदभावो यत्तत्त्वं योगमयं परम् । चतुर्षु संस्थितं पूर्णं चतुर्भिवर्जितं सदा ॥६१॥ एवं तत्त्वविचारण शमदमपरायणः । संकल्पजान् सदा कामास्त्यक्त्वा योगमयो भवेत् ॥६२॥ सर्वत्र ब्रह्मसंस्थं यत् पश्येत्तन्नात्र संशयः । तत्त्वरूपधरं पूर्णं तत्त्वविचारणः सदा ॥६३॥ अथान्यत्तत्त्वमार्गं ते कथयिष्यामि सर्वदम् । बिंदुस्त्वंपदसंज्ञस्थः सोऽहं तत्पदगं मतम् ॥६४॥ तयोर्योगे प्रजानाथ बोधस्तत्त्वमयः स्मृतः । मनोवाणीविहीनत्वात् इदंयतं योगिना परः ॥६५॥ बोधस्त्वंपदरूपश्च विबोधस्तत्पदात्मकः । तयोर्योगे स्वसंबन्धं तत्त्वं वेदे प्रकीर्तितम् ॥६६॥ असत्त्वंपदरूपं सत्तत्पदस्थमुदुच्यते । तयोर्योगे समं ब्रह्म तत्त्वं योगप्रदं मतम् ॥६७॥ समं त्वंपदसंज्ञस्थमव्यक्तं तत्पदस्थितम् । तयोर्योगे तथा तत्त्वं खानंदाख्यं प्रकीर्तितम् ॥६८॥ स्वानंदस्त्वंपदाख्यश्चायोगस्तत्पदमुच्यते । तयोर्योगे परं तत्त्वं पूर्णयोगमयं मतम् ॥६९॥ सिद्धिस्त्वंपदगा प्रोक्ता बुद्धिस्तत्पदगा मना । तयोर्योगे गणेशानस्तत्त्वरूपः प्रकथ्यते ॥७०॥ एवं नानामनैर्युक्ता वेदानार्थविचक्षणाः । तत्त्वं वदंति दक्ष त्वं जानीहि नात्र संशयः ॥७१॥ अनंतभावसंयुक्तं त्वंपदं विद्धि सर्वदा । अकल्पितं तत्पदाख्यं तयोर्योगे परं भवेत् ॥७२॥ इदं सारं रहस्यं ते कथितं योगदं परम् । येन सर्वत्र योगं स संपश्येज्ज्ञानचक्षुषा ॥७३॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदांत्यं पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगामृतार्थशास्त्रे चित्तभूमिनिरोधेन तत्त्वविचारयोगो नाम एकादशोऽध्यायः ॥

॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु सप्तमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष उवाच । शुद्धां कृष्णां गतिं ब्रूहि याव्यां मुक्तिमवाप्नुयात् । संसारं च तथा योगिन दयया सर्वनाटक ॥१॥ मुद्गल उवाच । कर्मन्वं त्रिविधं विद्धि कर्मकर्मविकर्मगम् । स्वधर्मवर्जितं सर्वं कर्म विकर्मसंज्ञकम् ॥२॥ स्वधर्ममयुतं कर्म भोगवासनया युतम् । कर्ममंजं त्रिविधं विजानीहि कृष्णगनिपदप्रदम् ॥३॥ ब्रह्मापणतया कर्म स्वधर्मस्य भवेत् परम् । शुक्लगनिमयं विद्धि मुक्तिदं नदकर्मकम् ॥४॥ आप्रेयं ज्योतिरग्नमुत्तगराज्यं दिवा तथा । शुक्लगनिमयं सर्वं जानीहि मुक्तिदायकम् ॥५॥ चांद्रं ज्योतिर्वृषगत्री दक्षिणाग्नमेव यत् । कृष्णगनिस्वरूपं तज्जानीहि जनिमृन्युदम् ॥६॥ तयोर्भेदं प्रब्रूयामि लोकानां हितकाङ्क्षया । येन द्वैधं परिगृह्य ब्रह्मणि निरतो भवेत् ॥७॥ निष्कामिकं कर्म कृत्वा मृतो नरो यदा भवेत् । गत्रौ स दक्षिणाकं वा न तं गृह्णाति देवताः ॥८॥ देवभोगांस्तिरस्कृत्य ब्रह्मापणपरायणम् । नरं न किं करिष्यन्ति देवाः स्वर्गमुन्मेषदाः ॥९॥ अतो दाहे स वै दक्ष अग्निज्योतिःस्यगो भवेत् । दिवसे समनुप्राप्तं दिवा देवनगस्तथा ॥१०॥ उत्तरागणमभूते स गच्छेद्भानुमंडले । प्रलये मंडलगैव नाशो पुरुषगो भवेत् ॥११॥ महाप्रलयवेलायां प्रकृतेः पुरुषस्य च । नाशो ब्रह्मणि गच्छेत् स ब्रह्मभूतो भवेत्ततः ॥१२॥ सकामकं कर्म कृत्वा दिवसे उत्तरागणे । मृतं नरं न तं भानुगृह्णाति कामनायुतम् ॥१३॥ सदाचे धूमसंस्थश्च यदा गत्रिः समागता । तदा नस्यां समाश्रित्य तथा निष्ठत् प्रजापते ॥१४॥ दक्षिणाग्नमानंदादागतं वीक्ष्य नन्क्षणात् । विमानवरमारुह्य गच्छेत् स्वर्गं विहायसा ॥१५॥ चांद्रं ज्योतिः समाश्रित्य भोगान् भुंक्ते स्वकर्मजान् । कर्मप्रमाणमार्गेण नानास्वर्गपरायणः ॥१६॥ विधिं नत्र प्रवक्ष्यामि चंद्रकलासमुद्भवम् । अमृतं देवलोकेषु स्वर्गेषु भोगदं परम् ॥१७॥ इह कर्म कृतं पूर्णं नरस्तदमृतान्मकम् । भवन्ति चंद्रगं सर्वं तेन कलायुतो भवेत् ॥१८॥ शुक्लपक्षे क्रमेणायमेकैककलया प्रभुः । वृद्धियुक्तः स्वर्गपूजाः पूर्णिमायां प्रहृष्टयत् ॥१९॥ कृष्णपक्षे सुराः सर्वे क्रमेणामृतभोजिनः । पिबन्ति चंद्रसंस्थं नदमृतं तृप्तिकारकम् ॥२०॥ तेन तृप्तिगताः सर्वे भवन्ति माममानतः । अमायां पतिनश्चंद्र ओषधीषु न संशयः ॥२१॥ अत ओषधयश्छया नरेण नैव निश्चितम् । अमायां चंद्रसंयोगयुक्ताः सुखपरायणाः ॥२२॥ अनश्चंद्रभवं सर्वममृतं देवभूमिषु । चांद्रः स्वर्ग इति प्रोक्तस्तेनैवं वेदवादिभिः ॥२३॥ देवानां विविधानां स कर्म कृत्वा सकामकम् । कर्मागंदवमभ्यर्च्य गच्छेत् समर्प्य तन्क्रियाम् ॥२४॥ तत्तद्योक्तमुखं सुक्त्वा नानाभोगसमन्विनम् । भोगान् पुनरवाऽसौ मेघमंडलगो भवेत् ॥२५॥ नत्र जलमयो भूत्वा पतेद् दृष्टया स भूमिषु ।

नत ओषधिगो भृन्वा भवेदसमयस्तनः ॥२६॥ नतो वीर्यं समाश्रित्य गच्छेत् स जठरे स्त्रियः । नत्र तत्त्वानि नं दक्ष
 आविर्गति न संशयः ॥२७॥ क्षेत्रज्ञः संस्थितस्तत्र तत्त्वैः क्षेत्रं विनिर्ममे । विधिं तस्य प्रवक्ष्यामि गर्भोपनिषदि भवम् ॥२८॥
 तत्रैकदिवसं नैव स्त्रीवीर्यं रक्तसंश्रितं । तस्मिन् संमिलनं कृत्वा तदाकारो भवेन्नरः ॥२९॥ नतस्त्रिदिवसैः सोऽपि फेनरूपो
 भवेन्नरः । बुद्धदः पंचदिवसैः पंशी सप्तदिनैस्तथा ॥३०॥ नतश्चतुर्दशैः सोऽपि दिवसैः फुल्लनां गतः । पंचविंशतिभिस्तत्र
 मांसरूपो भवेत् स्वयम् ॥३१॥ मांसं कठिनत्वं स प्रगच्छेत्तत्र संस्थितः । द्विमासाभ्यां शिरो युक्तो भवेत्तत्र प्रजापते ॥३२॥
 त्रिमासैः कंठसंयुक्तश्चतुर्मासैस्त्वचा युतः । पंचमासैर्भवेज्जंतुरिंद्रियैः संयुतः क्रमात् ॥३३॥ अवयवादि संयुक्तो नखगोम-
 समन्वितः । भवेत् सुखेन संयुक्तो मासैः षड्भिर्न संशयः ॥३४॥ नत इंद्रियसंभूतं ज्ञानं भवेत् क्रमेण वै । षण्मासैः
 परिपूर्णश्चाऽकृतिः पूर्णो भवेत् पग ॥३५॥ पूर्वकर्मानुसारं यादृशी योनिराभवेत् । तादृशाकृति संयुक्त इंद्रियश्च
 समन्वितः ॥३६॥ सप्तमासैर्भवेज्जंतुश्चेतनया समन्वितः । उदरे प्रचरत् सोऽपि मातुर्दुःखसमन्वितः ॥३७॥ अवकाश-
 विहीनः स पीडितो जंतुभिः सदा । मृच्छां गच्छेत् पुनः संज्ञां कोमलोऽनीव मानवः ॥३८॥ अष्टमासैस्तनस्तत्र बुद्धियुक्तो
 भवेन्नरः । सांख्ययोगपरो भृत्वा ध्यायद्ब्रह्म सनतनम् ॥३९॥ अनिसंकोचभावेन पीडितो जंतुभिस्तथा । मातुर्भक्ष्यान्न-
 दोषैः स वेदनासंयुतो भवेत् ॥४०॥ गर्भदुःखं स विज्ञाय तन्निवृत्त्यर्थमादरात् । सांख्ययोगपरो भृत्वा भजेत्तं गणनायकम्
 ॥४१॥ नतस्तत्र भवेत्तस्य ज्ञानं परमसौख्यदम् । तेनानंतभवानां स हृष्टा दुःखं निवृत्तिगः ॥४२॥ अनन्यमनसा देवं
 स्तुयात् स्तोत्रैर्महामतिः । गर्भवासप्रशान्त्यर्थं ब्रह्म भूयार्थमादरात् ॥४३॥ गर्भं ज्वाच । नमस्ते गणनाथाय ब्रह्मणे ब्रह्मरूपिणे ।
 अनाथानां प्रणाथाय विघ्नशाय नमो नमः ॥४४॥ ज्येष्ठराजाय देवाय देवदेवेशमूर्तये । अनादये परेशाय चादिपूज्याय
 ते नमः ॥४५॥ सर्वपूज्याय सर्वेषां सर्वरूपाय ते नमः । सर्वादये परब्रह्मन् सर्वेशाय नमो नमः ॥४६॥ गजाकारस्वरूपाय
 गजाकारमयाय ते । गजसस्तकधाराय गजेशाय नमो नमः ॥४७॥ आदिमध्यांतभावाय स्वानंदपतये नमः । आदि-
 मध्यांतहीनाय त्वादिमध्यांतगाय ते ॥४८॥ सिद्धिबुद्धिप्रदात्रे च सिद्धिबुद्धिविहारिणे । सिद्धिबुद्धिमयाधैव ब्रह्मेशाय
 नमो नमः ॥४९॥ शिवाय शक्तये चैव विष्णवे भानुरूपिणे । मायिनां मायया नाथ मोहदाय नमो नमः ॥५०॥ किं स्तौमि
 त्वां गणाधीश यत्र वेदादयोऽपरे । योगिनः शान्तिमापन्ना अतस्त्वां प्रणमाम्यहम् ॥५१॥ रक्ष मां गर्भदुःखान्त्वं त्वामेव

शरणागतम् । जन्ममृत्युविहीनं वै कुरुष्व ते पदप्रियम् ॥५२॥ एवं संस्तुतवन्तं ते नवमासादनंतरम् । प्रसूतिजो महा-
 वायुर्बहिः कुर्यान्निरं क्षणात् ॥५३॥ वायुना चालितः सोऽपि मुमुच्छ दुःस्वप्नयुतः । संकीर्णांगः पतेज्जंतुर्धरण्यां योनि-
 मार्गिनः ॥५४॥ भवेत् स सावधानोऽत्र विस्मृतो ज्ञानमुत्तमम् । बालभावधरः कुर्याद्रोदनं धरणीनि ॥५५॥ फलहीनं
 भवेत् सर्वं गर्भागारकृतं महत् । ज्ञानादिकमनो भूमौ साधयन् सर्वमंजसा ॥५६॥ न साधिनं नरेणात्र कर्मभूमौ प्रजापते ।
 ज्ञानादिकं तदा सोऽपि गर्भजं दुःस्वप्नभूते ॥५७॥ एवं कृष्णा गतिश्चैव कथिता ते विंशतः । जन्ममृत्युकरी जंतोः
 सुखदुःखप्रदायिनी ॥५८॥ इदं गर्भकृतं स्नात्रं यः पठिष्यति मानवः । स सुक्त्वा सकलान् भोगानंते स्वानंदगो भवेत् ॥५९॥
 न कदाचिच्छेदेत् सोऽपि गर्भवासं प्रजापते । अतो विंशतौ जंतुर्निरंतरमिदं जपेत् ॥६०॥ अधुना कथयिष्यामि
 धन्यमर्थं सुखप्रदम् । शुक्लकृष्णगनिसंस्थं येन ज्ञानं तयोर्भवेत् ॥६१॥ भक्तिमुक्तिप्रत्योभाय नरः कुर्यान्निरंतरम् । कर्म
 स्वधर्मसंयुक्तो नानादैवं स योगवित् ॥६२॥ उत्तरगणगे भानौ दिवसे वा मृतो भवेत् । स चाभिलोक्यमासाद्य तपो-
 युक्तो भवेत् सदा ॥६३॥ तत्र भोगंमृतो ज्वालय गच्छेच्छक्तिं महामतिः । तत्राभिमानमृत्युय गच्छेत् दिवं
 दिवाकरम् ॥६४॥ अनिध्यानेन संयुक्तस्तत्रात्मानं स चिंतयेत् । अंतरात्मानमृत्युय गच्छेद्विक्रुष्टमेव च ॥६५॥ तत्रानंदं
 परित्यज्य शिवं गच्छेन्न संशयः । तत्र साक्षिन्मृत्युय गच्छेत् स्वानंदमंजसा ॥६६॥ तत्र गणेश्वरं हृष्टवा ब्रह्मीभूतो
 नरो भवेत् । शुक्लगतिप्रभावेण कथितं ते प्रजापते ॥६७॥ यदा दक्षिणगे भानौ रात्रौ वा स मृतो भवेत् । मुक्तिमुक्तिपरः
 सोऽपि गच्छेत् स्वर्गं ततो नरः ॥६८॥ नानाम्वर्गफलं सुक्त्वा स्वकर्मनिर्मितं नरः । पुनः पतेद्विधं भूमौ तत्र साक्षरुचि-
 र्भवेत् ॥६९॥ ततः शुक्लां समाश्रित्य मोक्षं गच्छेत् स योगवित् । एवं जानीहि भो दक्ष गन्योर्भोगं पुगनम् ॥७०॥
 यदैकदेवतां श्रित्वा तद्भक्तस्तत्परः सदा । उपासनाविधानेन स्वधर्मस्थो भजेत् स ताम् ॥७१॥ स मृतः स्वष्टदेवस्य लोकं
 गच्छेन्न संशयः । तत्क्षणाच्चंद्रमूर्याख्यौ मार्गौ नैव प्रकीर्तितौ ॥७२॥ तत्र भोगात् प्रसुजानः स पतेदिह निश्चिन्तम् ।
 त्रिगुणान्ममया देवास्तेषां नाशं प्रजापते ॥७३॥ यदा गणेश्वरं सोऽपि भजेदत्रैव मानवः । अंतं स्वानंदगो भूत्वा ब्रह्मीभूतो
 भविष्यति ॥७४॥ स्वानंदो नाशहीनश्च सदा ब्रह्मसुखप्रदः । अतः स्वानंदमाश्रित्य ब्रह्मीभूतो भविष्यति ॥७५॥ मरणे
 दाघहीनश्चेत्तजस्तत्त्वं समाश्रितः । अथवा धूम्रतत्त्वं स शुक्लकृष्णगतिश्रितः ॥७६॥ पूर्ववत् सर्वमाह्वानं तस्य सर्वं

प्रजापते । एवं विस्तरतो गन्योः कथितं ते प्रजापते ॥७५॥ अतो गणेश्वरं दक्ष समाश्रय हितप्रदम् । योगक्षेमं स ते कुर्यादनन्यचेतसः सदा ॥७८॥ न शुक्ला नैव कृष्णा ते भविष्यति गतिः कदा । ब्रह्मभूयमयं भावं प्राप्स्यसे नात्र संशयः ॥७९॥

॥ ॐ तत्सद्दिनि श्रीमदांत्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौडिले महापुराणे नवमे स्कण्डे योगचरिते मुद्रन्मदश्रमवादे योगामृतार्थशास्त्रे चिन्मूर्तिनिरोधन शुक्लकृष्णगनियोगो नाम द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ इति योगीनामपनिषत्सु सुगमासु अष्टमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष उवाच । क्षेत्रं वद महाभाग क्षेत्रज्ञं च तयोः परम् । सर्वगं ब्रह्म यत् प्रोक्तं येन ज्ञानं तयोर्भवेत् ॥१॥ मुद्रल उवाच । देहं क्षेत्रमयं विद्धि देही क्षेत्रज्ञमंजसा । तयोर्योगे महद्ब्रह्म स्वत उत्थानसंज्ञितम् ॥२॥ भूतानि पंचतन्मात्राः पंच ज्ञानेन्द्रियाणि तु । कर्मेन्द्रियाणि पंचैव वायवः पंच देवताः ॥३॥ इन्द्रियाणां दशैवाऽपि द्वेष इच्छा धृतिस्तथा । अव्यक्तं चेतना दुःखं सुखं मोहनमेव च ॥४॥ चित्तं बुद्धिः स्थूलसूक्ष्मे कारणं च तुरीयकम् । एतेषां योगभावे यत् क्षेत्रं तत् कथितं बुधैः ॥५॥ सदैकभावरूपश्च भेदैः संवर्जितः परः । क्षेत्रज्ञः क्षेत्रमास्थाय सर्वातर्यामितां दधे ॥६॥ तयोर्योगे परं ब्रह्म दृश्यादृश्य-विवर्जितम् । दृश्यादृश्यमयं पूर्णं बोधरूपं प्रजापते ॥७॥ स्थूलसूक्ष्मसमात्माख्यैर्भावैर्माया विशेषतः । क्षेत्रज्ञं मोह्यस्वाधीनं करोति नित्यमादरात् ॥८॥ चतुर्भेदैर्विशेषेण मोहितोऽत्यन्तमेव सः । अहं देहस्वरूपाख्यो मन्यते सततं सुधा ॥९॥ ततः क्षेत्रस्य भोगार्थं नानाकर्मपरायणः । त्रिगुणेषु भ्रमेणैव भ्रमतेऽहंममात्मकः ॥१०॥ ततस्तमोगुणं त्यक्त्वा राजसं धारयेन्नरः । राजसं च ततस्त्यक्त्वा सात्त्विकः संभवेत् क्रमात् ॥११॥ ततस्तुरीयमाश्रित्य गणेशं स भजेत् परम् । सर्वगं पंचमं साध्यं ब्रह्मीभूतो भवेन्नरः ॥१२॥ इह सौख्यप्रदं यच्च कर्म संजायते सदा । पापरूपमयं तेन ज्ञायते न कदाचन ॥१३॥ देहभोग-करं पूर्णं शिश्रोदरपरायणम् । तामसं तद्विजानीहि चांति नरकदं भवेत् ॥१४॥ तत्र तामससंयुक्ता भुक्त्वा दुःखं महादुतम् ।

पुनः रोगादिसंयुक्ता भवन्ति नीचयोगिनिषु ॥१५॥ काणामृकादिदोषैस्ते संयुक्ताः पापचेतसः । दग्ध्रादिसमायुक्ता भोगैर्हीना भवन्त्यपि ॥१६॥ पुनः पापसमाचारा भवन्ति यदि मानवाः । अने यमस्य गेहे ते नरकस्थाः पुनः पुनः ॥१७॥ अनन्तमो-
 गुणस्य स्वभावं त्यक्त्वा च मानवाः । धर्मार्थधृतिमंयुक्ता यनेन देवयोगतः ॥१८॥ विद्वि गजसगं भावं नरा भुवि
 सकामकम् । सततं कर्म कुर्वन्ति भोगदं धर्मसंयुताः ॥१९॥ वासनासंयुतं कर्म स्वधर्मस्य भवेत्किञ्च । तदेव गजसं विद्वि
 नानाभावगतं परम् ॥२०॥ गजसाः सर्वभोगं तु मुक्त्वा पुनः पतन्त्यपि । इह ये यादृशं कर्म कुर्वन्ते तादृशं फलम् ॥२१॥
 अथवा स्वल्पभावेन कृतं गजसमंभवम् । कर्म तेन नरा भूमौ भवन्ते नन्दक्षणात् पुनः ॥२२॥ अथवा विविधास्ते ते योगिषु
 संभवन्त्यपि । नीचोच्चासु विज्ञेयेषु जन्ममृत्युपरायणाः ॥२३॥ गजमानां प्रजानाथ नरको नैव विद्यते । स्यात्वरं जंगमं
 भ्रित्वा भवन्ते जन्मसंयुताः ॥२४॥ तत्र दुःखं सुखं नाना भुजं नात्र संगयः । एवं गजसगं सर्वं कथितं ते समासतः ॥२५॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि सात्त्विकं कामवर्जनम् । स्वधर्मस्या जना विद्वि तन्कुर्वन्ति निरंतरम् ॥२६॥ ब्रह्मार्पणतया यद्यद्भवति
 कर्म धर्मजम् । नानाविधं परं न तत्तत् स्वात्त्विकं विद्वि मानद ॥२७॥ तेन शुक्लगतिं श्रित्य गच्छन्ति मोक्षमंजसा । अतः
 सत्त्वगुणैव युक्ता भवन्ति मानवाः ॥२८॥ अतः परं तुरीयं ते कथयामि समासतः । रमहीनस्वभावो न चित्तं देह-
 समन्विनम् ॥२९॥ नदा भवति चेतुर्यं कर्म संजायते परम् । नानाविधं जगत् सर्वं ब्रह्माकारं न संगयः ॥३०॥ यद्यत्तन
 कृतं कर्म तदेव ब्रह्मदं भवेत् । स्तुतिनिंदादिकं किञ्चित्त्रैव तत्र प्रकीर्तितम् ॥३१॥ देवभक्तादिकं दक्ष नैव तुर्यं प्रतिष्ठितम् ।
 ब्रह्मणि समभावेन वर्तते सर्वदा स्वयम् ॥३२॥ अतः सर्वभावेषु पश्यन्ति विश्वरूपिणम् । तदा तुरीयगं कर्म कञ्चिद्भवति
 नान्यथा ॥३३॥ एवं सर्वसमन्वेन यद्भवेत्तत्तुरीयकर्म । कर्म प्राग्व्ययोगेन ब्रह्मणा रमभावतः ॥३४॥ अनेऽस्मिन्नामय तेन
 लीनो भवति मानवः । महाकाणभावो न भवेत् त्रिगुणचालकः ॥३५॥ अतः परमदं कर्म कैवल्यं कथयामि ते । निषेध-
 विधिहीनं यद्भवेन कर्म स्वेच्छया ॥३६॥ ब्रह्मभूयमयं विद्वि पंचमं योगिसंमतम् । कर्ता देहो न संदेहस्तुरीयं प्रकं
 मनम् ॥३७॥ कुतस्तत्र व्यवस्थारूपं तुरीयं वर्तते परं । चतुर्विधं येन सृष्टमिदं सर्वं स्वलीलया ॥३८॥ स एव कर्तृभावेन
 कारयितुमभावतः । तत्र निष्ठति कोऽहं तु कृता ब्रह्मविचारतः ॥३९॥ नाहं नरो न वै ब्रह्म मया साध्यं निरंतरम् । भ्रांत्या
 सर्वं न संदेहो दृश्यते मायया मयि ॥४०॥ स्वेच्छया त्वेति ब्रह्म चतुर्भेदमयं परम् । शुभाशुभं तस्य नास्ति वृथाऽहंता

त्यजसरः ॥४१॥ अननानुभवेनैव ज्ञान्या संवर्तते नरः । रमं सर्वत्र संन्यज्य ब्रह्मणो रसधारकः ॥४२॥ एवं चतुर्विधं भावं स्थितं देहिस्वरूपकम् । देहभ्रान्तिविहानं तत्कृत्वा मोऽङ्गपरो भवेत् ॥४३॥ एवं क्रमेण योगिन्द्रो भवद्यागाल्लगत्तमः । कथितं विस्तारान् सर्वं क्षत्रक्षत्रज्ञमाधनम् ॥४४॥ अथ वर्णाश्रमाचारं शृणु सर्वसुखप्रदम् । यत्र धर्माश्रमांश्च लभेन् मोक्षं नरोत्तमः ॥४५॥ चित्तेंद्रियाणि वदयानि क्षमाजवनपांसि च । गौचं श्रुतिस्मृतीनां वै ज्ञानं यत्र प्रतिष्ठति ॥४६॥ वदथाश्र-
विहीनं यत्न करोति कदाचन । सदा ब्रह्मपरा यस्माद्ब्रह्मणः स च संस्तुतः ॥४७॥ शौर्यं दाक्ष्यं तथा दाढ्यं युद्धं संमुखना सदा । शरण्यरक्षणं नित्यं प्रभुत्वं दंडधारणम् ॥४८॥ धृतिः क्षात्रं सदा नेजश्चित्तमौदार्यमयुनम् । सुनीत्या पालनं पंच कर्मयुक्तः स बाहुजः ॥४९॥ क्रयविक्रयकौ नित्यं वस्तूनां भूमिकर्षणम् । गवां पालनकं त्रेधा कर्मयुक्तः स वैदयकः ॥५०॥ त्रिवर्णमेवनं दानं नाममंत्रं जपन् परम् । पुराणश्रवणं शौद्रं कर्म पौराणिकं द्विजान् ॥५१॥ अंत्यजानां पुराणोक्तं कर्म विप्रमुखोद्गतम् । नैव शूद्रममं चान्यदस्पृशत्वं द्विजादिषु ॥५२॥ कृतोपवीतको विप्रः क्षत्रियो वैश्य एव यः । वेदादिकं समभ्यस्यन् ब्रह्मचर्ययुता भवेत् ॥५३॥ भिक्षाशनो भवेन्नित्यं गुरोराज्ञावशानुगः । गायत्रीं संजपन्नित्यं त्रिकालेषु च रोमधृक् ॥५४॥ सायं प्रातश्च जुहुयात् हविर्नित्यं जितेंद्रियः । षोडशाब्दं द्वादशाब्दं ब्रह्मचर्यं चरेत् परम् ॥५५॥ पंचयज्ञपरो नित्यं नैमित्तं स समाचरेत् । कृतदारः प्रजार्थं स कतुगामी भवेद् गृही ॥५६॥ स्त्रीसंगं संपरित्यज्य स्त्रियां युक्तो वसेद्धनम् । वन्येन सर्वकर्माणि कुर्यान्नित्यं तपः परम् ॥५७॥ नखलोमयुतश्चैव न ग्रामेषु प्रवेशयेत् । कुर्यादेवं वानप्रस्थो वायुभक्ष्यादिकं चरेत् ॥५८॥ मनसाऽपि स्मरेन्नैव स्त्रीसंगं न्याससंयुतः । चित्तनिग्रहसंयुक्तो भिक्षाशी सततं नरः ॥५९॥ कर्पदिकादिकं किंचिन्न स्पृशेत् स कदाचन । ब्रह्मणि ब्रह्मभूतत्वं तदर्थं श्रमेयेत् सदा ॥६०॥ साक्षिवद् देहसंस्थोऽपि मौनादिदंडधारकः । अथवा दंडहीनः स ज्ञानदंडधरो भवेत् ॥६१॥ एवं संन्यासकं कृत्वा सदा तिष्ठेद्यतात्मवान् । सुक्तिमार्गमयं शास्त्रं स्पृशेन्नान्यद्विनिश्चितम् ॥६२॥ वर्णाश्रमविहीनश्चेद्योगी पंचमगः स्मृतः । विधिनिषेधहीनः स यथा विनायको भवेत् ॥६३॥ एतत्ते सर्वमाख्यानं स्वधर्माचरणादिकम् । येनैव प्राप्यते योगो नरेण ब्रह्मदायकः ॥६४॥ दक्ष उवाच । धर्मार्थकाममोक्षाणां स्वरूपं वद मानद । ब्रह्मीभूतस्य भिन्नं मे भ्रमनाशकरं परम् ॥६५॥ केचिद्धर्म महाश्रेष्ठमर्थं कामं तु मोक्षकम् । परात्परं वदंतेयव ब्रह्मभूयं तथाऽपरे ॥६६॥ मुद्गल उवाच । धर्मेण ब्रह्मलोकाश्च लभ्यन्ते मानवैः परः । ब्रह्मा सर्वसमानश्च स्वधर्माख्यः

प्रकीर्त्तिनः ॥६७॥ अर्थः समर्थभावाख्य ईशान्येकप्रदायकः । ईश्वरात्न समर्थोऽन्यः पश्य ब्रह्मांडमंडले ॥६८॥ कामो भोगान्मकः प्रोक्तो विष्णुन्येकप्रदायकः । स लक्ष्मीपतिराख्यातो नानाकामप्रदः प्रभुः ॥६९॥ मुक्तिः सौगन्मिका प्रोक्ता सूर्यः पुरुष उच्यते । शुक्रमागधरः पूर्णः साक्षात् साक्षी विभावसुः ॥७०॥ ब्रह्मीभूतमयः प्रोक्तः स्वानंदः पूर्णयोगदः । वर्धति न परं लोकं स्वानंदोद्वेदवादिनः ॥७१॥ अन्यच्छृणु प्रजानाथ पंचैत योगदायकाः । योगार्थवाचकाः सर्वे तत्र भेदं वदाम्यहम् ॥७२॥ योगार्थमेव योगश्च लभ्यते मानवैः परः । न योगादपरः श्रेष्ठस्तेनार्थोऽयं प्रकीर्त्त्यते ॥७३॥ योगक्रामेन योगोऽयं लभ्यते सर्वभावतः । मायाया वर्णं त्यक्त्वा मोक्षयोगः प्रकीर्त्त्यते ॥७४॥ ब्रह्म ब्रह्मणि वेदेषु कथितं नात्र संशयः । नत्र योगेन योगी यो ब्रह्मीभूतः स वै स्मृतः ॥७५॥ धर्मार्थकाममोक्षाख्या योगशास्त्रे विज्ञेयतः । भिक्षा मायामयाः प्रोक्ता ब्रह्मीभूतस्तु पंचमः ॥७६॥ ब्रह्मणि ब्रह्मभूतो यो योगी एव स उच्यते । न भिन्नः सर्वथा तस्माद्ब्रह्मणो ब्रह्मणः परः ॥७७॥

॥ ॐ नमोऽर्चयेत् श्रीमदंन्ये गुरोर्गोपतर्गट् श्रीमन्मौडिले भट्टापुराणे तत्रमे ब्रह्मे योगवर्तिने मुद्रालदशमवादे

योगसूत्रार्थशास्त्रे चैतन्यमनोभेदेन श्रेष्ठश्रेष्ठज्ञानयोगो नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥

इति योगसूत्रार्थमर्पणयन्म मुगमानु नवमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मुद्रालदशमवादे । नानासतभयं त्यक्त्वा तया योगी भवेन्नरः ॥१॥ चैतन्यं न्यायशास्त्रज्ञा वर्धति ब्रह्ममुख्यकम् । चैतन्येन युताः सर्वे स्वस्वकार्यपरायणाः ॥२॥ सर्वप्रकाशक-त्वात्तच्चैतन्यं ब्रह्मसंज्ञितम् । चैतन्येन यदा त्यजते तदा नाशमुपैष्यति ॥३॥ पंचचित्तान्मयोगेन चैतन्यं ब्रह्मसंज्ञितम् । भवत्यत्र न संदेहः शब्दार्थानामनेकतः ॥४॥ तार्किकाः प्रवदन्त्येव सर्वाभेदं परं मतम् । ब्रह्मवेदान्तवादिषु विद्यते शास्त्रसंसर्गौ ॥५॥ पंचचित्तमया भेदा अभेदा योगिना कृताः । योग एकार्थभावाख्यो भवत्यर्थप्रमाणतः ॥६॥ धर्मशास्त्र-

विदः सर्वे बोधान्नैव परं पदम् । ब्रह्म बोधमयं मुख्यं भावाभावविवर्जितम् ॥७॥ पंचचित्तगतो धर्मस्त्यक्तव्यस्तन योगकः । धर्मो भवेन्न संदेहो ब्रह्मधर्मधरः प्रभुः ॥८॥ सांख्या वदन्ति सांख्यं यद्ब्रह्म संख्याविवर्जितम् । विबोधात् परं ब्रह्म खेत्तुहीनप्रभावतः ॥९॥ तत्र पंचविधं चित्तं परं योगेन संख्याया । हीनं तदेव भवति योगाख्यं शब्दमानतः ॥१०॥ मीमांसका वदन्त्येव स्वसंबन्धं परं मतम् । काणं ब्रह्म तत्रान्यद्वाप्ति ब्रह्मणि संस्थितम् ॥११॥ पंचचित्तं परित्यज्य ब्रह्मरूपं करोति तत् । मीमांसया स्वयं योगी योगवाच्यं भवेत् परम् ॥१२॥ एवं नानामर्तैर्युक्ता वदन्ति शास्त्रभेदनः । ब्रह्म नानाविधं दक्ष तदेवं योगगं भवेत् ॥१३॥ शक्तिर्ब्रह्मेति शाक्ता वै न वदन्ति न तत्परम् । संयोगो द्वंद्वयोर्यत्र तदेवं योगगं भवेत् ॥१४॥ शक्तिः पंचमचित्तंगा सा ब्रह्मणि समागता । परिगृह्य निरोधाख्यं चित्तं देवी ततः स्मृता ॥१५॥ सौरं ब्रह्मेति सौराश्च वदन्ति तु पगन्परम् । तस्मात्परं न विद्यत सर्वाधारप्रमाणतः ॥१६॥ भेदात्मकं स संजीव्य नित्यं निष्ठति चादरात् । तेन योगमयः सूर्यो भवत्यत्र न संशयः ॥१७॥ वदन्ति विष्णुर्ब्रह्मेति मुख्यं यद्वैष्णवा जनाः । तस्मात् परं पदं नास्ति सदानंदप्रमाणतः ॥१८॥ चित्तं यत् पंचमं तत्र मोहं त्यक्त्वा तदात्मकम् । ब्रह्मयोगे भवेद्योग आनंदो नात्र संशयः ॥१९॥ शैवाः शैवं परं ब्रह्म वदन्ति मुख्यभावतः । वेदे तस्मात् परं नास्ति किंचिन् मोहविहीनकम् ॥२०॥ निरोधं त्रिविधं दक्ष पगधीनं न संशयः । तत्रस्थं योगरूपाख्यं स्वाधीनं योगगं भवेत् ॥२१॥ एवं नानामर्तैर्युक्ता स्वस्वदेवपरायणाः । वदन्ति तत् प्रमाणं वै शब्दानामर्थभावतः ॥२२॥ अनेकार्थमयाः शब्दास्तेषु किं किं न संभवेत् । सर्वे योगार्थवाच्या वै जायन्ते योगिनः क्रमात् ॥२३॥ अन्नप्राणादिकाः शब्दा एवं ब्रह्मप्रवाचकाः । ते सर्वे योगदा दक्ष भवन्ति ब्रह्मधारणात् ॥२४॥ वेदान्तमथ वक्ष्यामि सर्वमान्यं विशेषतः । शास्त्राणि च तदंगानि तत्प्रमाणानि सर्वदा ॥२५॥ यः सर्वसर्वभावेषु युतो जानाति मायया । मायाहीनप्रभावेण योगस्तिष्ठति नित्यदा ॥२६॥ तदेव ब्रह्ममुख्यं तु सर्वेभ्यो नात्र संशयः । ब्रह्मभ्य ऋजगादैव प्रज्ञानं योगगं स्मृतम् ॥२७॥ पंचचित्तभवं सर्वं यो जानाति तदेव सः । योगस्तद्गतभावैः संवर्जितो भवति प्रभुः ॥२८॥ अहं ब्रह्मेति यद्ब्रह्म सर्वदोषविवर्जितम् । सदैवं यजुषा प्रोक्तं मुख्यं वै परतः परम् ॥२९॥ पंचचित्तभवा भेदास्तेष्वेवं भेदवर्जितम् । योगं विद्धि प्रजानाथ योगशास्त्रप्रमाणतः ॥३०॥ मायामोहयुतं यच्च मायामोहविवर्जितम् । तयोयोगे परं ब्रह्म साम्ना संकथितं किल ॥३१॥ मायामोहयुतं ब्रह्म स्वानंदाख्यं ततः परम् । अयोगं मायया

हीनं तयोयोगे तु योगगम् ॥३८॥ ब्रह्म ब्रह्मणि संस्यं यन्मनोवाणीमयं न नत् । मनोवाणीविहीनं नाथर्ववेदो जगाद ह ॥३९॥
मनोवाणीमयः प्रोक्तः संप्रज्ञानो न संशयः । असंप्रज्ञानकल्पाभ्यां हीनो योगस्तयोः परः ॥४०॥ एवं वेदार्थयुक्तानि
महावाक्यानि मानद । योगाख्यानि विशेषेण जानीया योगसेवया ॥४१॥ कर्मादयः समान्याताः शब्दो ब्रह्ममया बुधैः ।
भवन्ति योगसंज्ञस्थाने सर्वे योगिनां मते ॥४२॥ सर्वज्ञास्त्रमनैक्यं ते कथिनं शब्दधारणात् । तज्ज्ञान्वा मोहहीनः स सदा
भवति मानवः ॥४३॥

॥ ॐ नन्मर्दिनि श्रीनन्दने पुण्णोपनिदि श्रीमन्मौद्रे महापुणे नवमे स्थण्डे योगवरिने मुद्रयदक्षमंगदे

योगानुसार्थशब्दे चित्तनूर्मनिरोधेन ज्ञानमनैक्ययोगो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥

॥ इति योगीनामर्पितयत्तु सुगमामु दशमोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मुद्रु इवाच । अथो लयं प्रवक्ष्यामि येन चित्तं लयं व्रजेत् । ब्रह्मण्यास्थाय योगं च ज्ञान्वा योगं
प्रज्ञापते ॥१॥ लयश्चतुर्विधः प्रोक्तो नित्यो नैमित्तिकः परः । तृतीयः प्राकृतो विप्रैः साग्वनश्चतुर्थकः ॥२॥ कर्माकर्म-
विकर्माख्यो नित्यः प्रोक्तो बुधैः पुग । कर्मानुकूलभावेन जनानां जननादिकम् ॥३॥ क्षणकमादिमाग्न्यायुषामनः
समास्थितः । गर्भाशानाद्यवस्थानां प्रकाशश्च प्रकलयते ॥४॥ ब्रह्मणो दिवमानं स कृष्टिनो नात्र संशयः । नैमित्तिकलयेनैव
त्रिलोकलयकारिणा ॥५॥ शुभाशुभयुताः सर्वे जंतवो लयमाययुः । शुभाशुभफलहीना बभूवुः कर्मकुंठनात् ॥६॥
स्वर्गमहत्पर्यंतं त्रैलोक्यं प्रलयं गतम् । नावता स प्रमाणं नित्यः संकथितो बुधैः ॥७॥ अथो नैमित्तिकं दक्ष
कथयामि समात्मनः । चतुर्युगसहस्राणि ब्रह्मणो दिनमुच्यते ॥८॥ नैमित्तिको दिनानो यस्तदाज्यं वर्तते लयः । तेन
नैमित्तिकः प्रोक्तो नात्रा सर्वार्थकोविदैः ॥९॥ अधुना प्राकृतं वच्मि ज्यवस्थाभिर्युतं लयम् । महाकाणं चंदं
स प्राकृत उदाहृतः ॥१०॥ तत्त्वानामेकभावोऽयं स्थूलसूक्ष्ममात्मनाम् । प्राकृतः प्रकृतिस्थत्वात् कथ्यते विबुधैः परः
॥११॥ सारस्वनं परं पूर्णं शृणु योगप्रदं प्रभो । निरोधचित्तभावेन पंचचित्तलयात्मकम् ॥१२॥ मनोवाणीमयं सर्वं

विश्वं नानास्वभावगम् । मनोवाणीविहीनं त्वमंप्रज्ञानं विदुर्बुधाः ॥१३॥ वाण्या संकथ्यते भावो मनस्तत्र प्रगच्छति ।
 नानापदार्थभिन्नत्वात् सर्वेषां प्राणिनां प्रभो ॥१४॥ वाण्या वाणीविहीनं यत् कथिनं ब्रह्म हृद्गतम् । चित्तं समाधिना
 तत्र सदा निष्ठति नादृशम् ॥१५॥ वाणी मा द्विविधा प्रोक्ता ब्रह्माकारा जगन्मयी । नयानांश लयः प्रोक्तः परः
 सारस्वनो बुधैः ॥१६॥ सारस्वतीत्ययं यत्र योगभावात् प्रगच्छति । महावाक्यादिसंयुक्ता स सागस्वन उच्यते ॥१७॥
 सारस्वतलयैर्नैव चित्तं पंचविधं प्रभो । चिनामणौ लयं कृत्वा निष्ठ त्वं योगिसंमतः ॥१८॥ एतत् सर्वं समाख्यानं योगदं
 ते समासतः । गोपयन् महायोगं ननो योगी भविष्यसि ॥१९॥ मा योगं कथयस्व त्वमिमं कस्मै प्रजापते । पात्रहीन-
 प्रभावेण ब्रंशदस्ते भविष्यति ॥२०॥ वामनाहीनभावेन गणेशज्ञानलालसान् । तान् बोधय विशेषेण तदाऽयं शुभदो
 भवेत् ॥२१॥ अत्र ते कारणं दक्ष कथयामि समासतः । तस्य श्रवणमात्रेण संशयस्तु लयं व्रजेत् ॥२२॥ योगाकारो
 गणेशानो यदा खेलपरोऽभवत् । तदा तं वचनं मांय सिद्धिबुद्धी समृचतुः ॥२३॥ सिद्धिबुद्धी ऊचतुः । यदि खेलं करोषि
 त्वमावाभ्यां गणनायक । आवां त्वां छादयिष्यावो नानाभावप्रदर्शनात् ॥२४॥ वेदादिभिस्तत्र वाणीमयी गाथा
 गजानन । स्वरूपं ते यथानर्थं कथयिष्यति मानवान् ॥२५॥ तेन त्वां ब्रह्मणां नाथं ज्ञास्यते मानवादयः । त्वदुपासन-
 मात्रेण भवेयुर्ब्रह्मभूतकाः ॥२६॥ न त्वां छादयितुं शक्ते वाणीस्थं गणनायक । अनस्तदर्थमानंदात् कुरु किंचिद्गजानन ॥२७॥
 एवं तयोर्वचः श्रुत्वा ते जगाद् गजाननः । मा खेदं कुरुते देव्यौ वाणीं संमोहयाम्यहम् ॥२८॥ मोहिता सा मया वाणी
 वर्णनं भ्रान्तिदं च मे । करिष्यति प्रगूढार्थयुतं सत्यार्थभाषितम् ॥२९॥ गूढार्थं नैव देवेशा योगीशास्तत्त्वदर्शिनः । ज्ञास्यति
 तेन मां सर्वे न भजिष्यन्ति भावतः ॥३०॥ सिद्धिबुद्धियुतं ब्रह्म वाणी प्रकटयिष्यति । न गणेशमयीं गाथां कथयिष्यति
 योगदाम् ॥३१॥ सिद्धिबुद्धिमयं सर्वं जगद्ब्रह्म प्रसेव्य यः । यदा शुद्धो नरो भावी तदा मां ज्ञास्यति प्रिये ॥३२॥ परं
 सिद्धियुतं ब्रह्म कथितं सिद्धिदायकम् । स एव गणनाथोऽयं पतिः सिद्धेः प्रमाणतः ॥३३॥ परं बुद्धियुतं ब्रह्म परं बुद्धेः
 प्रकथ्यते । गणेश एव संप्रोक्तः पतिर्बुद्धेः प्रमाणतः ॥३४॥ एवं त्रैविध्यं वाणी वदिष्यति सदा तु माम् । सिद्धिदं बुद्धिगं
 ब्रह्म शास्त्रेष्वेतत् त्रयं मतम् ॥३५॥ एवमुक्त्वा गणेशानः पुनस्तूष्णीं बभूव तम् । उवाच प्रणामादौ भक्तिः परम-
 दुःखिता ॥३६॥ भक्तिस्त्वाच । वरो दत्तस्त्वया नाथ सिद्धौ बुद्धौ गजानन । तेन भक्तिविहीनाश्च भविष्यन्ति सदा नराः ॥३७॥

अतोऽहं दुःखसंयुक्ता चरिष्यामि निरंतरम् । मां पालय गणाध्यक्ष भक्तियुक्तान् जनान् कुरु ॥३८॥ एवमुक्तो गणाध्यक्ष-
 स्तामुवाच सुदुःखिताम् । भक्ति भक्तिप्रियः पूर्णः स्मयमानः प्रजापते ॥३९॥ श्रीगणेश उवाच । मा शोकं कुरु कल्याणि नरा
 मङ्गलिकारकाः । देवनागासुगथाश्च भविष्यन्ति न संशयः ॥४०॥ नानादेवपरा ये तु भक्त्या जन्मनि जन्मनि । संतुष्टा
 अमरालम्भ्यो दास्यन्त्यग्निरुचिं मुदा ॥४१॥ नतस्तस्मिन्नि समागध्य भक्तियुक्ता निरंतरम् । तुष्टं न वै करिष्यन्ति नानायज्ञ-
 परायणाः ॥४२॥ नतस्तस्य कृपागंगान् देवीभक्तियुता नराः । भविष्यन्ति च न सर्वे नां भजिष्यन्ति संयताः ॥४३॥ एवं
 बहौ गते काले संतुष्टा सा प्रदास्यति । नेभ्यः सौमि महाभक्तिं भजिष्यन्ति नया रविम् ॥४४॥ ततो बहौ गते काले
 सूर्यस्तोषसमन्वितः । उग्रो दाल्यनि भक्तिं तु वैष्णवी नेभ्य आदरात् ॥४५॥ तया युक्ता भजिष्यन्ति विष्णुं भावसम-
 न्विताः । नरास्ततः स संतुष्टो बहुकाले भविष्यति ॥४६॥ तुष्टो विष्णुः स्वयं नेभ्यो दाना स्याद्भक्तिमुत्तमाम् । शैवी
 तया ततस्ते न भजिष्यन्ति सदाशिवम् ॥४७॥ ततो बहौ गते काले तुष्टः शंभुः प्रदास्यति । भक्तिं गणेश्वरी नेभ्यो भजिष्यन्ति
 तया च माम् ॥४८॥ नराः शान्तिं समालभ्य मत्तो योगपरायणाः । ब्रह्माभूता भविष्यन्ति भजिष्यन्ति नयाऽपि न ॥४९॥
 एवं क्रमेण मङ्गलता भविष्यन्ति नरादयः । त्वद्युक्ता मां भजिष्यन्ति तेषां बहयो भवाभ्यहम् ॥५०॥ न भक्ते
 ते समं मे वै प्रियं किञ्चिद्भविष्यति । यत्र भक्तिर्गता तत्र यथा स्यास्यामि किंकरः ॥५१॥ स्वानंदं लक्ष्म्याभौ
 च सिद्धिं बुद्धिं मदीयकम् । सर्वं नेभ्यः प्रदास्यामि भक्तेभ्यो नात्र संशयः ॥५२॥ अयं मदीयदेहश्च भक्त्यधीनो
 भविष्यति । भक्ताग्र भक्तरूपेण सदा स्यास्यामि दामवत् ॥५३॥ कर्मभ्यश्चाधिकं भक्ते तपः परमदुश्चरम् ।
 तपोभ्यश्चाधिकं ज्ञानं निःसंगपददायकम् ॥५४॥ ज्ञानाद्योगः समाख्यानोऽधिकः शान्तिप्रदायकः । तस्माच्च त्वं महाभक्ते
 भविष्यस्यधिका प्रिया ॥५५॥ भक्तेः परं न किञ्चिन् मे ह्यधिकं शास्त्रसंमनम् । भविष्यन्ति महाभागे मा चिंतां कुरु
 सर्वथा ॥५६॥ अन्यद्वाणी मदीयं यद् गूढं रूपं वदिष्यति । नदर्थं ने प्रियं भक्ते करोमि शुणु मे वचः ॥५७॥ मदीयभुज-
 संस्थोऽयं मुद्गलः सर्वदर्पहा । स एव ब्राह्मणो भूत्वा चरिष्यति निरंतरम् ॥५८॥ कृतं तेन मदीयं वै पुराणं वेदद्वंद्वहितम् ।
 गूढार्थयोतनं भावि सर्वेभ्यो भक्तिदायकम् ॥५९॥ स्वरूपं तत्र मे भक्ते प्रकटं पश्यतां नृणाम् । शृण्वतां नतदा पूर्णं
 भविष्यति न संशयः ॥६०॥ तथापि दुर्लभा भक्तिर्मदीया त्वं भविष्यसि । अनोऽल्पज्ञा न मां देवि भजिष्यन्ति कदा-

चन ॥६१॥ चित्तं मौद्गलशास्त्रंऽहं करिष्यामि भ्रमप्रदम् । अश्रद्धं तेन नष्टं नङ्गविष्यति कदा कदा ॥६२॥ तव भावस्य रक्षार्थं मौद्गलं निर्मितं मया । अनः परं महाभक्तं वद किं ते करोग्यहम् ॥६३॥ एवं तस्य वचः श्रुत्वा हर्षिता सा ननाम तम् । गणेशं भावगंभीरा न किञ्चित् पुनर्ब्रवीन् ॥६४॥ एतत्तं कथितं दक्ष गुह्यं विघ्नेश्वरस्य यत् । अतो गुप्तं प्रकर्षेण शास्त्रं कुरु मदीयकम् ॥६५॥ त्वं दक्षः सर्वभावेषु दक्षादक्षो न विद्यते । अनस्तुभ्यं मया सर्वं कथितं शास्त्रमुत्तमम् ॥६६॥ हृदिस्थेन गणेशेन प्रेग्निताऽहं प्रजापते । नदाज्ञया हृदिभ्यं मे कथितं शास्त्रमुत्तमम् ॥६७॥ अनेन विधिना दक्ष भज त्वं गणनायकम् । तेनैप्सितं समासाद्य गाणपत्यो भविष्यमि ॥६८॥

॥ ॐ तत्सद्गति श्रीमदांत्ये पुराणेपनिषदि भीमन्मौद्गले महापुराणे तन्त्रे त्वं योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे योगाभ्युपनिषदाश्च चित्तभूमिनिरोधेन गणेशहृत्स्ययोगो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥

॥ इति योगगीताम्पनिषत्सु सुगमासु एकादशोऽध्यायः

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ दक्ष उवाच । धन्योऽहं कृतकृत्योऽहं कृतस्त्वद्य महामते । त्वदाज्ञावशगः स्वामिन् गुप्तं ग्रन्थं करोमि ते ॥१॥ अधुना वद मे भक्तिं गणेशस्य तथा परम् । भजिष्यामि विशेषेण सदा भक्तिपरायणः ॥२॥ मुद्गल उवाच । सांख्ययोगौ प्रजानाथ शृणु मे कथयाम्यहम् । ताभ्यां युक्तस्ततो भक्तिं करिष्यसि परां सुदा ॥३॥ चित्तं पंचविधं प्रोक्तं पंचसंख्याविवर्जितम् । कुरु चिंतामणौ लीनभावेन त्वं सुयोगतः ॥४॥ एतत् सांख्यं समाख्यातं गणेशाभेददायकम् । तेन योगी भवेत् सद्यः शान्तियुक्तो विशेषतः ॥५॥ पंचचित्तोद्भवेषु त्वं भोगेष्वसि सुसंस्थितः । विंवरूपेण तान् सुंक्ष्व शांत्या रससमन्वितः ॥६॥ चित्तेषु चित्तभूतेषु कर्म ज्ञानादिकं भवेत् । तद्गणेशार्पणं सर्वं कुरु त्वं नित्यमादरात् ॥७॥ खधर्मसंस्थितं देहं चित्तं शान्तिसमन्वितम् । कुरुष्व सततं दक्ष ब्रह्मभावपरायणः ॥८॥ अयं योगः समाख्यातः शास्त्रे वै सर्वसंमतः । वेदेषु च पुराणेषु ब्रह्मभूयप्रदायकः ॥९॥ सांख्ययोगौ समाराध्य भजस्व गणनायकम् । योगाकारं समाध्याय तन्निष्ठस्तत्परायणः ॥१०॥ श्रवणं गणनाथस्य गुणानां नित्यमादरात् । कीर्तनं तस्य तद्वत्त्वं कुरुष्वैतद्रसैर्युतम् ॥११॥

गणेशस्य च भावस्य विस्मृतिं मा कुरु प्रभो । गणेशपादजं मोहं धारयेः सत्यभावनः ॥१२॥ सांगं गणेश्वरस्यैव कुरु सर्वं विशेषतः । गणेशान्न परं श्रेष्ठं तस्मात्तन्निष्ठको भव ॥१३॥ गाणपत्यस्य मार्गस्य सेवनं कुरु सर्वदा । साक्षिरूपं गणेशानं ज्ञात्वा हृत्स्यं भजस्व च ॥१४॥ गणेशान्नैव भिक्षोऽहं भावयस्व निरंतरम् । एवं नवप्रकारैस्तं भज त्वं भक्तिसंयुतः ॥१५॥ बाह्यांतरं गणेशार्थं कुरु त्वं कर्म चादगत । नवथा त्वंहभावेन पूर्णभक्तो भविष्यसि ॥१६॥ अथा चतुर्विधां भक्तिं कथयामि शृणुष्व नाम् । कायिकां वाचिकां पूर्णां मानसीं निन्यदा कुरु ॥१७॥ तथा सांस्तर्गिणीं दक्ष तभ्याश्चिह्नं वदाम्यहम् । गणेशार्थं सदा देहश्रमं कुरु महामते ॥१८॥ गणेशभावहीनां यां वाचं मा त्वं वदस्व नाम् । गणेशचिंतनं नद्वद्गणेश भावकस्य वा ॥१९॥ गणेशभक्तियुक्तानां संगतिं कुरु सर्वदा । एवं भजस्व भक्त्या त्वं भक्तगजां भविष्यसि ॥२०॥ भक्तिः सा द्विविधा दक्ष मानवैः क्रियते परा । पार्वंहसंयुता पूर्णा देवप्रीत्यर्थमेव वा ॥२१॥ देहं विययभोगार्थं भजनं संप्रवर्तने । पार्वंहिनां सदा दक्ष लोकमोहकं परम् ॥२२॥ पार्वंहभजनस्यैव चिह्नं मुख्यं वदाम्यहम् । तच्छृणु त्वं द्विनार्थाय लोकानां लोकतात्त्विक ॥२३॥ सर्वार्हंकारनिर्मुक्तः पार्वंहो हृदयेन जनैः । जना मोहयुता येन भवन्ति भजनं यतः ॥२४॥ यत्र येषां रुचिर्दक्ष यादृशी नादृशं सदा । करोति नत्र यत्नेन सर्वभावं प्रदर्शयन् ॥२५॥ येनैव विययाणां च प्राप्तिः संजायते परा । नादृशं भजनं तस्य परं भवति सर्वदा ॥२६॥ अथवा चैकनिष्ठः स भवति देवनन्तरः । स्वदेवभक्तान् संमोह्य भुंक्तं दुष्टोऽर्थलालसः ॥२७॥ स्वदेवभजनं सक्ता जनाः स्वल्पमनो बहु । तेषां रुचिप्रमाणेन भवति भजनं यतः ॥२८॥ जनानां मोहदा भक्तिः कथिता न प्रजापते । पार्वंहिभिः सदा पूर्णा संन्यते सा रुचिप्रदा ॥२९॥ पार्वंहसंयुता नित्यं भक्तिं कुर्वन्ति शान्दानीम् । चांहालास्तं मनाः शान्त्रं देवानां दुःखदायकाः ॥३०॥ सत्यसंकल्पसिद्ध्या न संयुतं देव-मुत्तमम् । संगृह्य भिक्षुकं दुष्टाः कुर्वन्त्यः प्रगाभिः ॥३१॥ अथ देवप्रियां भक्तिं शृणुष्व सुसमाहिताः । विचायं हृदये भक्तिं कुरुन् देवतुष्टय ॥३२॥ सदा देवपरो भूत्वा भजनं जन्यमानसः । लोकानां नत्र संभूयाद्रुचिर्वा ह्यरुचिः कदा ॥३३॥ लोका निर्दन्ति न भक्तमुत्तमाश्च स्तुवंति वा । ताननाहत्य देवस्य प्रीत्यर्थं भजनं सदा ॥३४॥ स्वकीयं हृदये सांऽपि विचार्य कुरुन् सदा । भक्तिं यां तां प्रजानानि देवस्तस्य हृदि स्थिताः ॥३५॥ यदा देवस्य मार्गस्यापमानं वा ह्यनादरम् । कुर्वन्ति तान् परित्यज्य तदा भजन्ति सर्वदा ॥३६॥ लोकानां रुचिदं तस्य भजनं जायते कदा । कदा तेषां विरुद्धं वा भक्त्या

नैवतुष्टिदम् ॥३५॥ अनेन विधिना दक्ष भजस्व गणनायकम् । गाणपन्यो न संदेहो भविष्यमि पगत् परः ॥३६॥
 पंच चित्तपु यज्ज्ञानं तद्विद्धि विषयान्मकम् । नत्र रुचिचिद्गीतस्त्वं भजस्व गणनायकम् ॥३७॥ सदा गणेश्वरे दक्ष रसान्पत्तिः
 प्रजायते । चित्तस्य नान्यभावायु यस्य भक्तः स उच्यते ॥३८॥ एतद्विद्विद्वदस्य न कथितं भक्तिदायकम् । समासेन
 भजस्वैव गणेशं ब्रह्मनायकम् ॥३९॥ इमं योगं नरो यस्तु शृणुयाच्छ्रावयेत् परम् । योगिभ्यो वाऽन्यजंतुभ्यः स ईप्सिन-
 मवाप्नुयात् ॥४०॥ नानेन सदृशं किंचिद्योगदं शान्त्रसंमनम् । अन्य श्रवणमात्रेण ब्रह्मीभूतो भवेन्नरः ॥४१॥ महापापोप-
 पापभ्यो मुच्यते पठनात् किल । श्रवणादस्य योगन्याने ब्रह्म प्राप्नुयात् परम् ॥४२॥ पुत्रपौत्रादिसंयुक्तो धनधान्य-
 समन्विनः । आरोग्यादिसमायुक्तो लभेदने परं पदम् ॥४३॥ सकामको लभेद्भोगान् पठनादस्य निश्चितम् । अने
 ब्रह्ममयो भावी श्रवणाद्वात्र संशयः ॥४४॥ योगगीतां पठेद्यस्तु निष्कामः शृणुयादथो । स विघ्नहीनतां प्राप्य ब्रह्मीभूतो
 भविष्यति ॥४५॥ योगगीतां पठेद्यस्तु स भवेत् शान्तिसंयुतः । शृणुयाद्ब्रह्मभूतश्च ज्ञानवान् स्थितिसंयुतः ॥४६॥ कर्म-
 निश्छिरियं सेव्या तपोनिष्ठैः प्रजापते । तत्तत्सिद्धिसमायुक्तैरिहाते ब्रह्म चाप्यने ॥४७॥ नित्यं पठेदिमां गीतां स गणेशो
 धरानले । दर्शनात् पावनो नृणां सर्वसिद्धिप्रदायकः ॥४८॥ एककालं द्विकालं वा त्रिकालं यः पठेदिमाम् । कृत्वाऽवश्यं
 गणेशानं स भवेत् सर्वदायकः ॥४९॥ शुक्लकृष्णचतुर्थ्योस्तु पठेदनां नरोत्तमः । स सुक्त्वा सकलान् भोगान्ते ब्रह्म
 लभेत् परम् ॥५०॥ अथवा शुक्लजायां स चतुर्थ्यां भाद्रमाघयोः । ज्येष्ठे माघे च कृष्णयां पठेदीप्सितमाप्नुयात् ॥५१॥
 अथवा गणराजस्य तीर्थक्षेत्रादिके गतः । पठेदिमां सुभावेन स ईप्सितमवाप्नुयात् ॥५२॥ वेदशास्त्रपुराणेषु यत् सारं
 समुदाहृतम् । योगगीतामयं तुभ्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥५३॥

॥ ॐ तत्सदिति श्रीमदान्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौढेले महापुराणे नवमे खण्डे योगचरिते मुद्गलदक्षसंवादे
 योगामृतार्थशास्त्रे चित्तभूमिनिरोधेन भक्तिरहस्यवर्णनयोगो नाम षोडशोऽध्यायः ॥

॥ इति योगगीतासूपनिषत्सु सुगमासु द्वादशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगजाननार्पणमस्तु ॥

॥ गीताश्लोकसंख्या ॥ ९९८ ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मुदल उवाच । एतत्तं कथितं सर्वं रहस्यं परमं मया । गणेशस्य प्रजानाय समासेन शुभप्रदम् ॥१॥
 अनो भज गणाध्यक्षं सर्वेष्मिन्मवाप्स्यसि । मा शोकं कुरु दक्ष त्वं यज्ञध्वंसभवं परम् ॥२॥ मृत उवाच । एवमुक्त्वा ददौ
 तस्मै मंत्रमेकाक्षरं परम् । विधियुक्तं विधानेन मुनिर्दक्षाय मुद्गलः ॥३॥ तेन संपूजितो योगी ह्यभवद्भक्तमुद्यतः । तस्मिन्
 काले गणाध्यक्षः प्रकटोऽभूच्छुभप्रदः ॥४॥ सृषकोपरिसंस्थं तं सिद्धिबुद्धिसमन्वितम् । पाशाङ्कुशरदैर्युक्तमभयं धारकं
 प्रप्तुम् ॥५॥ गजास्यं रक्तवस्त्रैः संध्यादितं भूषणयुतम् । नाभिगोषं गर्भयुक्तं प्रमोदाद्यैः सुमेवितम् ॥६॥ त्रिनेत्रमेकदन्तं
 च महाकुक्षिं परान्परम् । दृष्ट्वा समागतं दक्षो मुद्गलो हर्षितोऽभवत् ॥७॥ उत्थाय सर्वसंयुक्तो ननाम द्विरदानम् । दक्षश्च
 मुद्गलो विप्रो दंडवत् पृथिवीनलः ॥८॥ ततोऽनिर्हर्षसंयुक्तो दक्षस्तं प्रजगाद ह । गणेशं भक्तिसंयुक्तः सरोमांचोऽश्रुसंयुतः ॥९॥
 दक्ष उवाच । धन्योऽहं सर्वभावैश्च दर्शनान्तं गजानन । वदानागोचरोऽसि त्वं ब्रह्मरूपः समागतः ॥१०॥ धन्योऽयं मुद्गलो
 योगी पुराणं धन्यमुत्तमम् । मौद्गलं येन विघ्नेशो मया प्राप्तः परान्परः ॥११॥ मुद्गलेन समाख्यातं भक्त्याधीनो गजाननः ।
 तदव्य सत्यरूपं यन् मया ज्ञानं प्रमाणतः ॥१२॥ मुद्गलस्यैव भक्त्या त्वं मोहितः सहसाऽगतः । त्वत्तः श्रेष्ठो गणेशान
 मुद्गलो नात्र संशयः ॥१३॥ एवं प्रवदन्तस्तस्य दक्षस्यास्मीन् महात्मनः । भक्ते रम्यः समुत्पन्नो ननतं स हि विह्वलः ॥१४॥
 भ्रान्तस्तन्न स्म जानानि कृत्यं विघ्नेश्वराय सः । जय हेरंब विघ्नेश गणेश सृषकध्वज ॥१५॥ गजानन परेशान जय लंबोदर
 प्रभो । उच्चरन् सात्तुनेत्रश्च दहानीन् इवाऽभवत् ॥१६॥ एतस्मिन्नंगं सर्वं समाजग्मुः सुरेश्वराः । शिवविष्णुमुखास्तन्नागानं
 ज्ञान्वा गजाननम् ॥१७॥ मुनेयो भृगुमुख्याश्च नारदाद्याः सुरर्षयः । शुक्याद्याः सनकाद्याश्च कपिलाद्या महासुने ॥१८॥
 वसवः साध्यरुद्राश्च गंधर्वाप्सरसस्तथा । अश्विनौ शेषमुख्याश्च नागाः पर्वतनायकाः ॥१९॥ सिद्धाश्चार्गणमुख्याद्या अमुरा
 धर्मपालकाः । विद्याधराः कामदुया गावो विप्रा अनेकशः ॥२०॥ प्रणंसुर्गणराजं ते हर्षयुक्ताः प्रतुष्टुवुः । भक्तियुक्ता
 विशोषणात्मानं धन्यं च मेनिंग ॥२१॥ ततः स मुद्गलो योगी विस्मिनः प्रबभूव ह । पुराणश्रवणस्येनत् दृष्ट्वा
 फलमनंतकम् ॥२२॥ बोधयामास दक्षं स ततो दक्षोऽनिर्हर्षिनः । हर्षं नियम्य विघ्नेशं यथाविधि पूज्य ह ॥२३॥ ततो
 देवेश्वरान् देवान् विप्रादीन् योगिमुख्यकान् । पूजयित्वा पुनः सोऽपि प्रणनाम गजाननम् ॥२४॥ साश्रुनेत्रः प्रतुष्टाव
 भक्तिनम्रान्मकंधरः । अनु तं देवविप्राद्यास्तुष्टुवुस्तं परेश्वरम् ॥२५॥ मंदवर्षिदक्ष उवाच । नमस्तं गणेशाय सर्वात्मने ते सदा

भक्तिमोहेन मोहात्मकाय । महेशादिदेवैः शुकाद्यैः स्तुताय व्ययोगाय संयोगधारिस्मिन् ॥२६॥ गजाननाय वै तुभ्यं नमः
 परशुपाणाय । गदाधराय शंखं वै धारिणे न नमो नमः ॥२७॥ विघ्नशाय परशाय महाविघ्नविदारिणे । अनाथाय सनाथाय
 हरंभाय नमो नमः ॥२८॥ नमो नमस्तेऽस्तु महोदगाय स्वभक्तसंरक्षणनन्पराय । अभक्तकामान् विनिहंतृकाय सदा
 सुशान्तिप्रद न नमो वै ॥२९॥ ब्रह्मशाय नमस्तुभ्यं सदा स्वानंदवासिने । भिद्विबुद्धिवरायैव मूषकध्वजिने नमः ॥३०॥
 दैत्यमल्लकधाराय दिनिपुत्राय न नमः । कंठाया दक्कायाय नमो सुरसुराय ते ॥३१॥ योगाय सर्वान्मकसर्वपूज्य मायाविनां
 मोहकराय तुभ्यम् । मायाप्रचालाय तुमिद्विदाय धर्मस्यपालाय तु शूलपाणे ॥३२॥ अनंतलीलया नाथ स्वयं खेलेमि
 मायया । तत्र किं वर्णयाम्येवाऽनो ब्रवीमि नमो नमः ॥३३॥ सदा योगस्वरूपाय भक्तिभावप्रदाय ते । भक्तिप्रियाय पूर्णाय
 भक्तवत्सल ते नमः ॥३४॥ प्रसीद पाहि विघ्नश दामं न भक्तिलालसम् । मां मुद्गलस्य शिष्यं वै भक्तराजस्य मानद ॥३५॥
 एवमुक्त्वा गणेशानं प्रणनाम प्रजापतिः । अनु नं देवविप्राद्याः प्रणेमुस्तं परात्परम् ॥३६॥ तमुत्थाप्य गणाधीशो जगाद
 वच उत्तमम् । दक्षं मुद्गलमालोक्य स्वभक्तं भक्तपालकः ॥३७॥ श्रीगणेश उवाच । वरान् वृणु प्रजानाथ दास्ये ते तुष्टिमागतः ।
 श्रवणेन पुराणस्य स्तोत्रेण मनसीप्सितान् ॥३८॥ त्वया कृत्तमिदं स्तोत्रं भुक्तिभुक्तिप्रदं भवेत् । यं यमिच्छति तं तं वै
 दास्याभि स्तोत्रपाठतः ॥३९॥ ब्रह्मप्रदं सुशान्तिश्च दायकं भक्तिवर्धनम् । भविष्यति महाप्राज्ञ परं मत्प्रीतिवर्धनम् ॥४०॥
 गणेशवचनं श्रुत्वा दक्षो हर्षसमन्वितः । प्रणम्य तं जगादाऽथ भक्तिनम्रात्मकंधरः ॥४१॥ दक्ष उवाच । वरदोऽसि गणाध्यक्ष
 तदा ते भक्तिमुत्तमाम् । देहि मे यच्च कृत्यं तदादिशेः करवाणि किम् ॥४२॥ तच्छ्रुत्वा गणनाथस्तं जगाद वच उत्तमम् ।
 ज्ञात्वा भक्तिप्रियं दक्षं हृष्टरोमा महासुने ॥४३॥ श्रीगणेश उवाच । मदीयां भक्तिमत्यंतं करिष्यसि महामते । दक्षाऽद्यप्रभृति प्राज्ञो
 भविष्यसि यथार्थगः ॥४४॥ यज्ञं कुरु महेशेन मया ध्वस्तं समन्वितः । किंचित् कृष्टं प्रदत्तं ते शपैः शैवैः सुखी भव ॥४५॥
 योगशान्तियुतो नित्यं मां भजिष्यसि सर्वदा । सर्वमान्यः सर्वमुख्यो भविष्यसि प्रजापतिः ॥४६॥ एवमुत्त्वा गणेशानो
 विरराम च शौनक । दक्षो हृष्टमना भूत्वा स चक्रे यज्ञमुत्तमम् ॥४७॥ संपूज्यादौ गणाध्यक्षं ततः शंभुमुखान् सुरान् ।
 मुनीन्नागादिकान् सर्वान् विससर्ज सुहर्षितः ॥४८॥ ततो मुद्गलविप्रेशं पूजयन् भक्तिसंयुतः । उवाच तं सरोमांचो दक्षो
 दक्षगणाग्रणीः ॥४९॥ दक्ष उवाच । किं ददामि महायोगिन् शिष्योऽहं ते नमाम्यतः । शरीरं पादपद्मे ते समर्पितमिदं

प्रभो ॥५०॥ तनो दक्षं समानं मुद्गलः प्रययौ मुने । स्वाश्रमं गाणपत्यैः संसेविनं गणपत्यैः ॥५१॥ इदं दक्षस्य माहात्म्यं कथितं ते समासतः । मुद्गलस्य तथा श्रेष्ठं सर्वमिद्विप्रदायकम् ॥५२॥ पुराणं मौद्गलं पूर्णं कथितं योगभाषितम् । सर्वमान्यं विशेषेण सर्वसंशयनाशनम् ॥५३॥ पुराणश्रवणस्यापि फलं प्रोक्तं मया परम् । श्रवणं प्रजानाथो दक्षो दक्षो बभूव ह ॥५४॥ अधुनाऽहं गमिष्यामि स्वाश्रमं विप्रनायक । त्वदाज्ञया वद स्वाभिन् किं करोमि हितं पुनः ॥५५॥

॥ ओम्नि श्रीमदान्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे त्रयमे वंदे योगचरिते दक्षमिद्विप्राप्रियणं नाम समदशोऽध्यायः ॥

॥ ५५ ॥ ५४ ॥ ५३ ॥ ५२ ॥ ५१ ॥ ५० ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ जैनक इवच । धन्योऽमि सून सर्वेभ्यो भवान ज्ञानाधिको मतः । समस्त्रिमुवने नैव संशयानां विनाशकः ॥५१॥ सर्वसंशयहीनोऽहं धन्यश्चाद्य त्वया कृतः । अधुना कृतकृत्यश्च जानो मुनिसमन्वितः ॥५२॥ न मुद्गलममं किंचित् मया ज्ञानं परान्तरम् । तेनोक्तं मौद्गलं सून मुद्गलेन सहक परम् ॥५३॥ वेदशास्त्रपुराणानां नानामतनिकृतनम् । मौद्गलं मुद्गलाकारं सर्वमागप्रकाशकम् ॥५४॥ इदं लोकं मुद्गलो योगी मान्यः सर्वैः प्रकीर्तितः । सर्वाभिमानहीनत्वाद्यथाय-
करणान् किल ॥५५॥ मुद्गलेन कृतं यद्वै पुराणं मुद्गलाकृति । तस्यापमानभावेन नास्ती जायते नरः ॥५६॥ यामा मुद्गर-
हस्तासं मारयिष्यन्ति निश्चितम् । न वक्ता कुत्र योगिदो मुद्गलेन सहक भवत् ॥५७॥ न भूतो नाधुना कुत्र वर्तते सून
निश्चितम् । निरंशकारसंयुक्तं भाषणं मुद्गलस्य च ॥५८॥ पुराणानि च सर्वाणि स्वस्वब्रह्मपरगणि वै । अभिमानेन संगोप्य
स्वदोषं प्रवदन्ति हि ॥५९॥ यथायथाभाषणं सर्वं पुराणानां न संशयः । मुनीनां देवतादीनां स्थितस्तत्राप्यहं किल ॥६०॥ तेन
भिन्नमनादीनां प्रकाशनेषु जायते । मौद्गलं सर्वमान्यं वै निरंशकारभावतः ॥६१॥ अभिमानो महाधोरो ह्यजयो देव-
योगिभिः । मुद्गलेन समाचूष्य कृता जीवविर्जितः ॥६२॥ अतोऽयं मुद्गलः प्रोक्त एक एव महर्षिभिः । नत्र चित्रं न
वै सून सर्वमान्यं वदन् परम् ॥६३॥ अहो गणेशहस्तस्यो मुद्गलः पतिनो मुवि । नगकारस्वरूपेणांगिसेन प्रपालितः ॥६४॥
स एव मुद्गलो योगी योगरूपप्रकाशकः । नत्र किं चित्रकं मन्येऽभिमानैर्विजितात्मकम् ॥६५॥ मुद्गलस्य च दक्षस्य
संवादेन युतं परम् । पुराणं चांगिरःप्रोक्तं श्रुतं त्वं पुराणस्य प्रविस्तारात् ॥

माहात्म्यं श्रवणं चास्य कीदृशं क्रियते जनैः ॥१७॥ विधिना केन कर्तव्यं श्रवणं कैः पुरा कृतम् । के के सिद्धियुता
जानाः श्रवणादस्य मानद ॥१८॥ पारायणं पुराणस्य कर्तव्यं कीदृशैः परम् । श्रवणं भिन्नखंडस्य कैः कृतं तद्वदस्व मे ॥१९॥
गणेशस्य पुराणानि चत्वारि कथितानि तु । तेषां श्रवणमात्रेण फलं किं नु लभेत् समम् ॥२०॥ अथवा भिन्नभावाख्यं
फलं भवति नद्वद । येन संशयहीना वै भजिष्यामो गजाननम् ॥२१॥ सूत उवाच । एकविंशतिभेदैः स गणेशो ब्रह्म-
नायकः । क्रीडति प्रणवाकारो ब्रह्मांडस्य पुराणके ॥२२॥ ब्राह्मे द्वादशभेदैः स क्रीडते बुद्धिचालकः । निर्गुणः सगुणा-
धारः प्रणवस्य प्रचालकः ॥२३॥ गणेशे स्मृतिमान् मुख्यः क्रीडति द्वंद्वभावतः । बुद्धिस्थः प्रणवस्थः स तयोर्योगात्मका-
कृतिः ॥२४॥ प्रणवात्मकभावस्योपासनाकांड उच्यते । हृदि खेलकरस्यैव क्रीडाकांडः प्रकीर्तितः ॥२५॥ मौद्गलेऽष्टविधः
सोऽपि वर्णितो योगधारकः । संयोगायोगयोर्योगाकारः पूर्णः सुशान्तिगः ॥२६॥ तेषां फलं प्रवक्ष्यामि गणेशज्ञानकारकम् ।
तच्छ्रुत्वा सुनयः सर्वे संशयेन विवर्जिताः ॥२७॥ त्रिगुणमयकायाश्च देवाः पंच प्रकीर्तिताः । ब्रह्मा विष्णुः शिवः सूर्यः
शक्तिः सर्वत्र पठ्यते ॥२८॥ अपूज्यो विधिरेके तु वंदते शास्त्रसंमतौ । मध्यस्था ये नरा विप्र ब्रह्मणो लोकगामिनः ॥२९॥
चतुर्णां भजने सक्ताः शिवादीनां नरादयः । ये ते तेषां तु लोकेषु भक्त्या गच्छन्ति संयुताः ॥३०॥ सगुणोपासका येऽत्र
शिवादीनां गुणात्मनाम् । ते तेषां लोकमासाद्य भुजंते भोगकान् परान् ॥३१॥ पुनः पतंति भूमौ ते जन्म भाग्यसमन्विताः ।
भवन्ति कृपया तेषां प्रणवे श्विसंयुताः ॥३२॥ ततस्ते प्रणवाकारं भजंते गणराजकम् । ब्रह्मप्राप्त्यर्थमानं दाद्यत्वंतो न
संशयः ॥३३॥ ततस्तत्कृपया युक्ता भवंति ज्ञानसंयुताः । त्यक्त्वा प्रणवसंस्थं ते भजंते बुद्धिधारकम् ॥३४॥ हृदि बुद्धि-
पतिं पूर्णं भजंते यत्नसंयुताः । शमे दमे परा नित्यं नानाभावैर्विवर्जितम् ॥३५॥ बुद्धिस्थं तं समाराध्य तत्कृपायुक्त-
चेतसः । भजंते गणनाथं वै शुंडादंडविराजितम् ॥३६॥ एकनिष्ठस्वभावेन तत्परा नित्यमादरात् । योगप्राप्त्यर्थमानं दाच्छम-
दमपरायणाः ॥३७॥ गणेशोपासनायुक्ता मंत्रध्यानपरायणाः । गाणपत्याभिमानस्य धारकाः संभवन्ति ते ॥३८॥ न
गणेशात् परं भावं मानयति कदाचन । वेदशास्त्रपुराणेषु विचार्य मनुजोत्तमाः ॥३९॥ ततस्तस्य कृपायोगान् मौद्गल्यं
भजन्ति ते । योगशान्तिपरा भूत्वा योगीशाः संभवन्ति वै ॥४०॥ एवं क्रमेण विप्रेन्द्र भवंति गणपतिप्रियाः । विभिन्नफल-
संयुक्ताः पुराणोपासका मताः ॥४१॥ प्रणवोपासका ये वै परं ते देहधारिणम् । सर्वसामान्यभावेन मानयन्ति गजा-

ननम् ॥४२॥ सत्यं प्रणवरूपं यत्तत्र देहधरः कथम् । निष्ठुत्तु गणनाथोऽवयवादिभिर्यं युतः ॥४३॥ सर्वमोकार एवेदं
न भिन्नं तत्र वर्तेन । अनेन विधिना तेषां भजनं तस्य जायते ॥४४॥ ततः परं बुद्धिसंस्थं ये भजन्ति महाभुने । गणेशानं
सर्वसमं भावयन्ति न संशयः ॥४५॥ बुद्धेः परं बुद्धिसंस्थं बुद्धेः प्राकाशपदायकम् । ब्रह्म तत्र कुतो भानि प्रणवो ह्यर्थ-
संयुतः ॥४६॥ मनोवाणीविहीनं यद्ब्रह्म ब्रह्मणिर्गं परम् । गणेश्वरोऽन्यं तु तत्र निष्ठति आनिजाः कुतः ॥४७॥ एवं भजन्ति
विज्ञेयां परं प्रणववर्जितम् । ब्राह्मे पुराणे संस्थं न जानीहि मुनिमत्तम ॥४८॥ ततः परं गणेशानं गणेशस्थं भजन्ति ये ।
गणेशार्थग्रहस्य न ज्ञात्वा विन्वात्मसंयुताः ॥४९॥ प्रणवः प्रणवाकारो गणेशः सगुणः स्मृतः । ओंकारवर्जिनोऽयं तु बुद्धिस्थो
निर्गुणः स्मृतः ॥५०॥ प्रणवो बुद्धिसंस्थस्तु तत्परो ब्रह्मपदो भवत् । नयोः प्रीत्यर्थमानंदोद्देहधारी बभूव ह ॥५१॥ गकारः
प्रणवाकारो गणेशो बुद्धिचालकः । नयोः स्वामी गणेशोऽयं गजवक्त्रादिचिह्नितः ॥५२॥ गाणपत्यस्वभावः भजने न
निरनम् । एकनिष्ठतया भक्त्या भवते विप्रयोगिनः ॥५३॥ ततस्ते मौद्गले पूर्णं सर्वेन भक्तिसंयुताः । त्रयाणां द्योतकं
पूर्णं तेषां योगं गजाननम् ॥५४॥ योगरूपो गणेशोऽयं त्रिरूपधारकोऽभवत् । कार्यार्थं स्वल्पसंयुक्तो मायाभ्यां नात्र
संशयः ॥५५॥ प्रणवो जगदाकारश्चिदाकाशो हि धीम्यिनः । तयोऽगन्ता ततश्चायं गजवक्त्रादिचिह्नितः ॥५६॥ एवं ज्ञात्वा
गणेशानं भजने त्रिषु संम्यिनम् । मौद्गल्यया सदा विप्र योगज्ञा योगरूपिणम् ॥५७॥ तत्र ते भजने मुख्यं पंचधा
कथयाम्यहम् । येन भक्त्यैव भूपस्त्वं भविष्यसि महाभने ॥५८॥ मूर्तिसंस्थं गणेशानं भजेत् पूजादिमार्गतः । मंत्रस्तवन-
कार्यैश्च देहचारिसुखप्रदैः ॥५९॥ प्रणवं जगदाकारं तत्र जीवमयं प्रभुम् । भजेत् सर्वत्र संस्थं न सर्वेषां हितमाचरन् ॥६०॥
कस्यचित्त्वशुभं विप्र न कुर्यात् स नरोत्तमः । अनेन विधिना सांऽपि नोषेयद् गणनायकम् ॥६१॥ द्रुद्धभावं समालोक्य
साक्षिवद्भाववर्जितः । बुद्धिस्थं नोपेयत् इवं विज्ञेयां भक्तिवन्मलम् ॥६२॥ धर्माधर्मोदिकं सर्वं भ्रमं त्यक्त्वा महामतिः ।
बुद्धिभावं पत्न्यस्य निःसंगः स भवेत् सदा ॥६३॥ नाहं कर्ता कारयिता न देहस्थो न निश्चितम् । न बुद्धिस्थोऽहमानंद-
ब्रह्माऽहं निर्मलः सदा ॥६४॥ निर्लिप्तनिर्द्विहीना या भक्तिः सा पत्नीनिता । तया गणेश्वरः प्रीतो भवेदात्मसा सदा-
ऽमलः ॥६५॥ न गणेशादहं भिन्नो देहयमः प्रवर्तते । गणेशभक्तिसंयुक्तो मौद्गल्यस्यो भजेत् परम् ॥६६॥ स्वयं गणेश्वरो
भूत्वा त्रिविधस्यं गजाननम् । त्रिभिर्मार्गेर्भजन्नित्यं शान्त्या भक्तिसमन्वितः ॥६७॥ त्रयाणां योगभावे यो गणेशस्त्रि-

विधो मतः । स्वयं त्रिविधकं पश्यन् भजच्चानन्यचेतसः ॥६८॥ त्रिभिर्भावैः समायुक्तो भजेयोगी महायशः । गणेशं गणपाकारो मौद्गल्लो विचक्षणः ॥६९॥ एवं गणेश्वरस्यैव भजनं कुरु मानद । तेन योगीन्द्रवंद्यस्त्वं गाणपत्यो भविष्यसि ॥७०॥ आदौ देहग्रान् शंभुमुत्पन्नं संसेव्य वै नरः । ततो जीवस्वरूपस्यान् प्रणवाकृतिधारकान् ॥७१॥ ततो बुद्धिगतान् विप्र ततो भक्तिं लभेत् पराम् । गणेशं देहगं सोऽपि सेवेतऽनन्यभावनः ॥७२॥ ततो मौद्गलकं ज्ञात्वा योगी योगपरायणः । भजते त्रिविधं संस्यं गणेशं गणपप्रियः ॥७३॥ एतत्ते कथितं सर्वं भजनं गणपस्य च । स्वरूपं त्रिविधं पूर्णं त्रिमार्गचोतनं मुने ॥७४॥ शौतक उवाच । अष्टादश पुराणानि कथितानि विशेषतः । अन्यान्युपपुराणानि व्यासेनास्मिन्बुद्धिना ॥७५॥ यथा वेदास्तथा सूत उपवेदाः प्रकीर्तिताः । नहि वेदसमा विप्रैर्मन्यन्ते वै विशेषतः ॥७६॥ तथैवोपपुराणानि तेषु गणेश्वरं परम् । मौद्गलं कथितं विप्रैः कथं तत्राधिकं भवेत् ॥७७॥ सूत उवाच । यथा देवपतिः प्रोक्त इन्द्रः सर्वत्र विप्रैः । उपेन्द्रो विष्णुराद्यो वै कथ्यते च विनायकः ॥७८॥ इन्द्रादधिकभावेन मतौ विष्णुविनायकौ । तथैवोपपुराणानि ब्रह्मसायुज्यदानि तु ॥७९॥ आदौ श्रुत्वा पुराणानि ततः साधनसंयुतः । साधयित्वा भवेद्विप्र पात्रं चोपपुराणके ॥८०॥ एवं जानीहि सर्वत्र पुराणेषु विशेषतः । वेदोपवेदवच्चात्र नैव ब्रह्मविनिश्चयात् ॥८१॥ मोहनार्थं जनानां वै भ्रांतिभावप्रकाशनात् । गणेशस्य स्वरूपं यद्वर्ण्यते गूढकं परम् ॥८२॥ अतो गणेश्वरस्यैव मता भक्तिः सुदुर्लभा । पूर्णपुण्यबलेनाढ्यैर्लभ्यते योगिभिः परा ॥८३॥ मौद्गलेन गणेशस्य स्वरूपं ज्ञायते जनैः । परिपूर्णं न संदेहोऽन्यथा भ्रांतिर्भविष्यति ॥८४॥

॥ ओमिति श्रीमदांत्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे योगामतार्थशास्त्रे नवमे खंडे दक्षमुद्गलसंवादे गणेशस्वरूपक्रमवर्णनं नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मृत उवाच । शुचिः स्वधर्मनिष्ठः स एकमुक्तपरायणः । ब्रह्मचर्यसमायुक्तो गत्रौ मुप्यात्तया
 मुचि ॥१॥ अचूनादिकेनैवं संन्यजेत् सर्वं समाहितः । हविष्यान्नं च सुक्त्वा तु शृणुयादिदमुत्तमम् ॥२॥ गणशमन्निधानं
 है वने वा स्वगृहे स्थितः । शृणुयान् मौद्गलं पूर्णं योगभक्तिपरायणः ॥३॥ अथवा कामनायुक्तो निःकामो वा भवेन्नरः ।
 शृणुयान्नियमे संस्थः स सद्यश्च फलं लभेत् ॥४॥ यत्र वक्ता भवेदस्य तत्र गत्वा महाभक्तिः । शृणुयादथवा विप्र
 पुगणभिदमुत्तमम् ॥५॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो वाऽपि वैदयो वा शृणुयादिदम् । शूद्रश्चेत् ब्राह्मणं कंचित् पुरस्कृत्य
 समाहितः ॥६॥ भ्रातृशुक्रप्रतिपदमारभ्य च चतुर्दिनम् । पागयणं मौद्गलस्य श्रौतव्यं नैरुपारिणः ॥७॥ माथमंज नथा
 मासे नथा ज्येष्ठ प्रकीर्तितम् । पागयणं मौद्गलस्य श्रौतव्यं सर्वस्मिद्वये ॥८॥ अथवा भ्रातृमामस्य प्रतिपत्तः समाभूतः ।
 आश्विन्यां पूर्णिमायां नत् पुगणं च समापयत् ॥९॥ एवं माघ नथा ज्येष्ठ सार्वमामैकमाननः । श्रौतव्यं मौद्गलं पूर्ण
 सर्वभावपरायणैः ॥१०॥ अथवा भ्रातृमासे च प्रतिपत्तः समाभूतः । पुगणं मौद्गलं विप्र शृणुयाद्वैपमात्रनः ॥११॥
 पुनर्भाद्रपदं प्राप्य चैकमुक्तपरायणः । प्रतिपद्यां निगद्वागं भवेद्यावच्चतुर्थिका ॥१२॥ पंचम्यां मौद्गलं पूर्णं समापयन्
 तन्नरः । एवं शुक्त्वा फलं सद्यो लभेदस्मिन्मंजसा ॥१३॥ विधिं तत्र प्रवक्ष्यामि मंडपं काग्यन्नरः । नागणादिममायुक्तं
 नानाशोभासमन्वितम् ॥१४॥ आदौ गणेश्वरं तत्र पूजयेत् पुस्तकं नतः । नतो मुद्गलविप्रेन्द्रं शुकं योगविशाखदम् ॥१५॥
 पठन् मौद्गलं तत्र संस्थितो शुकमुद्गलौ । नतः पौर्णिकं शानं पूजयेद्वावसंयुतः ॥१६॥ नतः श्रान्तृगणान् पूज्य प्रार्थयेत्
 स्नेहसंयुतः । पौर्णिकं नतः पुण्यं शृणुयादिदमुत्तमम् ॥१७॥ अथैन संयुतं सर्वं मौद्गलं शृणुयान्नरः । सर्वार्थनिपुणस्तेन
 सर्वस्मिद्वियुक्तो भवेत् ॥१८॥ यदा चतुर्दिनैः श्राव्यं तदर्थपविर्जितम् । पागयणं समाख्यातं सर्वस्मिद्विप्रदायकम् ॥१९॥
 नित्यमुन्मत्तवसंयुक्तो भवेद्वैपमात्रपरायणः । नानादानरतो भूत्वा ब्राह्मणादीश्च भोजयेत् ॥२०॥ गणेशप्रीतयं सर्वं कुर्या-
 द्दीपान्निरंगम् । विदित्वा धन्यमान्मानं शृणुयादिदमुत्तमम् ॥२१॥ अंतं गणेश्वरं सोऽपि पुगणं पूजयेत् परैः । राजापचार-
 काद्यैस्तु भक्तिभावसमन्वितः ॥२२॥ नतः पौर्णिकं पूज्य नापयेत्तं धनविभिः । रत्नाद्यैर्हर्षसंयुक्तः प्रार्थयेन्नमस्कृत्य ॥२३॥
 तारिणोऽहं न्वया नाथ पुगणश्रावकं न वै । अधुना कृतकृत्योऽहं जानन्नं पाददर्शनात् ॥२४॥ एवं प्रार्थ्य नमस्कृत्य नतः
 सर्वान् समागतान् । दक्षिणाद्यैः समानोप्य नतस्तं स विसर्जयेत् ॥२५॥ पौर्णिकं नतो भूयः समानीय महायशः ।

श्रोतृनन्यान् द्विजादींश्च भोजयेत् मोदकादिभिः ॥२६॥ ततस्तान् स नमस्कृत्य पारणं यः समाचरेत् । एवमीप्सिनकं प्राप्यहानं ब्रह्ममयो भवेत् ॥२७॥ अथवा मौद्गलं विप्रं शृणुयान्नित्यमादरात् । यथेच्छया समायुक्तः स्वेच्छाभोजनकारकः ॥२८॥ ब्रह्मचर्यादिहीनः स भक्तिभावसमन्विनः । गणेशमीनये हर्षात् सर्वसिद्धिं लभेत् परम् ॥२९॥ अकिंचनोऽपि विप्रं शृणुयान्नक्तिनमंयुनः । यथाशक्तिविधानेन स पूजादिकमाचरेत् ॥३०॥ शमीमंदारदूर्वाद्यैरथवा यः समर्चयेत् । फलं सर्वं लभेत् सोऽपि पूजादानादिजं परम् ॥३१॥ यादृशो विभवः स्वस्य तादृशं स समाचरेत् । तेन विघ्नश्वरः प्रीतो भवेत् सर्वप्रदायकः ॥३२॥ श्लोकार्थं श्लोकपादं वा पदं श्लोकस्थमेव वा । शृणुयान्मौद्गलस्यापि स धन्यो नात्र संशयः ॥३३॥ किं पुनः श्रद्धया युक्तः पुराणं शृणुयात् परम् । संपूर्णं तस्य विप्रेश सफलं जननं भवेत् ॥३४॥ नित्यं यः शृणुयाद्भक्त्या सर्वमाप्य स विप्रप । दर्शनात् सर्वजंतूनां तारको भवति प्रभुः ॥३५॥ यथा गणेश्वरो देवस्तथाऽसौ नात्र संशयः । ब्रह्मीभूत इव प्राज्ञस्तिष्ठेद्भू भूमिमंडले ॥३६॥ एतत्ते सर्वमाख्यानं सविधिश्रवणं परम् । पठनं तु पुराणस्य मौद्गलस्य समासतः ॥३७॥

॥ ओमिति श्रीमदाले पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे पुराणश्रवणादिविधिवर्णनं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ शौनक उवाच । श्रुत्वा मौद्गलकं पूर्णं के के सिद्धिं प्रलेभिरे । तेषां चरित्रमेवं मे ब्रूहि सूत समासतः ॥१॥ सूत उवाच । आदौ मुद्गलयोगीशाच्छ्रुत्वा दक्षो महामतिः । स सर्वदोषहीनश्च बभूवे शांतिधारकः ॥२॥ ततो दक्षेण विघ्नेश नियमः स कृतो भवेत् । मौद्गलं नित्यमेवेदं पठनीयं निरंतरम् ॥३॥ अवकाशानुसारेण अजपन्नित्यमादरात् । अध्यायादेस्तथा तत्र नियमं न चकार ह ॥४॥ भाद्रशुक्लप्रतिपदि प्रारभ्योपोषणान्वितः । चतुर्थ्यां तत् समाप्तं पारायणं स चकार ह ॥५॥ एवं माघे तथा पारायणं ज्येष्ठे महामतिः । चकार देवविप्राद्यैः संयुतो वार्षिकं परम् ॥६॥ एवं क्रमेण भक्त्या स गजाननपरायणः । मौद्गलं सेवतेऽद्यापि गाणपत्यस्वभाववान् ॥७॥ तेनैव बोधिताः सर्वे वसिष्ठाद्या महामुने । सेवन्ते मौद्गलं नित्यं प्रजापतय आदरात् ॥८॥ तैश्चान्ये बोधिता विप्रा योगमार्गपरायणाः । नानाभावसमायुक्ता असेवन्निद-

मुत्तमम् ॥९॥ एवं परंपराप्राप्तं विदुः सर्वे च जंतवः । नानाभावसमायुक्ता असेवन् मौद्गलं परम् ॥१०॥ दक्षगजे समा-
यानः शिवविष्णुमुत्सवमैः । नैज्ञानं मौद्गलं पूर्णं योगदं सर्वस्मिद्विदम् ॥११॥ यज्ञं समाप्य सर्वे ते स्वं स्वं धाम ययुर्मुदा ।
ततः शिवेन योगीशः प्रार्थितस्तत्र मुद्गलः ॥१२॥ पुराणश्रवणार्थं स प्रणम्यापूज्य भक्तिनः । तुष्टमेन समायुक्तो जगाम
शिवमंदिरम् ॥१३॥ ततः पुराणमाह्वान्यं ज्ञान्वा विष्णुमुत्सवाऽमराः । आययुः श्रवणार्थं ते कैलासं पर्वतेश्वरम् ॥१४॥
शिवेन संयुताः सर्वे ब्रह्माद्याः शुश्रुवुः परम् । पुराणं मौद्गलं पूर्णं मुद्गलाद्योगिमागरात् ॥१५॥ वर्षेणैकं न श्रुत्वा पुपुजुमं
शिवादयः । विमृज्य मेनिं सर्वे सत्त्विकाः कृतकृत्यताम् ॥१६॥ गणेश्वरस्य तत्रांशः शिवपुत्रः स्थितोऽभवत् । स
एव मौद्गलं नित्यं जजाप गणपप्रियः ॥१७॥ मृनिभ्यं गणनाथं स पूज्य नित्यं महायज्ञाः । तन्मस्त्रिधानगो भूत्वा जजाप
न्विदमुत्तमम् ॥१८॥ विश्वनाथः शिवः साक्षात् काट्यां नित्यं महाभुजे । जजाप नियमं संस्थां दुर्द्विगजस्य सन्निधौ ॥१९॥
मां ये शुक्लप्रतिपदि प्राग्भ्योपोषणांस्त्विनः । चतुर्ध्यां तत् समाप्तं पागयणं स चकार ह ॥२०॥ तथा भाद्रपदे मामि
मुद्गलः शुक्रमंयुतः । मयूरशस्य सान्निध्यं चक्र पागयणं मुदा ॥२१॥ नित्यं जजाप भवेत्त गणपतैः समन्वितः ।
महाभक्तश्च सर्वेषां तारकान्तरकाकृतिः ॥२२॥ ज्येष्ठे मामि स्वयं पागयणं शेषश्चकार ह । मृषकम्पस्य सान्निध्यं
नागानुरसमन्वितः ॥२३॥ जजाप नित्यमेवं स सर्वभावसमन्वितः । भक्तियुक्तो महाभक्तः सर्वेषां द्वितकारकः ॥२४॥
तथा दत्तः स्वयं साक्षाज्ज्ञानशस्य प्रनुष्ठेय । ज्येष्ठे परगयणं पूर्णं चक्रेऽमौ भक्तिसंयुतः ॥२५॥ नित्यं जपपरो भूत्वा
जजाप न्विदमुत्तमम् । नानायोगिममायुक्तः शंकरेण समन्वितः ॥२६॥ विष्णुर्भानुर्विधिः शक्तिरिन्द्रश्चाग्निमुत्सवाऽमराः ।
नित्यं स्वस्वगृहं संस्थाः सर्वेन मौद्गलं परम् ॥२७॥ कटयपाद्या मुनीन्द्राश्च मुनयः सिद्धमुत्सवकाः । कपिलाद्या इदं नित्यं
सर्वेन भक्तिमंयुताः ॥२८॥ मनकाद्याश्च सर्वेनो योगिनो न च एव च । नित्यं जपपराः पूर्णं सर्वेन मौद्गलं मुदा ॥२९॥
नारदो गानमंयुक्ताश्च चार भुवनेषु च । गायस्त्रिन्यमिदं विप्र मौद्गलं योगशान्तिदम् ॥३०॥ एवं नाना जनाः सर्वे मनवश्च
महर्षयः । सर्वेन नित्यमेवं सर्वस्मिद्विप्रदायकम् ॥३१॥ व्यासः स्वयं महाभागः सर्वेन नित्यमादरात् । गणेशं मौद्गलं चैव
भक्तिभावसमन्वितः ॥३२॥ एवं मया न शक्यं तत् कथितुं मुनिमत्तम् । भाग्यवंतो विज्ञेयज्ञाः सर्वेन मौद्गलं मुदा ॥३३॥
॥ अमिन्ति मदान्त्य पुराणोपनिषद् श्रीमन्मौद्गलं महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृताध्याये दशमुद्रमन्त्राद् पुराणप्रशस्तिमाहात्म्यवर्णनं नाम विंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नून उवाच । अयं कामयुतानां यत् पुराणश्रवणे फलम् । कथयामि समासेन सर्वमिदं प्रदायकम् ॥१॥
 अत्रिगोत्रोद्भवः कश्चिद्विप्रः सर्वार्थकोविदः । त्यक्त्वा स्वधर्मजं कर्म पापकर्मपरोऽभवत् ॥२॥ तं ज्ञात्वा पितरौ तस्य
 दुःखयुक्तौ बभूवतुः । सुशीला सुमुखौ नाम्ना सुमतिं वीक्ष्य दुर्भनिम् ॥३॥ सुमतिं वीक्ष्य पुत्रं नौ शिक्षयंतौ निरंतरम् । स
 तयोर्वचनं दुष्टो न चकार कदाचन ॥४॥ तनस्तौ दुःखसंयुक्तौ स्थितौ स्वस्याश्रमे कदा । साक्षान् मुनिवरस्तत्र भरद्वाजः
 समाययौ ॥५॥ संपूज्य मुनिशार्दूलं दुःखवंतावपृच्छनाम् । पुत्रं सुशीलं कर्तारमुपायं सुखदायकम् ॥६॥ ततः स
 करुणाविष्टस्तौ जगाद महामतिः । पुत्रस्त मौद्गलं श्रुत्वा सुशीलोऽयं भविष्यति ॥७॥ एवमुक्त्वा ययौ स्थानं भरद्वाजो
 महाभुनिः । सुमुखः पुत्रसंयुक्तः स्त्रियाऽन्निं प्रजगाम ह ॥८॥ तं प्रणम्य महाभागं योगीन्द्रं योगदायकम् । पप्रच्छ मौद्गलं
 कुत्र लभ्यते तद्दत्त मे ॥९॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा हर्षयुक्तो महाभुनिः । अत्रिः संमान्य विप्रेशं जगाद वचनं हितम् ॥१०॥
 अत्रिरुवाच । मा चिंतां कुरु पुत्र त्वं स्वीयतामाश्रमे मम । पारायणं करिष्यामि भाद्रमासेऽहमादरात् ॥११॥ तत्र त्वं
 मौद्गलं श्रुत्वा गच्छ पश्चात् स्वमाश्रमम् । तथेति सुमुखो हर्षात्तं प्रणम्य चकार ह ॥१२॥ अथ स्वल्पेन कालेन भाद्रनामा
 समाययौ । मासो मुनिगणास्तत्र श्रवणार्थं समाययुः ॥१३॥ क्षत्रियान् वैश्यकान् शूद्रांस्तान् दृष्ट्वा हर्षसंयुतः । सुमुखो
 विधिवत्तत्र शुश्रुवे विधिसंयुतः ॥१४॥ उपोषणपरो भूत्वा पंचम्यां ब्राह्मणैः सह । चकार पारणं सोऽपि भक्तियुक्तेन
 चेतसा ॥१५॥ ततस्तस्य सुतः सोऽपि सुमतिः शीलसंयुतः । बभूव धर्मसंयुक्तः स्वाचारस्यो महामतिः ॥१६॥ तत् दृष्ट्वा
 परमाश्चर्यं सखीकः पुत्रसंयुतः । गणेशभजनं सक्तो योगिवंद्यो बभूव ह ॥१७॥ अंते गणेश्वरं प्राप्य ब्रह्मीभूतोऽभवत्
 द्विजः । एतत्तं कथितं विप्र शृण्वन्यचित्रमुत्तमम् ॥१८॥ तत्र पारायणे कश्चिद् वृषभो दुःखसंयुतः । अशक्तत्वात् स्थितो दूरं
 शुश्रुवे किंचिदादरात् ॥१९॥ ममार तत्र तं नेतुं गाणपत्याः समाययुः । तान् दृष्ट्वा विस्मिताः सर्वे प्रपच्छुः परिपूज्य
 वै ॥२०॥ विप्राद्या ऊचुः । केन पुण्येन युष्माभिर्दृषभो नीयतेऽमराः । वदंतु गाणपवराः स्वानंदे चित्रमुत्तमम् ॥२१॥
 गाणेश ऊचुः । अयं भवत्सन्निधाने पतितो दुःखसंयुतः । शुश्राव मौद्गलं पारायणमेव महर्षयः ॥२२॥ मध्ये ममार दुःखेन
 पीडितोऽतिनरां वृषः । अधुना ब्रह्मभूतं तं करिष्यामो न संशयः ॥२३॥ मौद्गलस्य पदं श्रुत्वा लोकस्थश्चेन् मृतो भवेत् ।
 न तस्य पुनरावृत्तिर्भविष्यति न संशयः ॥२४॥ तेषां तद्वचनं श्रुत्वा हर्षयुक्ता महर्षयः । पप्रच्छुस्तान् पुनश्चित्रं संशयेन

समन्विताः ॥२८॥ शिवा उचुः । अयं वृषभयोनिस्थो वयं मानवेदहजाः । अस्माभिः कथितं सर्वं ज्ञायते वृषभेण न ॥२९॥
 वृषभेण यदुक्तं नद्वचनं मानवैः कदा । ज्ञायते न विंशेषेण योनिभिस्तत्रभावतः ॥३०॥ अयं वृषभयोनित्थः परं पागायणं
 कथम् । श्रुत्वा स तस्य माहान्त्यं फलभोक्ता भवेत् पराः ॥३१॥ तांशो उचुः । अचणं वृषभेणैव कृतं ज्ञानविवर्जितम् ।
 अन्यच्छब्दप्रमातृत्वं श्रद्धाहीनं निश्चितम् ॥३२॥ ज्ञानतोऽज्ञानतो वाऽपि यथा वह्निकणो दहति । संपृष्टश्चेत् महाभागा
 मौहलं तु तथा स्मृतम् ॥३३॥ योगासृत्तमयं पूर्णं मौहलं सर्वसंमतम् । सर्वमिद्विप्रदं प्रोक्तं ब्रह्मीभूतकं तथा ॥३४॥
 एवमुक्त्वा ययुः सर्वे गांशो गणपालयम् । वृषभं गृह्यते चित्रं ब्राह्मणा विस्मिता जगुः ॥३५॥ एवं मौहलजं चित्रं
 माहान्त्यं मुनिसत्तम । तस्य प्रभावजं तजो वर्णितुं कः क्षमो भवेत् ॥३६॥

॥ ओमिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौहले महापुराणे त्रयं स्वर्णं योगमार्थशालं दशमुहलमंत्रं पागायणवर्णनं नामैकविंशतिर्नामोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मन्त्र उवाच । क्षत्रियो माधवः कश्चिन् मालवे संवभूव ह । अवंतीनगरीपालः स्वधर्मनिगतः
 सदा ॥१॥ कांबोजः कर्णको राजा तत्र युद्धार्थमाययौ । जित्वा भूपभवंत्यां वै राज्यं चक्रे स हर्षितः ॥२॥ सस्त्रीकः
 पुत्रसंयुक्तः प्रधानैर्वीरमुत्सृजैः । बध्नाम स बने राजा यत्र तत्र मुदुःखितः ॥३॥ नतो महावनं वीरो ददर्श व्याघ्रसंयुतम् ।
 नानापशुयुतं तत्र प्रविंश मुदुःखितः ॥४॥ इदृशं मुनिवरं तत्र कठयपं सर्वदायकम् । प्रणनाम स साष्टांगं स रगोद हि
 विह्वलः ॥५॥ तं तथा दुःस्वसंयुक्तं हृद्वा पप्रच्छ कठयपः । जगाद स यथापूर्वं वृत्तानं शोकसंकुलः ॥६॥ तनन् कठयपः
 प्राह मा कुरु त्वं महीपते । चिन्तां शृणु स्वराज्यस्य प्रापकं तत् कुरुत्व च ॥७॥ समीपे माघमासः समागतश्च शृणुष्व
 तत् । मौहलं स्मिद्धिदं पागायणं पूर्णं करोम्यहम् ॥८॥ तस्य नद्वचनं श्रुत्वा हर्षयुक्तश्च माधवः । सर्वैः साकं स्थितस्तत्र
 पुराणश्रवणाय सः ॥९॥ तथा मुनिगणाद्यांश्च श्रवणार्थं समागतान् स नान् इदृशं हर्षयुक्तो बभूव ह ॥१०॥
 विनायकं प्रणिपदि तदा पूज्य महासुनिः । उपोषणसमायुक्तः शुक्ले स्त्रीभिः समारभत् ॥११॥ पागायणं मौहलस्य मंडपे

विधिसंयुतः । भक्तियुक्तो महायोगी कश्यपः सर्वतत्त्ववित् ॥१२॥ तत्र चित्रं समुत्पन्नं नच्छृणुष्व महामुने । नकुलो भूमिसंस्थश्च शुश्राव भयसंकुलः ॥१३॥ अकस्माद् दुःखसंयुक्तो ममार स च गाणपाः । आययुस्तान् समालोक्य मुनिः पप्रच्छ कश्यपः ॥१४॥ कश्यप उवाच । किमर्थमागता नाथाः कार्यं वदत चोत्तमम् । वयं दासा गणेशस्य करिष्यामो जवान्विताः ॥१५॥ कश्यपस्य वचः श्रुत्वा जगुस्तं गणपप्रियाः । नकुलं भूमिसंस्थं तु मृतं नंतु समागताः ॥१६॥ पारायणस्य विघ्नेश मौद्गलस्याधुना द्विज । अध्यायः संश्रुतः पूर्णोऽज्ञानतो नकुलेन वै ॥१७॥ द्वितीयोऽत्र समारब्धे ज्वरेण बहुपीडितः । मृतोऽधुना ब्रह्मभूतं करिष्यामो वयं किल ॥१८॥ मौद्गलं सिद्धिदं पूर्णं श्रुतं तेन महात्मना । अंतं तेन प्रभावेण जानीहि मुनिसत्तम ॥१९॥ तेषां वचनमाकर्ण्य कश्यपः सर्वसंयुतः । विस्मितस्तान् प्रणम्यैव पारायणपरोऽभवत् ॥२०॥ गाणेशा नकुलं गृह्य ययुः स्वानंदकं पुरम् । गणेश्वरं तत्र दृष्ट्वा ब्रह्मभूतो बभूव सः ॥२१॥ चतुर्भिर्विवसैः पारायणं योगी महामतिः । कृत्वा समाप्तं विघ्नेशं पूजयामास यत्नतः ॥२२॥ ततः स पारणं चक्रे पंचम्यां सर्वसंयुतः । षष्ठ्यां खं खं स्थलं जग्मुर्ब्राह्मणाद्या महामुने ॥२३॥ माधवस्तं प्रणम्यादौ प्रधानादिभिरावृतः । निर्जगाम ततः सोऽपि महाराष्ट्रं समाययौ ॥२४॥ तत्र तस्य सखा राजा भद्रको बलसंयुतः । राज्यं चकार देशस्य स्वकीयस्य महाबलः ॥२५॥ तेन सार्धं पुनः सोऽपि माधवः शस्त्रधारकः । सैन्येन संयुतः कुडः संग्रामाय समाययौ ॥२६॥ गणेशं मनसि स्मृत्वा कश्यपं स्वगुरुं परम् । जिग्ये कांबोजराजं तं युद्धं कृत्वा सुदारुणम् ॥२७॥ पपालं भयसंयुक्तोऽभवत् कर्णः पराजितः । माधवः स्वस्य राज्यं तु चकार स सुहृद्गणः ॥२८॥ भोगान्नाविधान् राजा वुमुजे पुत्रपौत्रवान् । गणेशमभजन्नित्यं मौद्गलं तत्तथाऽश्रुणोत् ॥२९॥ अंतं जगाम विघ्नेशं ब्रह्मीभूतो बभूव ह । पारायणस्य संश्रावमाहात्म्यात् स नरोत्तमः ॥३०॥ एवं नाना जना विप्र सिद्धिं प्राप्ता न शक्यन्ते । वक्तुं केनापि कोऽहं तु मौद्गलश्रवणेन वै ॥३१॥

॥ ओमिति श्रीमदांत्ये पुराणेपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे दक्षमुद्गलसंवादे माघपारायणचरितवर्णनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मृत उवाच । ब्राह्मणः सुमनिर्नाम कुटुमुक्तो बभूव ह । संभूतो गालव वंश पीडां लेभे सुदारुणाम् ॥१॥
 सर्वांगे भक्षितः कीटैः सदा दुर्गन्धसंयुतः । पृथगाणितयमार्थैर्व्याप्तः सर्वत्र विप्रप ॥२॥ ततः सोऽपि स्वदेहस्य घानार्थं
 उद्यतोऽभवत् । सस्मार गणपं चित्तं विघ्नहीनार्थमादगत ॥३॥ एतस्मिन्नन्तरं तत्राजगाम द्विजसत्तमः । धौम्यः सर्वार्थवित्
 साक्षाज्जानबदा इवापरः ॥४॥ न हृष्ट्वा प्रणानामादौ रुद दुःखसंयुतः । सुमनिं न प्रहृष्टयैव धौम्योऽगादीत् स मौल्यदम्
 ॥५॥ धौम्य उवाच । मा चिन्तां कुरु मा देहयानं कुरु महामन । मौद्गलं शृणु भावेन गंगहीनो भविल्यमि ॥६॥ सर्वस्मिद्विकरं
 पूर्णं ब्रह्मीभूतत्वदायकम् । मौद्गलं श्रवणेनैव च ल शीघ्रं मया सह ॥७॥ एवमुक्त्वा जनैस्तस्य न गृह्य मुनिमत्तमः ।
 जगाम पुलहं धौम्यो नानामुनिजनैर्वृतम् ॥८॥ तत्र उगृह्यः समायातो मामः सर्वार्थमिद्विदः । स्वल्पकालेन योगीशः
 पुलहो हर्षितोऽभवत् ॥९॥ शुक्लप्रतिपदि पागयणं प्राज्ञः समारमत् । मौद्गलस्य पुगणस्य नानाजनसमन्वितः ॥१०॥
 उपोषणसमायुक्ता बभूवुस्त महाभुने । श्रवणे तत्पराः सर्वे पुलहश्च तथाऽभवत् ॥११॥ सुमनिर्धौम्यसंयुक्तस्तथाभूतो
 महामनिः । गणेशं मनसि ध्यात्वा परं शुश्राव मौद्गलम् ॥१२॥ चतुर्भिर्दिवसैः सोऽपि समाप्तं तबकार ह । पंचम्यां पागणं
 सर्वैश्चकार गणपे रतः ॥१३॥ सुमनिः कुटुहीनः स बभूव तन्क्षणान मुदा । न हृष्ट्वा हर्षसंयुक्ता विस्मितामेन बभूवि
 ॥१४॥ धौम्यनानस्य पुलहं स्वाश्रमं स समाययौ । तत्र धौम्यं प्रपूज्यादौ जगाद सुमनिर्वचः ॥१५॥ मुमनस्त्वाच ।
 अस्य देहस्य कर्ता च पिता माता महामुने । त्वमेव मे न संदेहः किं करोमि त्वदीप्तिनम् ॥१६॥ देहोऽयं मे मया विप्र
 नवाधीनः कृतः सदा । शाधि मां तदहं नित्यं करिष्यामि विशेषतः ॥१७॥ धौम्य उवाच । गणेशं भज भावेन मौद्गलेन
 समन्वितम् । तेन मां कृतकृत्यं न्वं करिष्यामि न संगायः ॥१८॥ एवमुक्त्वा महायोगी धौम्यः स्वाश्रमगोऽभवत् ।
 सुमनिर्गणनाथं स मौद्गलेनाऽभजत् सदा ॥१९॥ अंत ब्रह्ममयो जानो भुक्त्वा भोगान् यथप्सितान् । एवं उगृष्टाभिश्च
 माम् पागयणफलं परम् ॥२०॥ अथान्यच्छृणु धर्मज्ञ वृत्तानं तत्र संभवम् । पुलहो हर्षसंयुक्तश्चक्र पागयणं परम् ॥२१॥
 तत्र कश्चित्तु चांडाल आययौ स गृहच्छया । दूरे स्थितः पश्यति स्म किमिदं कौतुकं महत् ॥२२॥ दृग्भ्येन
 श्रुतं तेन स्लोकस्य पदमुत्तमम् । एकं संपूर्णभावेन भक्तमंगलकस्य च ॥२३॥ ततः स विस्मितां भूत्वा जगाम
 स्वच्छयेग्निः । पापकर्मो पुनः पापं चकार विविधं मुने ॥२४॥ सुतं न यमदूताश्च गृह्य सर्वं त्वगन्विताः । जग्मुर्देवं

प्रणम्यादौ ददुस्त्वं पापकारकम् ॥२७॥ तत्रोवाच महाबुद्धिश्चित्रगुप्तो यमं वचः । महापापी महाभाग चांडालोऽयं विशे-
षतः ॥२८॥ न पुण्यस्य कदा लेशश्चांडालेन कृतः प्रभो । मौद्गलस्य पदं नाथ श्रुतमेकमेनेन च ॥२९॥ एतन् सर्वं मया
तुभ्यं कथितं तस्य चेष्टितम् । कुरु यद्वर्ममंयुक्तं दंडरूपं महामते ॥३०॥ चित्रगुप्तवचः श्रुत्वा धर्मो ध्यात्वा गजाननम् ।
विचारमकगेचित्तं किं करोमि सुखप्रदम् ॥३१॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र सत्या वाक् तमुवाच ह । प्रहृश्य नरकानेव चांडालाय
महामते ॥३२॥ संतर्ज्य स्वर्गभूमीषु स्थापयस्व यथा सुखम् । तथा चकार संदर्षाद्धर्मराजः प्रतापवान् ॥३३॥ स्वस्थाने
भोगसंयुक्तं कृत्वा तं स्थाप्य सूर्यजः । संस्थितस्तत्र चित्रं वै बभूवे परमाद्भुतम् ॥३४॥ गाणेनास्त्वं प्रगृह्यैव ययुः स्वानं-
दकं पुरम् । धर्मादयस्तनः सर्वे विस्मिताः संवभूविरे ॥३५॥ एवमेकपदस्यैव मौद्गलश्लोकगस्य यत् । श्रवणं फलं
प्रोक्तमनः किं वर्णयाम्यहम् ॥३६॥ एवं ज्येष्ठाभिधे मासि श्रुत्वा पारायणं नराः । इह सुकृत्वाऽखिलान् भोगानंते स्वानंद-
माययुः ॥३७॥ तत्र वक्तुं मया विप्र शक्यते न कदाचन । वर्षायुतैस्ततस्तुभ्यं कथितं लेशानः परम् ॥३८॥

॥ ओमिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगामतार्थशाखे दक्षमुद्गलसंवादे ज्येष्ठमासपारायणमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

ॐ नमः शिवाय

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ शौनक उवाच । चित्रं त्वं सूत वदसि न श्रुतं कुत्रचिन् मया । एकं श्लोकपदं श्रुत्वा नरो
ब्रह्ममयोऽभवत् ॥१॥ अहो पापसमाचारश्चांडालः श्लोकसंभवम् । मौद्गलस्य पदं श्रुत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह ॥२॥ अतो
मौद्गलं पूर्णं माहात्म्यं कीदृशं भवेत् । तद्वदस्व दयासिंधो सर्वसंशयनाशनम् ॥३॥ सूत उवाच । चांडालं गृह्य गाणेना
ययुः खनगरं प्रति । तत् दृष्ट्वाऽश्चर्यसंयुक्तो यमो वेधसमागमत् ॥४॥ प्रणम्य स विधातारं जगदे वाक्यमुत्तमम् । विनयेन
समायुक्तस्तेन संमानितो यमः ॥५॥ धर्म उवाच । मौद्गलस्य च माहात्म्यमद्भुतं दृश्यते मया । न दृष्टं न श्रुतं नाथ
कुत्रचित् सर्वसिद्धिदम् ॥६॥ चांडालः पापकर्मा कः श्रुत्वैकं श्लोकजं पदम् । ब्रह्मभूतो बभूवाऽपि किमिदं कौतुकं विधे ॥७॥
एवं सर्वजना ब्रह्मज्ञानेन समन्विताः । ज्ञानयुक्ता गमिष्यन्ति स्वानंदं विविधात्मकाः ॥८॥ विश्वं चराचरं श्रुत्वा क्षीणं

सद्यो भविष्यति । अतो यत्नपरो भूत्वा विश्वं रक्ष सुखप्रदम् ॥९॥ माह्वान्तम्यं कीदृशं चास्य मौद्गलस्य त्वया कृतम् । न ह्यायं मया स्वामिन् वदाऽपारं किमान्मकम् ॥१०॥ धर्मस्य वचनं श्रुत्वा न जगाद पितामहः । निःश्वस्य शृणु विप्रश वचनं देवपान्कम् ॥११॥ ब्रह्मोवाच । गणेशेन स्वभक्त्यर्थं गचिन् मौद्गलं परम् । भक्त्या संप्रार्थितेन दं सर्वमिच्छिप्रदायकम् ॥१२॥ तस्य माह्वान्तम्यमुक्त्यं वै को जानाति रवेः सुत । किं करोमि न जानामि मौद्गलस्य प्रखंडनम् ॥१३॥ एवमुक्त्वा स्वयं ब्रह्मा देवान् सस्मर मुख्यकान् । विमोदं प्राप्तेन समागतः पप्रच्छुः कारणं परम् ॥१४॥ तेषामग्रे यथावृत्तं कथयामास विस्मरत । धर्मेण संयुतो ब्रह्मा वृत्तानं मौद्गलं भवम् ॥१५॥ श्रुत्वा न खेदसंयुक्ता बभूवुर्मुनिमत्तम । नत्र विष्णुश्च तान प्राह विचार्य हितकारकम् ॥१६॥ विष्णुवाच । तुदां कुरु विधानम्बं मौद्गलेन समं भवेत् । साधनषु यथा सर्वं द्विनमात्रं भविष्यति ॥१७॥ तच्छ्रुत्वा विविधान्येव साधनानि प्रगृह्य सः । एकत्र स्थापयामासैकत्र मौद्गलकं परम् ॥१८॥ तानि सर्वाणि तेनैव न समानि बभूविरं । मौद्गलेन महाभाग एकभावप्रधारणात् ॥१९॥ नतः खेदयुताः सर्वे विचारं चक्रुर्गदगत् । मौद्गलेन जितं सर्वं करिष्यामः किमंजसा ॥२०॥ अस्य संवनमात्रेण जंतवो विविधान्मकाः । मुक्त्वा भोगान् गमिष्यन्ति यथा ब्रह्मणि योगिनः ॥२१॥ स्वल्पकालेन विश्वं वै नष्टं सर्वं भविष्यति । विद्वांश्च विहीनाश्च भवाम ह वयं ततः ॥२२॥ को विद्वां मोद्गलस्यैव कर्तव्यो येन मानवाः । न्यक्त्वा पुगणं देवाद्याः भविष्यन्त्यन्यचेनसः ॥२३॥ नतः शंभुः स्वयं प्राह भवि यत्तद्भविष्यति । सा कुरुध्वं महाविद्मं मौद्गलस्य विचक्षणाः ॥२४॥ अस्मै विप्रप्रदाने तु क्रोधयुक्ता गजाननः । संघक्ष्यति जगत् सर्वं संश्वरं नात्र संशयः ॥२५॥ शिवस्य वचनं श्रुत्वा भययुक्ताः सुरर्षयः । बभूवुस्तत्र जीवस्तानुवाच गणपं स्मरन् ॥२६॥ बृहस्पतिग्याच । गणेशेन महशाद्या हृदं गचिन्मुत्तमम् । विश्वं नानास्वभावस्यं मौद्गलं तु न संशयः ॥२७॥ मौद्गले गणनाथस्य वचनं वर्तते परम् । महालयान्तमेव दं विश्वं भानि निर्गतरम् ॥२८॥ अन्यच्च मौद्गलस्यैव कदा विद्मं भविष्यति । नंदेव न भवेन्मिथ्या वचनं मुनिमत्तमाः ॥२९॥ अतो गणेश्वरं प्रार्थ्य विद्मं कुरुत देवपाः । मौद्गलस्य गणेशानः क्षुब्धो नात्र भविष्यति ॥३०॥ बृहस्पतेर्वचः श्रुत्वा देवा हर्षममन्विताः । मुनयस्तं महाभागं साधु साध्वन्नृवन् बचः ॥३१॥ नतस्तं विप्रराजं न तुष्टुवुः कर्मपुटाः । नानास्तोत्रैर्गणाध्यक्षं प्रसन्नं चक्रुर्गदरात् ॥३२॥ जगाद तान् स्वयं देवः स्ववर्णीमयरूपधृक् । मृष्टा विकल्पं देवेशा भविष्यथ सुखे रताः ॥३३॥ ततो ब्रह्मा गणेशानं स्मृत्वाऽसृजन तन्क्षणात् ।

विकल्पं संशयाकारं महानेजोयुतं खलम् ॥३४॥ नं हृष्टा देवमुख्या ये देवा विप्रावयोऽपरे । सद्यस्ते संशयेनैव युक्ता विप्र बभूविर ॥३५॥ किं मौद्गलेन विघ्नाः प्रसन्नो वा भविष्यति । गणेशो ब्रह्मणा नाथः कथं देहधरोऽभवत् ॥३६॥ रुच्यर्थं कथितं सर्वं वेदादिषु न संशयः । ब्रह्म ब्रह्मणि संस्थं तत् सर्वमान्यं विशेषतः ॥३७॥ एवमुक्त्वा ययुः सर्वे स्वे स्वे स्यान् महामुने । मोहिता मायया तस्य विकल्पस्य महाद्भुतम् ॥३८॥ किमर्थमागताः सर्वे किं कृतं सम्मरुर्न ते । विकल्पेन समायुक्ता बभूवुर्भानचेतसः ॥३९॥ ननस्ते मौद्गलं त्यक्त्वा स्थिताः सर्वे विशेषतः । नानाभावपरा विप्र चक्रुः स्वस्वक्रियां पुनः ॥४०॥ विकल्पस्तान् विलोक्यैव हर्षयुक्तो बभूव ह । प्रससार त्रिलोकेषु नानासंशयकारकः ॥४१॥ तेन सर्वे जनास्त्यक्त्वा मौद्गलं विप्र संस्थिताः । एवं क्रमेण नष्टं तत् पुराणं प्रबभूव ह ॥४२॥ अन्यानि तु पुराणानि वेदाः सर्वाणि मुख्यकाः । नष्टानि नष्टवत् कुत्र स्थितानि स्वल्पभावतः ॥४३॥ ततः कर्मविहीनं तु बभूव सचराचरम् । देवा दुःखयुताः सर्वे विकल्पं योदुमाययुः ॥४४॥ विकल्पेन जिताः सर्वे नष्टवीर्यो बभूविर । ततो गजाननं देवं तुष्टुवुस्तद्वधाय ते ॥४५॥ पुनराकाशवाणीस्थो जगद्वैतान् गजाननः । मुद्गलाज्ञावशा भूत्वा क्रियां कुरुत मा विरम् ॥४६॥ विकल्पो वशगस्तेन भविष्यति न संशयः । एवमुक्त्वा गणाधीशो विराम च शौनक ॥४७॥ ततस्ते हर्षसंयुक्ताः शिवचिष्णुमुखाऽमराः । कश्यपाद्या ययुस्तं तु मुद्गलं योगिनां वरम् ॥४८॥ प्रणम्य भावसंयुक्ताः पप्रच्छुः करसंपुटाः । विकल्पजयदं पूर्णमुपायं स्वहिनप्रदम् ॥४९॥ तेषां वचनमाकर्ण्य प्रहस्याऽऽपूज्य तान् स्वयम् । जगाद वचनं योगी मुद्गलो मायया युतान् ॥५०॥

॥ ओमिति श्रीमदांले पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे दक्षमुद्गलसंवादे विकल्पविजयो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मुद्गल उवाच । आदौ गणेश्वरं स्मृत्वा परं सृष्ट्वा विकल्पकम् । तेजस्विनं महाभागाः कथं नेच्छय तं पुनः ॥१॥ शरणं मां प्रपन्नानां करिष्यामि प्रियं हि वः । स्वीयतां सन्निधानेऽत्र विकल्पः किं करिष्यति ॥२॥ महर्षयः कश्यपाद्या मुद्गलेन शिवादयः । आश्वासिताः स्थितास्तत्र सुखयुक्ता बभूविर ॥३॥ मुद्गलस्याश्रमे तस्य प्रवेशो नैव विद्यते । विकल्पस्य महाभाग तेन निःसंशया बभुः ॥४॥ विकल्पेन च वृत्तांतो ज्ञातो देवर्षिसंभवः । क्रोधयुक्तः स्वयं हंतुमाययौ

मुद्गलाश्रमम् ॥५॥ आगतं नं समानोक्त्य विकल्पं भयदायकम् । देवेन्द्रा मुद्गलं तत्र अगुर्भयसमन्विताः ॥६॥ देवेन्द्रा उचुः ।
विकल्पः क्रोधसंयुक्त आगतः स महाभयम् । नवाश्रमस्युक्ता विप्र यत्कण्डिण्यामि तत् क्रुह ॥७॥ तेषां वचनमाकर्ण्य मुद्गल-
स्तानथात्रवीत् । चिन्तां मा कुरुन् प्राज्ञा हनिष्यामि विकल्पकम् ॥८॥ एवमुक्त्वा स्वयं योगी मुद्गलस्तमथाऽऽययौ । विकल्पं
तेजसा युक्तं सर्वमंशयकारकम् ॥९॥ उवाच नं महायोगी मुद्गलः परमार्थवित् । दयायुक्तः स्वभावेन प्रणिता गणपेन
सः ॥१०॥ मुद्गल उवाच । किमर्थमागतोऽसि त्वं विकल्पं वृद्धि सांप्रतम् । तत्र गच्छ रुचिरं नोचेद्गस्म भविष्यमि ॥११॥
मुद्गलस्य वचः श्रुत्वा विकल्पः क्रोधसंयुतः । जगाद स महाविप्रं प्रदहन्निव नेजसा ॥१२॥ विकल्प उवाच । मां हृष्ट्वा विष्णु-
शंभावाया वसिष्ठाया महर्षयः । संशयन समायुक्ता बभूवुस्तन्क्षणान् मुने ॥१३॥ त्वां न जानामि योगीन्द्रं स्थितः कुत्रामि
बाहव । विजेतारं वदमि मां सर्वेषां सर्ववद्बुधः ॥१४॥ मया चराचरं सर्वं मदधीनं कृतं किल । अधुना त्वां हनिष्यामि
परं मदद्वेषकारकम् ॥१५॥ त्वया देवेन्द्रमुन्याश्च देवा मुनिममन्विताः । विकल्पेन विहीना वै कृताः क्रमाद्वदस्व माम् ॥१६॥
गर्वं हंतुं समायातं त्वदीयं मुद्गलाश्रमम् । जानीहि त्यज सर्वान्स्वं नोचेद्गस्म भविष्यमि ॥१७॥ विकल्पस्य वचः श्रुत्वा
क्रोधयुक्तो महामुनिः । समार गणपं चित्ते विकल्पस्य वधाय सः ॥१८॥ तस्य स्मरणमात्रेण चित्तान् मुद्गलयोगिनः ।
अग्निः प्रत्ययकृतत्र निःसृतः सर्वदाहकः ॥१९॥ अग्निर्ययौ महाक्रूरं विकल्पं क्रोधसंयुतः । स्वलं दर्शनमात्रेण दाहयुक्तं
चकार सः ॥२०॥ ततः शाल्यभयनं यन्नं चक्रे स शौनक । विकल्पश्च ततोऽन्येनमग्निस्तेजोयुतोऽभवत् ॥२१॥
अनिदाहयुतः सोऽपि विकल्पः स्वेदसंयुतः । गर्व न्यक्त्वा महाविप्रमनमन् मुद्गलं पुरः ॥२२॥ जगाद भयभीतः स रक्ष
मां मुनिमत्तम । नेजसा ते प्रदत्तं तु शरणागतवन्मल ॥२३॥ शिवविष्णुमुखाः सर्वे विप्रा वामिष्ठमुख्यकाः । जिना
मया न संदेहः स्वल्पायांसं योगिष ॥२४॥ त्वं किं साक्षाद्गणेशान आगतोऽसि न संशयः । त्वां जेतुं न समर्थोऽहमस्मि
शरणं गतः ॥२५॥ रक्ष रक्ष दयाभिधो दाहयुक्तं विशेषतः । नेजसा ते प्रणष्टं मां कृतभागः क्षमस्व मे ॥२६॥ विकल्पं
दयाकुलं हृष्ट्वा दयायुक्तो बभूव ह । मुद्गलो गणपाज्ञानमग्निं शानं चकार ह ॥२७॥ ततः संज्ञासमायुक्तो विकल्पस्त-
मुवाच ह । स्वल्पचित्तः प्रणम्यादौ मुद्गलं योगिनां वरम् ॥२८॥ विकल्प उवाच । जिनोऽहं च त्वया विप्र रक्षितोऽग्रेभयात्तथा ।
अधुना ते समाधीनमिष्टामि त्वन्ममीपगः ॥२९॥ स्थानं देहि महाभाग तत्र स्यास्यामि निश्चलः । नवाज्ञावशगो भूत्वा

तव दासोऽहमंजसा ॥३०॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा ध्यानयुक्तो बभूव ह । ज्ञात्वा विघ्नेश्वरस्यैव कृत्यं तं स मुदाऽब्रवीत् ॥३१॥
 मुद्गल उवाच । योगाकारं गणेशानं न जानंति नराधमाः । देहधारिसमं तं ये मानयन्ति गुणोद्भवम् ॥३२॥ तेषां हृदि बहिः
 स्थित्वा निष्ठ त्वं सर्वदा मुदा । नानासंशयसंयुक्तांस्तान् कुर्वन् सविशेषतः ॥३३॥ मौद्गलं संशयैर्नैव युक्तं कुरु मदाज्ञया ।
 तेषां हृदि समास्थाय योगिनां गणपद्विषाम् ॥३४॥ गणेशं योगरूपं ये मानयन्ति विकल्पक । योगिनेऽप्योगिनो वाऽपि
 ते त्याज्याः सर्वदा त्वया ॥३५॥ मौद्गलं श्रद्धया युक्ता भविष्यन्ति सदा मुदा । गणेशा योगिनो नान्ये जानीहि मम
 वाक्यतः ॥३६॥ एवमुक्त्वा महायोगी मुद्गलो विरराम ह । विकल्पस्तं तथेत्युक्त्वा प्रणम्य स्वस्थलं गमौ ॥३७॥ ततो
 हर्षयुना देवा मुनयस्तं प्रणम्य च । मुद्गलं स्वस्थलं जग्मुः कर्मयुक्ता जना बभूवुः ॥३८॥ तदहान् मौद्गलं विप्र संव्येन नैव
 जंतुभिः । दोषयुक्तैर्विशेषेण विकल्पेन समन्वितैः ॥३९॥ कलावत्यंतभावेन मौद्गलं नष्टकं भवेत् । दोषयुक्ता जनास्तत्र
 भविष्यन्ति गृहे गृहे ॥४०॥ योगिनो मौद्गलं नित्यं सेवन्ते भावसंयुताः । गणेशरूपबोधे ये चतुराः सर्वपावनाः ॥४१॥
 नान्ये पाखंडिनो लुब्धा नाना छद्मधरा भुवि । मोहयुक्ता विशेषेण भविष्यन्ति तु मौद्गलम् ॥४२॥ एवं देवैः कृतो विघ्नो
 गणेशानेन प्रेरितैः । मुनिभिर्मौद्गले तेनाऽभवन् जन्मयुता नराः ॥४३॥ एतत्ते कथितं सर्वं रहस्यं परमाद्भुतम् ।
 शृणुयान्छ्रावयेद्यस्तु विकल्परहितो भवेत् ॥४४॥

॥ ओमिति श्रीमदांत्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे दक्षमुद्गलसंवादे विकल्पप्रतापखंडनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ सूत उवाच । भीमो नामाऽभवद्वैश्यः सर्वधर्मविवर्जितः । अंगदेशे महापापी दर्शनात् पुण्यनाशकृत्
 ॥१॥ स कदाचिद्वने संस्थो बभूवे चौर्यकारणात् । तत्राऽऽजगाम राजर्षिः सैन्ययुक्तो विदर्भपः ॥२॥ तं दृष्ट्वा त्यज्य
 शास्त्राणि भीमः पापपरायणः । महावनांतरं गत्वा तस्थौ प्राणपरीप्सया ॥३॥ तत्र मेधातिथिर्माघशुक्लप्रतिपदि द्विजः ।
 प्रारभ्य मुनिसंयुक्तो मौद्गलं कथितुं रतः ॥४॥ तत्राऽऽजगाम तान् दृष्ट्वा वैश्यः पापरतो मुने । भयात् समीपगस्तेषां संस्थितः
 शास्त्रवर्जितः ॥५॥ राजा समाययौ तत्र ननाम मुनिपुंगवम् । मेधातिथिं ततः सर्वान् मुनीन् भावसमन्वितः ॥६॥ पुनः

प्रणम्य स्वस्थानं ययौ भानुविदर्भपः । वैद्यो मुनिर्बनं तत्र सुल्बाप विनयान्वितः ॥५॥ प्रातः काले पुनः स्नान्वा कृत्वा
 नित्यक्रियां द्विजाः । मौद्गलं श्रोतुकामास्ते आययुर्हृषसंयुताः ॥६॥ नैः साकं भीमवैद्योऽपि राजभीन्या समाग्र्यौ । शुश्राव
 मौद्गलं तत्र पुगणं विस्मिताऽभवत् ॥७॥ मौद्गलस्य पुगणस्य श्रवणेन दुर्गन्धमनः । बुद्धिर्भेदो बभूवाऽपि स तत्रैव
 स्थितोऽभवत् ॥८॥ विचारमकराचितं भीमः पापपरायणः । अहो वैद्योऽहमानंदान् किं करोमि दुर्गन्धमवान् ॥९॥ पापिनो
 नरकं यांति नरा नास्त्यत्र संशयः । नरदेहं समासाद्य धर्मं कुर्यात् स मानवः ॥१०॥ एवं विचार्य तत्रैव मौद्गलश्रवणे
 रतः । त्यक्त्वा स्त्रीपुत्रकांक्षं स गणेशो लालसोऽभवत् ॥११॥ काल्युन्यां पूर्णिमायां तत् पुगणं पूर्णमाभवत् । मंत्रानिथिः
 प्रतिपदि द्विजान् संभोज्य हर्षितः ॥१२॥ स कृत्वा पागणं सर्वान् विमृज्य गणपे रतः । नित्यं गणेश्वरं भक्त्या पूज्य
 भक्तिपरोऽभवत् ॥१३॥ भीमः स्वगृहमागत्य न्यत्नवा पापान्मकं परम् । कर्म स्वधर्मसंयुक्तो बभूव गणपे रतः ॥१४॥ मौद्गल-
 श्रवणेनैव सर्वपापविवर्जितः । बभूव धर्मशीलश्च गाणपत्यो महायशः ॥१५॥ शरीरगते गणेशानमगमद्वैद्यजः परम् ।
 ब्रह्मभूतो बभूवाऽपि दृष्ट्वा चित्रेश्वरं मुने ॥१६॥ मौद्गलं सततं श्रुत्वा चैवं नानाजनादयः । बभूवुः पुण्यशीलाश्च किल
 ब्रह्मणि तन्मयाः ॥१७॥ तत्राऽहं कति ते श्रूयां शक्तो वक्तुं न को भवत् । नानेन सदृशं किंचिज्जानीहि त्वं महामुने ॥१८॥

॥ अस्मिन् भीमदान्ये पुगणोपनिर्दिष्टं कर्ममौद्गलं महापुणे नवमे बृहद्वैद्योक्तं योगमन्त्रार्थशास्त्रे दशमुद्रकमन्त्रादि
 मानन्दमार्थमोमे मौद्गलपुगणश्रवणमाहात्म्यवर्णने नाम पदविंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ सूनं ज्ञात्वा । महायोगी भाद्रपदे पुलस्त्यो गणपे रतः । प्रतिपत्तो गणेशं संपूज्यारभत मौद्गलम् ॥१॥
 तत्र विप्रादयो विप्र श्रवणार्थं समाग्र्ययुः । यथाविधि जनाः सर्वे शुश्रुवुर्भक्तिनत्पराः ॥२॥ अर्थेन संयुतं नित्यं मौद्गलं
 मुनिमत्तमः । कथयामास हर्षेण गणेशार्थविचक्षणः ॥३॥ तत्र सप्तो बिलं संस्थः शुश्राव भयसंयुतः । कस्मिंश्चिद्विसे
 विप्र भाग्येन प्रेरितः पुग ॥४॥ मुनेयः सुश्रुवुः सर्वे रात्रौ सप्तो बहिः शनैः । निर्जगाम ययौ मार्गे स्वेच्छया सुख-

संयुतः ॥५॥ वनस्थो नकुलः कश्चित्तं ददर्श सुजंगमम् । आययौ हंतुमावेशात्तयोर्युद्धं बभूव ह ॥६॥ नकुलेन बलाढयेन हतं सर्पं वनान्तरे । तं गृह्य गाणपाः सद्यो ब्रह्मभूतं प्रचक्रिरे ॥७॥ तं ज्ञात्वा विस्मिताः सर्वे देवेन्द्राद्या महामते । परस्परं समुचुस्ते साश्रुनेत्रा महर्षयः ॥८॥ अहो मौद्गलमाहात्म्यं वक्तुं सर्वैर्न शक्यते । सर्पेऽज्ञानाच्च स श्रुत्वा किंचिद्ब्रह्ममयोऽधुना ॥९॥ संपूर्ण मौद्गलं धैस्तु संश्रुतं तैः प्रलभ्यते । न ज्ञायते विशेषेण किं विशिष्टमतः परम् ॥१०॥ संपूर्ण मौद्गलं न शृणोति धैश्च संश्रुतं ते गणेश्वराः । ज्ञानव्या लोकनाथा वै पावनार्थं भवंत्यतः ॥११॥ नरजन्मधरो यः स्यान् मौद्गलं न शृणोति चेत् । वंचितो मायया पूर्णो वृथा धिक् तस्य जीवितम् ॥१२॥ विघ्नराज नमस्तुभ्यं देहि जन्म घरातले । नित्यं मौद्गलसंसक्तान् कुरु नो मानवान् किल ॥१३॥ धिक् स्वर्गं देवदेवेशान् यत्र कर्मफलं न च । क्रियते देवदेवेशैः कर्म तद्वयर्थतां ययौ ॥१४॥ अहो कीटपतंगादि योनौ जन्मधरो भवेत् । भारते साधुसंगेन ब्रह्मीभूतो भविष्यति ॥१५॥ सर्पेऽयं नरवाक्कुहीनो न जानाति किमप्यहो । मनुष्यवाग्भवं भावं तथा शुश्राव मौद्गलम् ॥१६॥ तेनैव ब्रह्मभूतोऽयं ततः स्वानंदकेतुरे । किं पुनर्नरजातिस्थो प्राप्नुयान्न गजाननम् ॥१७॥ एवमुक्त्वाऽमराद्यास्तं स्वं स्वं स्थानकमाययुः । अधुना प्रकृतं बन्धि सर्वसौख्यकरं परम् ॥१८॥ आश्विन्यां पूर्णिमायां च तत् समाप्तं बभूव ह । मौद्गलं हर्षसंयुक्ताः श्रोतारस्तं पुष्पजिरे ॥१९॥ सर्वैः साकं महायोगी पारणं स चकार ह । ततः सर्वान् प्रतिपदि विससर्ज महायशः ॥२०॥ तदाज्ञया ययुः सर्वे स्वस्वमाश्रमकं मुने । गणेशभजने सक्ता बभूवुः सर्वभावतः ॥२१॥ इह मुक्त्वाऽखिलान् भोगानंते स्वानंदमाययुः । बभूवुर्ब्रह्मभूतास्ते परं दृष्ट्वा गणेश्वरम् ॥२२॥ इति ते सर्वमाख्यातं यशः सार्धैकमासजम् । मौद्गलश्रवणाज्जातं भाद्रमासादिसंभवम् ॥२३॥ एवं त्वनंतरूपाश्च जंतवो ब्रह्म लेभिरे । न वक्तुं शक्यते तत्र मौद्गलश्रवणेन वै ॥२४॥

॥ ओमिति श्रीमदान्ते पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगाभ्युत्थार्थशास्त्रे मुद्गलक्षसंवादे भाद्रपदादिसार्धैकमासश्रवणमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मूत उवाच । ब्राह्मणां बन्ध्याभावेन पीडितः कर्मणा पुरा । गार्ग्यवंशभवः कोऽपि नास्मा शंभुगिरी-
रितः ॥१॥ नानोपायाः कृतान्तेन बाण्यदोषप्रहारिणः । तथापि तस्य पुत्रो वा पुत्री द्विज बभूव न ॥२॥ ततोऽनिदुःख-
संयुक्तो गौतमं स जगाम ह । सञ्जीकः पुत्रकामार्थं न तनाम महामनिम् ॥३॥ गौतमेन मुनीन्द्रेण सत्कृतः शंभुगवसन् ।
सेवार्थं स्वयुगेस्तत्र यन्मयुक्तो बभूव ह ॥४॥ एकदा मुन्वमामीनं गौतमं नं च भक्तिः । जगाद पुत्रप्राप्त्यर्थं वचनं
स्वहितावहम् ॥५॥ अनुवाच । नाना यन्नाः कृताः स्वामिन् पुत्रप्राप्त्यर्थमादरात् । लभ्यते नैव संतानो मया किं वद कारणम्
॥६॥ येनोपायन मे पुत्रो भविष्यति महामन । तमुपायं वद स्वामिन् करिष्यामि त्वदाज्ञया ॥७॥ त्वं गुह्यं परा काष्ठा
परं त्वत्तो न विद्यन् । तार्ग्यस्व महाभाग बाण्यदोषममन्विनम् ॥८॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा नं जगाद महामुनिः ।
गौतमः सर्वतत्त्वज्ञः शंभुं दुःखममन्विनम् ॥९॥ गौतम उवाच । मा कुरुष्व दृथा चिन्तां तव पुत्रा द्विजोत्तम । भविष्यति
त्रयः प्राज्ञा वेदज्ञा गणपप्रियाः ॥१०॥ शृणु त्वं मौद्गलं मत्तः सर्वसिद्धिप्रदायकम् । तेनाननभवस्य नं पापं नश्येच्च नत्क्ष-
णान् ॥११॥ पुण्यगतिः स्वयं साक्षाद्भविष्यति च नारकः । अन्यथां नात्र संदेहः सर्वसिद्धियुतस्तथा ॥१२॥ अने गणेश्वरं
प्राप्य ब्रह्मीभूतो भविष्यसि । निष्ठात्र ज्येष्ठमासेऽहं कथयिष्यामि मौद्गलम् ॥१३॥ एवं तस्य वचः श्रुत्वा हर्षयुक्तो बभूव
ह । सुशीलया स्त्रिया सार्द्धं तत्रैवं संस्थितोऽभवत् ॥१४॥ ततः स्वल्पं गते काले ज्येष्ठमासः समायौ । अन्ये मुनिगणास्तत्र
अवणार्थं समाययुः ॥१५॥ तान हृष्टा ब्रह्मिन्मायुक्तः शंभुश्चानीव हर्षितः । विधियुक्तनया सर्वे श्रोतारस्तत्परा
बभूवुः ॥१६॥ ज्येष्ठं शुक्लं प्रतिपदि गौतमो योगिनां वरः । समागमत् स हर्षेण मौद्गलं सर्वमिद्विदम् ॥१७॥ व्याख्यां चकार
सर्वज्ञो मौद्गलस्य यथार्थतः । नच्छुन्वा विस्मिताः सर्वे बभूवुः अवणे रताः ॥१८॥ नित्यं नियममंयुक्ताः शृश्रुवुर्भक्ति-
संयुताः । तत्र कस्मिन् दिने विप्र बभूव परमाद्भुतम् ॥१९॥ गर्दभस्तत्र देवेन ह्यायौ त्वनिदुःखिनः । ज्वरेण पीडितोऽन्यनं
दूर तस्यो महामुन ॥२०॥ शृश्राव मौद्गलस्यैव श्लाकं ज्ञानविवर्जितः । पीडाहीनो बभूवाऽपि तत्र किञ्चित् स गमयः ॥२१॥
हृदा समन्वितां भृन्वा तस्यौ अवणाल्मसः । तनां गौतमविप्रेण समाप्तं नत्कृतं मुदा ॥२२॥ सर्वे स्वस्वक्रियां चक्रुः पुनः
प्रातः समाययुः । गर्दभो दुःखहीनः स बभूव नत्क्षणान् मुन ॥२३॥ स ययौ स्वच्छया युक्तः कालवेगान् ममार सः ।
तस्मिन् काले च नं ननु गाणशाः प्रययुर्मुदा ॥२४॥ नं गृह्य ब्रह्मभूतं न चक्रुः अवणपुण्यतः । नं हृष्टा देवविप्राद्याः स्वर्गस्था

विष्मयं ययुः ॥२०॥ अथो शृणु मन्त्रभाग गौतमो हर्षनिर्भरः । आषाढ्यां पूर्णिमायां स समाप्तं नवकारं ह ॥२६॥
 द्विजापीः स प्रनिरदि चक्र वै पाणं पुन । सर्वं हर्षयुनात्मं न नत्वा स्वस्वाश्रमं ययुः ॥२७॥ शंभुः सुशीलया सार्यं जगाम
 स्वाश्रयं नतः । गणेशमभजन्नित्यं ज्ञान्या योगबभूव ॥२८॥ नतः स्वल्पे गते काले सुशीला गर्भसंयुता । बभूव तां
 ग्रहद्वयैवाभवच्छंभुः सुविस्मिनः ॥२९॥ नतः शुभे मुहूर्ते सा सुपुत्रं पुत्रमुत्तमम् । सर्वव्यश्रणसंयुक्तं सुता एवं ज्यो-
 ऽभवत् ॥३०॥ ब्रह्मज्ञानं सर्वमान्यं च गाणपत्यपरायणान् । तान् दृष्ट्वा विस्मिनः शंभुर्गुणं सम्मार गौतमम् ॥३१॥ मौद्गल्य-
 नत्परः सोऽपि बभूव नित्यमादरात् । अंतं बिम्बश्चं प्राप तल्लीनः प्रबभूव ह ॥३२॥ नाना जना गणेशानं लेभिरे मौद्गल्यस्य
 च । श्रवणेन च पाठेन मुने नपु कति श्रुव ॥३३॥ एतत्तं कथितं विप्र ज्येष्ठान् साद्वैकमासकं । मौद्गल्यश्रवणस्यैव माहात्म्यं
 स्वल्पभावनः ॥३४॥

॥ अस्मिन् धीमतांते पुण्योपनिषदि श्रीमौद्गले महापुण्ये नवमे लोके योगचरिते योगामनार्थशास्त्रे मुद्रवदस्रमंवादे
 महोदरचरितमाहात्म्यचर्चने नामाष्टाविंशोऽध्यायः

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नृन ज्वाब । राजाऽऽसीत् पुण्ड्रदेशस्य सुग्रीवः सर्वशास्त्रवित् । नानाधर्मपरः सोऽपि शास्त्रार्थज्ञो
 विचक्षणाः ॥१॥ तस्य देशे खनादृष्टिर्बभूव दुःस्वर्धिनी । न वर्षं कदा मेघस्तनो राजाऽनिदुःस्विनः ॥२॥ इन्द्रस्य वरुणस्यै-
 वानुष्ठानं तत्परोऽभवत् । ब्राह्मणैर्नित्यमर्च्यं नोपयामास मेघपम् ॥३॥ ततो वै नव वर्षाणि मेघः पापेन चरितः ।
 वीक्ष्यानिदुःस्वसंयुक्तः सुग्रीवोऽभूत्ततो नृपः ॥४॥ राजा राज्यं परित्यज्य विश्वामित्रं जगाम ह । पप्रच्छ नं प्रणम्याऽसौ
 मेघदृष्टिकरं परम् ॥५॥ तेन संकथितं विप्र मौद्गलं शृणु भूमिप । देशे दृष्टिश्च संपूर्णा भविष्यति न संशयः ॥६॥ ततो
 राजा द्विजैस्तत्र लेखयित्वा च मौद्गलम् । ययौ स्वनगरं दृष्टस्तच्छुश्राव महामतिः ॥७॥ जनैः सार्यं समीपस्थैस्तनो दृष्टिर्बभूव
 ह । प्रारब्धे मौद्गले नत्र तत् दृष्ट्वा विस्मिनो नृपः ॥८॥ सर्वे हर्षयुता लोका जाना पुण्ड्रनिवासिनः । राजा गणेश्वरं

नित्यमभजद्भक्तिसंयुतः ॥१०॥ भद्रे शुद्धप्रतिपदि समारभ्य स मौद्गलम् । शुश्राव नित्यमानंदात् पुराणं सर्वसिद्धिदम् ॥१०॥
 पुनर्भाद्रपदं प्राप्य परां शुक्लचतुर्थिकाम् । समाप्तं तत् स पंचम्यां चक्र वै हर्षसंयुतः ॥११॥ अनिसंहर्षितो राजा श्रावणं
 प्राप्य सौख्यदम् । शुक्लप्रतिपदि प्राज्ञैः प्रारभन्मौद्गलं पुनः ॥१२॥ नित्यं शुश्राव सुग्रीवो गणपत्यपरायणः । आषाढ्यां
 स समाप्तं तदमायां प्रचकार ह ॥१३॥ पुनः प्रारभ्य सुग्रीवो जनैः श्रेष्ठैः समन्वितः । शुश्राव वर्षमध्ये स एवं वार्षिक-
 माचरत् ॥१४॥ प्रतिवर्षं महाभक्त्या शुश्रुवुः सर्वनागराः । भक्तियुक्ता गणेशानमभजन् दुःखवर्जिताः ॥१५॥ न तत्र
 बाध्यदोषेण युक्तः कश्चिद्बभूव ह । न गणेशोक्तसंयुक्तः सुग्रीवो राज्यकर्तारि ॥१६॥ सर्वसंपत्समायुक्ता जनास्तत्र बभूविर ।
 रोगदोषादिभिर्भावैर्हीनाश्च भगवर्जिताः ॥१७॥ नतः सर्वैः स राजर्विजगाम नगरस्थिनैः । गणेशं ब्रह्मभूतस्नैवभूवे
 परमद्युनिः ॥१८॥ गच्छतो निजलोकं वै तस्यांगाद्वायुनाऽपर । स्पृष्टा रौगवसंस्थास्ते पीडाहीना बभूविर ॥१९॥ नान् गृह्य
 गाणया विप्र ब्रह्मीभूतान् प्रचक्रिरे । यमाद्या विस्मिताः सर्वे प्रशशंसुश्च मौद्गलम् ॥२०॥ विप्रवार्षिकमव ने कथितं
 श्रवणस्य यत् । मौद्गलस्य हि माहात्म्यं सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥२१॥ सुग्रीवंदशगः कश्चिच्छ्रुत्वा वृत्तान्तमद्भुतम् । कुष्ठयुक्तो
 ययौ नत्र पुराणश्रवणार्थतः ॥२२॥ वार्षिकं राजशार्दूलो समारभत भक्तिनः । सोऽपि नित्यं प्रशुश्राव कुष्ठनाशार्थमुत्तमम्
 ॥२३॥ श्रुत्वा कुष्ठविहीनः स बभूव हर्षसंयुतः । जगाम स्वगृहं पद्भ्यां गृहकार्यगतोऽभवत् ॥२४॥ सुत्त्वा भोगान्
 मनोज्ञान् सोऽन जगाम गजाननम् । ब्रह्मीभूतो बभूवाऽपि श्रवणस्य फलेन वै ॥२५॥ एवं सकृत् समाश्रुत्य मौद्गलं
 विविधा जनाः । इह सुत्त्वाऽखिलान् भोगाननेन स्वानंदमाययुः ॥२६॥ नत्रैव कति ते द्रव्यां नालं वर्षशतैरपि । अतः
 संक्षेपतः प्रोक्तं वर्षश्रवणजं फलम् ॥२७॥

॥ अंभिनि श्रीमदंन्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गलं महापुराणे नवमे स्कण्डे योगचरिते योगामृतार्थशशि दशमुद्रसंवादं
 वर्णेन मौद्गलश्रवणमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ननु राज्ञः राजाऽनृणाधुर्यं कश्चिन् सुमेधो नाम धातुकः । नानाधर्मपरो यज्वा दाना मानी
महाबलः ॥१॥ सर्वशास्त्रार्थतन्त्रज्ञो द्विजदेवानिधिप्रियः । समद्वीपाधिपो भूत्वा स चक्रे राज्यमुत्तमम् ॥२॥ एवं राज्ञः परो
राजा सर्वेषां हितकारकः । बाह्यदायमन्नायुक्तो बभूवानीव दुःखितः ॥३॥ नानोपायांश्चक्रागऽसौ पुत्रप्राप्त्यथनादरन् ।
नानुभूतं पुत्रमानंददायकं दुःखिनोऽभवत् ॥४॥ पत्न्या विचाय राजाऽसौ त्यक्त्वा राज्यं नया सह । प्रधानेषु वने धारं
ययौ शोकममन्विनः ॥५॥ बभ्राम भ्रान्तचित्तोऽसौ सुमेधा यत्र तत्र च । ततो महाबलं राजा ददशं भगदायकम् ॥६॥
मरणे निश्चयं कृत्वा प्रविंवश महाबलम् । तत्र ठ्याला मृगा व्याघ्राः पपलुस्तं निरीक्ष्य न ॥७॥ ततो राजा प्रियायुक्तो
बभ्राम भ्रान्तवधया । तत्र क्रतुं ददशपि महायोगीन्द्रमुत्तमम् ॥८॥ कृतांजलिः स्त्रिया विप्रं प्रणनाम पुरः स्थितः । तुष्टाव
नं विधेः पुत्रं तेजोयुक्तं प्रजापतिम् ॥९॥ संतुष्टस्तं महीपालं समाश्वास्य जगाद ह । दुःखं किं न महीपाल किमर्थं वद
चागतः ॥१०॥ राजा तस्मै स्ववृत्तानं कथयामास चिस्तरान् । तच्छ्रुत्वा ध्यानसंयुक्तो बभूव मुनिसत्तमः ॥११॥ जगाद
तुपनिं विप्र क्रतुस्तं हर्षयन्निव । मौद्गलं शृणु राज्ञस्त्वं पुत्रयुक्तो भविष्यसि ॥१२॥ मुदिनो राजशार्दूलस्तं प्रणम्य
तदाज्ञया । ययौ स्वनगरं चित्रं पुंगहितमुवाच ह ॥१३॥ भूत्वा वृत्तं गुरुस्तस्य शांडिल्यः सर्वशास्त्रविन् । जगाद न
महीपालं हर्षनिर्भमानसः ॥१४॥ शांडिल्य इवाच । मौद्गलं चानयिष्यामि सर्वसिद्धिप्रदायकम् । आबयिष्यामि ते राजन्
मा चिंतां कुरु निश्चिन्तम् ॥१५॥ एवमुक्त्वा ययौ मांऽपि क्रतुं योगीन्द्रवर्दिनम् । नं प्रणम्य यथान्यायं मौद्गलं श्रुतवान्
परम् ॥१६॥ त्रैलोक्यित्वा स्वयं विप्रः शांडिल्यः सर्वतन्त्रवित् । ययौ सुमेधसं भूपं जगाद वचनं हितम् ॥१७॥
शांडिल्य इवाच । मौद्गलं न ममं गजल्ल किंचिद्वृत्तेन परम् । शास्त्रं योगीन्द्रवचं तत् सर्वसिद्धिप्रदायकम् ॥१८॥ क्रताः प्रसाद-
माहात्म्यान् मया ज्ञानभिदं परम् । शृणु निन्यं महाराज मौद्गलं सर्वमुद्गलम् ॥१९॥ एवमुक्त्वा स्वयं विप्रः समारभत
हर्षितः । मौद्गलं नं प्रणम्याऽऽदौ जगाद वृषसत्तमः ॥२०॥ सुमेधा इवाच । मुहुर्न पश्य विप्रं श शुभं ननुनः प्रभो । मौद्गलं
कथयस्व त्वं सर्वमिद्विकरं परम् ॥२१॥ शांडिल्य इवाच । क्षणभंगुरदेहोऽयं न विश्वास्यो महीपते । विघ्नराजं स्मर त्वं वै तेन
कालः शुभो भवेत् ॥२२॥ गाणेशं वृषशार्दूल यन्किंचित् सर्वसिद्धिदम् । तत्र द्विविधभावेन स नरोत्तम आचरेत् ॥२३॥
मुहुर्न शुभमालोक्याथवा नं गणपं स्मरन् । समारभेन्न संदेहो मान्यत्वं तु विचारय ॥२४॥ एवमुक्तो वृषस्तेन तथेत्युक्त्वा

स्त्रिया सह । शुश्राव मौद्गलं नित्यं शांढिल्याद्वर्मसंयुतः ॥२५॥ ततः स्वल्पे गते काले गर्भयुक्तां निरीक्ष्य ताम् । पत्नीं महीपतिः सर्वैर्हर्ययुक्तो बभूव ह ॥२६॥ पुत्रं सा सुपुत्रे साध्वी सर्वलक्षणसंयुतम् । गजा नित्यं सुहर्षेण शुश्रुव मौद्गलं परम् ॥२७॥ नन्दकनिष्ठभावस्यो बभूवे नित्यमादरात् । अने नगरसंयुक्तो जगाम गणपं परम् ॥२८॥ तत्र दृष्ट्वा गणशानं ब्रह्मीभृतो बभूव ह । जनैः सादृं सुमयास्तु पुगणश्रवणेन वै ॥२९॥ शांढिल्योऽपि वनं गत्वा नित्यं विघ्नशामभजत् । गणेशाय पुगणं स कथयामास मौद्गलम् ॥३०॥ नित्यं भावसमायुक्तो मौद्गले तत्परोऽभवत् । शांतिरोगयुतो भृत्वाऽसंवत्तं गणनायकम् ॥३१॥ सर्वत्र सर्वमान्यः स बभूव ब्राह्मणाग्रणीः । अने गणेश्वरं प्राप योगिवंद्यो महायशाः ॥३२॥ तस्याश्रमो गणेशस्य क्षेत्रमाभूव सिद्धिदम् । दर्शनाद्यैर्महाविप्र सर्वसौख्यकरं परम् ॥३३॥ एवं नित्यजपं सक्ता मौद्गलस्य महाभुजे । इह मुक्त्वा प्रभोगांस्ते ब्रह्मभृता बभूविरं ॥३४॥

॥ श्रीमति श्रीमदल्ये पुगणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुगणे नवमे खण्डे योगचरिते योगामृताश्रमांसे दशमुद्गलसंवादं मौद्गलनित्यपवनमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ स न इज्य । नानापःपरः कुन्मः साक्षाद् द्विजवंगोऽभवत् । तपसा शुद्धभावः स ब्रह्मश्रद्धा-
परायणः ॥१॥ जमी दमपरो भृत्वा जडोन्मत्तादिकं परम् । चचार स ततः शांक्तोऽभवत् ब्रह्मणि नन्मयः ॥२॥ नाम-
रूपान्मकानां नष्टाभ्यामन्मज्जकं मनम् । तज्जान्वा शांतिहीनश्च बभूवे स्वदसंयुतः ॥३॥ तत्रागतं स योगिंद्रिं याजवल्क्यं
प्रतापिनम् । ननाम न महाभागं कुन्मो धर्मविदुत्तमः ॥४॥ संपृश्य ह्यसंयुक्तः प्रपच्छ विनयान्वितः । वद योगं
महायोगिनं शान्तिदं योगिनां मनम् ॥५॥ याज्ञवल्क्य इत्यत्र पंचचित्तमयी बुद्धिः संयोगायोगरूपिणी । तस्यां प्रातिप्रदा
सिद्धिर्नानासिद्धिप्रदशिनी ॥६॥ तत्र विंबं गणेशस्य पतितं मोहधारकम् । विंबभावं परिन्यज्य ब्रह्मीभृतो भविष्यमि ॥७॥
तदर्थं ब्रह्मनुद्वम्याऽऽराधनं कुरु सर्वदा । नेन शांतिममायुक्तो भविष्यमि न संशयः ॥८॥ विंबं मायायुनं प्रोक्तं मोहितं

मिद्विबुद्धिगम । नद्वाव हंति नुंहेन तेनायं वक्तुं हकः ॥१॥ मायासुखं नराकारं नम्राद्वक्तं परं मुख्यम् । नयोरिन्द्रियसमायोगं
वक्तुं ह्योऽयमुच्यते ॥१॥ कंठारो मायया युक्तो मन्त्रकं नद्विबुद्धिगम । वक्तव्यं ननाऽयं वक्तुं हकः ॥१॥
अननार्येन संयुक्तं वक्तुं ह भजन् च । तेन शान्तिममायुक्तो गाणपत्यो भविष्यति ॥१॥ एवमुक्त्वा ययौ योगी
याज्ञवल्क्यो महायज्ञाः । कुन्मो ह्ययममायुक्तो वक्तुं ह्यपरोऽभवत् ॥१॥ ततः स्वल्पेन कालेन शान्तिं लेभे महाभुनिः ।
गाणपत्यस्य भावना भजत्तं वक्तुं हकम् ॥१॥ कुन्मो निनयं महायोगी वक्तुं ह्यचरित्रकम् । त्वं पपाठ भक्त्या स मौद्वलस्य
सुहृदिनः ॥१॥ तस्य गेहं कदाचिन्नु अगमत् शूलसंयुतः । भगदरयुतः पापी द्विज आंगिरसोद्भवः ॥१॥ दुःखयुक्तो
ननामाऽसौ कुन्मो योगविदां वरम् । त्वान्वा मुखाप विप्रश्च नत्सर्गिण्येऽनिदुःखिनः ॥१॥ कुन्मो गणेशं संपृच्याऽपठत्तं
वक्तुं हगम । चरितं सोऽपि शुश्रावानायासेन गृहं स्थितः ॥१॥ संपूर्णं संश्रुतं तत्र रोगहीनो बभूव ह । प्रणम्यांगिरसमं
च ययौ स्थानं स्वकीयकम् ॥१॥ भुक्त्वा स विविधान भोगान् जगामानं गणेश्वरम् । चित्रमांगिरसोद्भूतं पश्य शौनक
तेन नमः ॥१॥ एवं नाना जनाः सिद्धिं ययुः श्रवणमात्रतः । वक्तुं ह्यचरित्रस्य मौद्वलस्य मानद ॥१॥ तत्रैव कति ते
ब्रूयां मया वक्तुं न शक्यते । अतः संक्षेपतः प्रोक्तं माहात्म्यं श्रवणं भवम् ॥१॥

॥ अस्मिन् श्रीमद्विष्णु पुराणेऽपि नृपि श्रीनर्मदे महायुगे नवमे त्वं योगचरितं योगाभुनार्थशास्त्रं दशमुद्भूतमंवादे

वक्तुं ह्यचरितं श्रवणमाहात्म्यं वर्णनं नामैकविंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नृप उवाच । पिप्पलादः पुरा कश्चिद्बभूव ब्राह्मणोत्तमः । स शैवमार्गसंयुक्तोऽभजत्तं शंकरं सदा ॥१॥
गौतमीतीरसंस्थः स क्रमनो योगसंस्थितः । बभूव सहजं संस्थः स्वाधीनत्वपरायणः ॥२॥ ततो वेदार्थं योगं ज्ञात्वा
शान्तिधरं परम् । सहजं मोहहीनं तत् इष्ट्वा दुःखयुतोऽभवत् ॥३॥ जगाम गौतमं विप्रो भक्तिसंयुत आनमत् । पप्रच्छ
योगशान्त्यर्थमुपायं ब्रह्मदे परम् ॥४॥ जगाद गौतमो विप्रं स पृष्ठश्चैकवदनकम् । ब्रह्म तस्यैव भक्त्या त्वं शान्तियोग-

ब्रह्मणां विप्र जटरे संस्थितः सदा । गणेशो भोगभोक्ता वै कोऽपि तस्योदरं न तु ॥८॥ प्रोक्तो महोदरगन्धर्व वेदेषु
गणनायकः । एकस्मिन् भज भक्त्या वै तया शान्तिमवाप्स्यसि ॥९॥ एवमुत्तवा महायोगी व्यासो योगद्रुमस्तमः । विरगम
स तं नन्वा आश्रमं स्वं जगाम च ॥१०॥ महोदरचरित्रं स मौद्गल्यं विणोपनः । सेव्ययोगपरो भृन्वाऽभजत्तं तु
महोदरम् ॥११॥ तस्मै तुष्टो गणार्थीशो ददौ योगं मुर्गानिगम् । ततः शान्तियुतो निन्यमभजद्गणनायकम् ॥१२॥
महोदरचरित्रं यदपठन्नित्यमादगात् । महायोगी स्वयं तत्र स्थापयामास विघ्नपम् ॥१३॥ कदाचिद्गणराजं स पूजयित्वा
पपाठ तत् । महोदरस्य माहात्म्यं तत्र चित्रं बभूव ह ॥१४॥ मंडूको दैवयोगेन शुश्रावाज्ञानमंयुतः । निर्माल्ये संस्थितस्तत्र
भयभीतः समनतः ॥१५॥ ततो बहौ गते काले मृतं न कुत्रचित् स्थले । मंडूकं च समानेतुमगमन् गाणपा मुदा ॥१६॥
संगृह्य ब्रह्मभूतं ते चकुरकश्रवात् परम् । पाठस्य पठ्य विप्रेश माहात्म्यं परमाहुनम् ॥१७॥ एवं नाना जना विप्र महोदर-
चरित्रकम् । संसृज्य मुक्तभोगास्तेऽभवन् ब्रह्ममयाऽमृताः ॥१८॥

॥ ओमिति श्रीमद्वाल्मेय पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगासुताथशास्त्रे दशमुद्गलसंवादे
महोदरचरितमाहात्म्यवर्णनं नाम त्रयविंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ सूत उवाच । आश्वलायनवंशास्थो ब्राह्मणः सुरुचिः पुरा । नाम्ना स्वधर्मनिष्ठः स ब्रह्मज्ञानपरोऽभवत् ॥१॥
नानायोगक्रमे सक्तः शमी दमपरायणः । चचार योगचर्यां तामते सहजगोऽभवत् ॥२॥ तत्र स्वाधीनतां हृष्ट्वा विस्मितः
प्रययौ स्वयम् । स्वगुरुं तं प्रणम्याऽऽदौ योगं पप्रच्छ उत्तमम् ॥३॥ सुरुचिस्त्वाच । वद योगं महायोगिन् शान्तिदं सर्वभावतः ।
अस्माकं त्वं परा काष्ठा गुरुर्वशाधरः प्रभुः ॥४॥ आश्वलायन उवाच । पैलेन कथितो योगो मह्यं शान्तिप्रदः परः । तं तेऽहं
कथयिष्यामि ब्रह्मीभूतप्रदायकम् ॥५॥ चित्तं पंचविधं त्यक्त्वाऽहं ब्रह्मेति प्रबोधतः । सरसं तेन शान्तिस्थो भविष्यसि न
संशयः ॥६॥ सरसं चित्तकं यस्मात् संभूतं यन्मयं मतम् । अंते यत्र गतं तत्त्वं गजं जानीहि मानद ॥७॥ तदेवाननकं

यस्य नं भजस्व विधानतः । गजाननं सुशान्तिस्थो भविष्यस्यधुना मुने ॥८॥ एवमुक्त्वा महाविप्र आश्वलायन आदरात् । तूष्णीं स्थितः स नं नत्वा ययौ स्वस्याश्रमं पुनः ॥९॥ गजाननपरो भूत्वाऽभजतं नित्यमादरात् । गजाननचरित्रं सोऽपठन् मौद्गलसंस्थितम् ॥१०॥ तेन तुष्टो गणाधीशो ददौ योगं प्रशान्तिदम् । भक्त्या वै सुरुचये भक्तवाञ्छाप्रपूरकः ॥११॥ तनस्तेन रहस्यं यच्चतुर्वेदसमुद्भवम् । ज्ञानं गजाननाख्ये नत् संस्थितं ब्रह्मणोदितम् ॥१२॥ गच्छति यत्र सर्वाणि विश्वानि ब्रह्मकाणि तु । योगरूपेण यस्तेषु स गच्छतिग उच्यते ॥१३॥ सर्वगं ब्रह्म सत्प्रोक्तमृगवेदे सारगं परम् । तदेव गश्च विज्ञेयो मुने नाम्नि गजानने ॥१४॥ ज्ञायते विविधान्येव विश्वानि ब्रह्मकाणि च । तस्माददः स जः ख्यातोऽद्वितीयात्मक एककः ॥१५॥ आदिमध्यान्भावेषु यादृशं नादृशं भवेत् । यजुषि ब्रह्म संप्रोक्तं स्मृतोऽजः स गजानने ॥१६॥ पंचचित्तमयं सर्वं नाशवन्नात्र संशयः । नष्टं नकारगं विद्ध्याऽऽसमंतादा च तत्र वै ॥१७॥ नष्टभावेषु यस्तिष्ठेदासमंतात्तदेव तत् । ब्रह्म साक्षा समाख्यानं स्थित आनो गजानने ॥१८॥ पंचचित्तमयं सर्वं नष्टं ज्ञातव्यमंजसा । तदेव योगभावेन ब्रह्मरूपं प्रकीर्तितम् ॥१९॥ अथर्वणसमाख्यानमहमात्मा न संशयः । अज्ञानेन विनाशाख्यो न स्मृतः स गजानने ॥२०॥ एतद् ब्रह्ममुखेभ्यश्च चतुर्भ्यः सारमीरितम् । गजाननो महाविप्र चतुर्वेदान्तमकः स्मृतः ॥२१॥ एवं गजाननं ज्ञात्वाऽभजतं सुरुचिः सदा । अपठत्तस्य माहात्म्यं तत्र चित्रं बभूव ह ॥२२॥ कपोतो वृक्षसंस्थः कः नत् शुश्राव चरित्रकम् । स रोगसंयुतः पापी रोगहीनो बभूव ह ॥२३॥ अने गजाननं गत्वा ब्रह्मीभूतोऽभवन् मुदा । अज्ञानश्रवणनैवाऽनः फलं किं वदामि ते ॥२४॥ एवं नाना जना खंडं यद्गजानननामकम् । श्रुत्वा पठित्वा सुखत्वांते भोगान् ब्रह्म प्रलेभे ॥२५॥

॥ ओमिति श्रीमदाल्यं पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौदले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे वृक्षमुद्गलसंवादे गजाननचरित्रश्रवणपठनमाहात्म्यवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नून उवाच । भार्गवः कपिलो नाम सर्वशास्त्रविशारदः । कपिलस्य वरुणैव समुत्पन्नः सुधर्मवित् ॥१॥
 नानातपःसमायुक्तो योगनिष्ठो बभूव ह । तदर्थं शुनकं सोऽपि जगाम विनयान्वितः ॥२॥ नं प्रणम्य माहात्मानं स्थित्
 आर्जवसंयुतः । कदाचित्ते महाभागं पप्रच्छ पितरं मुदा ॥३॥ कपिल उवाच । योगशास्त्रिप्रदं नाथ वद ब्रह्मणि तन्मयम् ।
 त्वं नो गुरुः समाख्यानस्तामस्य भवार्णवत् ॥४॥ शुनक उवाच । विश्वानि विद्धि नं योगं ब्रह्माणि निःसृतानि च । यदाधारेण
 वर्तन्ते न गच्छन्ति यदान्मनि ॥५॥ नन्देव योगदं ब्रह्म लंबोदरप्रवाचकम् । तस्योदरं स्थितं ब्रह्म विश्वं च भज नं मदा ॥६॥
 तेन शान्तिममायुक्तो ब्रह्मीभूतो भविष्यसि । नान्यथा त्वं महाभाग सिद्धिबुद्धिचिमोहितः ॥७॥ एवमुक्त्वा महायोगी
 शुनको विरगम ह । नं प्रणम्य ययौ सोऽपि स्वाश्रमं हर्षसंयुतः ॥८॥ लंबोदरचरित्रं स मौद्गलस्यं जजाप ह । गणेशं
 पूजयामास नित्यं भक्तिपरायणः ॥९॥ तेन तुष्टो गणाधीशो ददौ योगं सुशान्तिदम् । कपिलाय स्वभक्ताय भक्तवात्सल्य-
 कारणात् ॥१०॥ शान्तियुक्तः स्वयं योगी नज्जजाप चरित्रकम् । नित्यं पूजापरो भूत्वा लंबोदरसमीपगः ॥११॥ तत्र चित्रं
 कदाचिद्धै बभूव शृणु शौनक । बलीवर्दः स्थितः कश्चिद्रोगाक्रान्तः पपान ह ॥१२॥ शुश्राव तच्चरित्रं स संपूर्णं ज्ञानहीनतः ।
 सद्यो वै रोगनिर्मुक्तो बभूव हर्षसंयुतः ॥१३॥ नाजानंस्तन् महत् पुण्यं बलीवर्दः कदाचन । कालेन स मृतस्तत्र ब्रह्मीभूतो
 बभूव ह ॥१४॥ एवमज्ञानतो वाऽपि ज्ञानतो विविधा जनाः । ब्रह्मीभूता बभूवुश्च मया वक्तुं न शक्यन्ते ॥१५॥

॥ ओमिति श्रीमदांत्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गल महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे दक्षमुद्गलसंवादे लंबोदरचरितवर्णनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ सूत उवाच । अश्वत्थामा महाभागो द्रोणपुत्रः प्रतापवान् । कृपेण मातुलेनैव जगाम वनमुत्तमम् ॥१॥
 भारते संस्थितं सारं ज्ञात्वा कृष्णमुखाव्युतम् । बुद्धेः परतरं ब्रह्माऽभवत्तत्रैव लालसः ॥२॥ बुद्धेः पत्युर्गणेशस्य हृदि ज्ञानं
 कथं भवेत् । परिपूर्णं तदर्थं स गौतमं शरणं ययौ ॥३॥ कृपस्तं विनयेनैव प्रणम्याश्रमसंस्थितः । सेवार्थं भागिनेयेन
 संयुक्तः परमार्थवित् ॥४॥ कदाचियोगिनां मध्ये गौतमः संस्थितोऽभवत् । कथयामास योगं स शान्तिदं योगसेवया ॥५॥
 तत्र हर्षेण संयुक्तोऽश्वत्थामा विनयान्वितः । पप्रच्छ कृपसंयुक्तः संशयस्यापनुत्तये ॥६॥ अश्वत्थामोवाच । योगप्राप्त्यर्थ-

मानंदात् कस्योपासनमाचरेत् । योगरूपस्य योगीश वद सर्वज्ञ ते नमः ॥७॥ गौतम उवाच । गणेशोपासनं मुख्यं पूर्णं शान्तिप्रदायकम् । योगाकारः स वै वेदे नरे गजमयन्वनः ॥८॥ पंचचित्तात्ममोहेन तेन सर्वं विमोहितम् । न जानानि परं भावं योगदं गणनायकम् ॥९॥ समोहं चित्तमुत्सृज्य स्वयं चिंतामणिर्भवेत् । तस्माद्विकटभक्त्या स लभ्यते विकटः प्रभुः ॥१०॥ पंचचित्तमयं यद्यत्तस्माद्विकटभावतः । अमं त्यक्त्वा स्वचित्तस्थं तं भजस्व गजाननम् ॥११॥ तच्छ्रुत्वा विस्मिताः सर्वे मुनयस्तं प्रणम्य च । स्वस्वाश्रमं समागम्य विकटे भजने रताः ॥१२॥ अश्वत्थामा कृपश्चैव तं प्रणम्य महामनिम् । स्वस्वाश्रमं समागत्य विकटे भजने रतौ ॥१३॥ मौद्गलस्थं चरित्रं तौ विकटस्य महात्मनः । प्रपेठतुर्महाभक्त्या पूज्य नित्यं गणेश्वरम् ॥१४॥ ततः स्वल्पेन कालेन संतुष्टो विकटोऽभवत् । ददौ योगं स ताभ्यां वै पूर्णशान्तिप्रदायकम् ॥१५॥ तथापि नौ महाभागौ पाठं चक्रतुरादरात् । खंडस्य विकटस्यैव विकटं पूज्य नित्यदा ॥१६॥ एकदा पाठसंयुक्तावभृतां च द्विजोत्तमौ । तत्र श्वा च कृपत्याग्रं शुश्रुवं संस्थितौ महान् ॥१७॥ अश्वत्थामाश्च मार्जारः समीपस्थित आश्रूणात् । नौ रोगार्थैर्विहीनौ च जानावज्ञानतः श्रवात् ॥१८॥ अने स्वानंदगौ जानाविकश्रवणपुण्यतः । अतः कं महिमानं न कथयामि ह्यपाकम् ॥१९॥ अश्वत्थामा कृपश्चैव स्वस्वांश संगतौ मुदा । अने योगयुतौ विप्र विकटे भजने रतौ ॥२०॥ शीतक उवाच । योगयुक्तौ कथं सून स्वांशगौ नौ बभूवतुः । गणेशेन तदाकारौ महच्चित्रं वदस्व माम् ॥२१॥ सून उवाच । देवाः कलांशभावेन भूमाग्रहणाय वै । भवंति मानवाद्यास्त नानासामर्थ्यसंयुताः ॥२२॥ इह पापं यदा कृत्वा गच्छन्ति यमपं मृताः । पतन्ति नरकं च यथा दशग्यादयः ॥२३॥ अथवा पुण्यमुग्रं ते कृत्वांस्ते स्वर्गगा मुदा । भवंति भोगसंयुक्ता यथा रामो यमस्थले ॥२४॥ भवंति योगयुक्तास्त यदा स्वस्वांशगास्तदा । तदाकारा गणेशानं कल्पन्ति संगता मुदा ॥२५॥ यथा विदूकः सद्यः कौवे यमदेहगः । यमाकारा गणेशानमभजद्वक्तिसंयुतः ॥२६॥ अने योगसमायुक्तो यमः परमपावनः । ययौ गणेश्वरं विप्र ब्रह्मभूतः स्वभावतः ॥२७॥ एतत् कथिनं पूर्णं चरित्रं श्रवणात्मकम् । विकटस्यैव खंडस्य सर्वमिद्विप्रदायकम् ॥२८॥ एवं नानाजनाद्याश्च श्रुत्वा खंडं महाद्भुतम् । विकटस्य सुखं मुक्त्वा ब्रह्माभूता बभूविर ॥२९॥

॥ अस्मिन् श्रीमदांत्ये पुराणोपासनेपदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते दक्षमुद्गलसंवादे

योगामृतार्थशास्त्रे विकटखंडमाहात्म्यवर्णनं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नून उवाच । विभीषणो महाभागो लंकां प्राप्य सुहृदुतः । रामं पूज्यं स्वयं नित्यं भक्तियुक्तोऽभजन् परम् ॥१॥ तत्रादौ गणनाथस्य पूजनं वेदसंमनम् । विचार्य विस्मिनः सांऽपि दुःखयुक्तो बभूव ह ॥२॥ धारयामास मनसि गणेशं ब्रह्मनायकम् । सर्वपूज्यं गणेशस्योच्छिष्टभुजोऽमरान् परान् ॥३॥ कदाचित्तत्र योगीशो नारदः स्वच्छयाऽऽगतः । न प्रणस्य प्रपूज्यैव परं पप्रच्छ हृत्स्थितम् ॥४॥ विभीषण उवाच । गणेशोच्छिष्टभोक्तारो देवा विष्णुमुखा मुने । अग्रपूज्यप्रभावन्वात् किमिदं वेदसंमनम् ॥५॥ नारद उवाच । ब्रह्माकाराः शिवाद्याश्च नानायोगप्रधारकाः । ब्रह्माण्यन्नसुखान्येव वेदेषु कथितं बुधैः ॥६॥ तेषां स्वामी गणेशानां ब्रह्मणस्पतिसंज्ञितः । ब्रह्मणां पातृभावाद्धै पालयितृप्रभावतः ॥७॥ तेषां योगप्रदानार्थं देहधारी बभूव ह । गजाननादिचिह्नैः स संयुक्तो ब्रह्मरूपकैः ॥८॥ विभ्रा सत्तात्मकाः प्रोक्तास्तेषां श्यामा गजाननः । विघ्नेः सर्वान् प्रमर्द्यैव खेलेन योगरूपपट्टम् ॥९॥ ब्रह्माणि विघ्नयुक्तानि भवन्ते राक्षसाधिप । सत्यसंकल्पहृद्दानि नदा तमभजन् परम् ॥१०॥ पराधीनस्वभावं च जानन् तानि नित्यदा । स्वकीयं च ततः प्रीनो गणेशो जायते परः ॥११॥ ददति योगमुख्यं स्वं गणेशस्तस्य आदरात् । नदा विघ्नविहीनानि भवन्ते वीर्यवन्ति तु ॥१२॥ अतो गणेश्वरः पूर्णः सर्वेषां पूर्णतां गतः । पूर्णसर्वादिनां वेद उग्रप्रगजप्रभावतः ॥१३॥ एवं विघ्नेश्वरं नित्यं भज त्वं शान्तिदायकम् । रामः स एव विघ्नेशः कलांशन न संशयः ॥१४॥ गणेशभजनं कस्य व्यभिचारो भवेन्न वै । समूहानां पतित्वात्तु समूहा विष्णुमुख्यकाः ॥१५॥ एवमुक्त्वा महायोगी नारदो गणपं स्मरन् । ययौ सोऽपि महाबुद्धिर्विचार्य गणपे रतः ॥१६॥ पपाठ विघ्नराजस्य स खंडं मौद्गलस्थितम् । नित्यं भक्तिप्रयुक्तः संपूज्य तं गणनायकम् ॥१७॥ ततः शान्तिसमायुक्तो बभूवेह विभीषणः । गणेशमभजन्नित्यं परं रामैक्यमार्गतः ॥१८॥ एकदा राक्षसाधीशो ह्यगमत् सेतुबंधनम् । महोदरं प्रपूज्यैव तत्रस्थः पाठमाकरोत् ॥१९॥ तत्र भेकी जले संस्था शुश्रुवे खंडमुत्तमम् । विघ्नराजस्य तेनैव सुखयुक्ता बभूव ह ॥२०॥ एतस्मिन्नन्तरे तत्र सा सर्पेण धृताऽभवत् । ग्रस्ता ममार गणेशैर्नीता स्वानंदके पुरे ॥२१॥ भेकीं गृह्य ब्रह्मभूतां चक्रुर्हर्षे समन्विताः । एवमज्ञानतः पुण्यं विघ्नेशचरितोद्भवम् ॥२२॥ नाना जनादयो विप्र श्रुत्वा खंडं ययुर्मुदा । स्वानंदं मुक्तभोगाश्च मया वक्तुं न शक्यते ॥२३॥

॥ ओमिति श्रीमदांत्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे दक्षमुद्रलसंवादे विघ्नराजखंडश्रवणपठनमाहात्म्यवर्णनं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मृत उवाच । वरतंतुमुनिश्रेष्ठो नानाविधतपः परः । शान्तिं न तपसा लेभे ततः खेदयुतोऽभवत् ॥१॥
 नश्वरं विश्वमेवं स ज्ञात्वा ब्रह्मपरोऽभवत् । तत्राऽऽजगाम पौलस्त्यो विश्रवा मुनिसत्तमः ॥२॥ तं दृष्ट्वा तथाय विप्रेशं प्रणनाम
 पुषूज ह । पप्रच्छाऽऽभोज्य हर्षेण युक्तः परमपावनम् ॥३॥ बतंतु उवाच । त्वं साक्षाद्योगिनां वंद्यः पावनो हि समागतः ।
 महापुण्येन ते पादपद्मं दृष्टं मया प्रभो ॥४॥ योगशान्तिप्रदं ब्रूहि येन शान्तो भवाम्यहम् । नश्वरं सर्वमुत्सृज्य तदर्थं
 लालसोऽधुना ॥५॥ विश्रवा उवाच । ब्रह्मज्ञानं विना तान न शान्तिं लभेते नरः । ब्रह्म नानाविधं वेदेषु प्रोक्तं वेदवादिभिः ॥६॥
 तेषां पतिं गणाधीशं ब्रह्मणस्पतिसंज्ञितम् । न भजस्व विधानेन तदा शान्तो भविष्यसि ॥७॥ विश्वं वपुः शिरो ब्रह्म
 गजं योगं तयोर्मनः । सिद्धिबुद्धिपतिः साक्षात् परः स्वानंदवासकृत् ॥८॥ वर्णा धूम्रायिता यत्र मनसा मुनिसत्तम ।
 तेन धूम्राक्षरः प्रोक्तो ब्रह्मभूयप्रदायकः ॥९॥ धूम्रवर्णं गणाधीशं भज यत्नेन मानद । तस्यैव भजनं कृत्वा शान्तिं प्राप्सो-
 ऽहमुत्तमाम् ॥१०॥ नान्यथा पूर्णशान्तिं तु लभेते कोऽपि निश्चिनम् । वेदादिभिर्मुनीर्नाद्रैश्च वेदाद्यैः पश्य नं विभुम् ॥११॥
 पुलस्त्येनोपदिष्टोऽहं नानायोगपरायणः । त्यक्त्वा ब्रह्माणि तन्निष्ठः सदाऽभूवं न संशयः ॥१२॥ एवमुक्त्वा महायोगी
 विश्रवाः स्वस्थलं गमौ । वरतंतुर्विचार्यैवं गणेशभजने रतः ॥१३॥ खंडं मौद्गलसंस्थं स धूम्रवर्णात्मकं परम् । जजाप
 नित्यमानंदात् पूज्य विघ्नेश्वरं परम् ॥१४॥ पूर्णशान्तिं युनो जानो योगीन्द्रः सर्वपागः । गणेशकृपया नित्यमभजद्गण-
 नायकम् ॥१५॥ एकदा तीर्थसंस्थः स धूम्रवर्णं पुषूज ह । तस्याग्रे नित्यकं पाठं स चक्र धौम्रवर्णकम् ॥१६॥ तत्र काकः स्थितः
 सोऽपि वृक्षशाखापरायणः । शूलयुक्तः स शुश्राव धूम्रवर्णचरित्रकम् ॥१७॥ मद्यश्च शूलहीनः स बभूवे हर्षसंयुतः ।
 उड्डीय प्रययौ तस्माद् वृक्षात् स्वच्छापरायणः ॥१८॥ अने गणेश्वरं गत्वा ब्रह्मभूतो बभूव ह । अज्ञानश्रवणात् पुण्यं
 पश्य किं कथयाम्यहम् ॥१९॥ एवं नाना जनाः श्रुत्वा धूम्रवर्णचरित्रकम् । ब्रह्मभूता बभूवुस्ते भुक्त्वा भोगान्
 विंशतः ॥२०॥ तेषु किं ते महाविप्र कथ्यते तन्न शक्यते । अतः संक्षेपतः प्रोक्तं श्रवणस्य चरित्रकम् ॥२१॥

॥ ओमिति श्रीमदांत्र्य पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गल महापुराणे नवमे खण्डे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे मुद्गलदक्षसंवादे
 धूम्रवर्णचरितमाहात्म्यवर्णनं नाम अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नून इवाच । प्रह्लादो नाम विख्यातो योगी योगपरायणः । मयूरेशं समाश्रित्याऽभजत् भक्ति-
संयुतः ॥१॥ स्वप्न ददशं देवेशं मयूरेशं संस्थितम् । सिद्धिबुद्धिसमायुक्तं गजास्यं भक्तवत्सलम् ॥२॥ तं प्रणम्य
ननताऽसौ साश्रुनेत्रो महायशः । तं जगाद मयूरेशो वरयस्व वरान् परान् ॥३॥ स तं प्रणम्य विघ्नेशमगददर्पसंयुतः ।
योगशान्तिप्रदां देहि भक्तिं तेऽनिनगं प्रभो ॥४॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा तं जगाद गजाननः । मौद्गले नवमं खंडं पश्य
योगप्रदायकम् ॥५॥ तेन योगोद्भव्यस्त्वं भविष्यसि महामते । भक्तिर्मे भविता ते तु हृदा संपूर्णभावतः ॥६॥ एवमुक्तां-
ऽनर्द्धेऽसौ मयूरेशो महामनिम् । संजागृतोऽभवत् सोऽपि स्मृत्वा स्वप्नं सुविस्मितः ॥७॥ ततो मौद्गलसंस्थं स खंडं योगात्मकं
परम् । पपात्राऽऽल्लिख्य भक्त्या स नवमं नित्यमादरात् ॥८॥ योगगीतार्थकं योगमलभत्तत्प्रसादतः । ततोऽनिर्हर्षसंयुक्तो-
ऽभजत् नवधा प्रभुम् ॥९॥ क्षेत्रमन्याससंयुक्तो नित्यं भक्तिसमन्वितः । पपाठ पाठकृत् पूर्णं नवमं मौद्गलं स्थितम् ॥१०॥
कदा दैत्यैर्द्रमुख्यश्च बहुधा मिथुसंजितः । क्षेत्रमूर्तिं गणेशस्य खंडयामास संस्थिताम् ॥११॥ सिंधोश्च प्रतिमां तत्र
स्थापितो दैत्यैः पुरा । प्रह्लादो दुःखसंसक्तोऽभवद् हृष्टा च शौनक ॥१२॥ क्षेत्रवासिजनाः सर्वे त्यक्त्वा क्षेत्रं मयूरकम् ।
प्रप्लुर्भयसंयुक्ता यत्र तत्र सुदुःखिनः ॥१३॥ प्रह्लादो योगिवंद्यः स क्षेत्रसंन्यासभक्तिः । उपोषणपरो भूत्वाऽतिष्ठत्त-
त्रैव नित्यदा ॥१४॥ मानसीमकरात्तत्र पूजां विघ्नेश्वरस्य सः । तस्योच्छिष्टं बुभोजैव मनसा भक्तिसंयुतः ॥१५॥ हृदाऽग्रहं
तस्य हृष्टा मयूरेशोऽमृतं सदा । भक्ततालुस्थं तु कृत्वा तोषयामास तेन तम् ॥१६॥ एवं बहौ गते काले शिवपुत्रो बभूव
ह । मयूरेशो वधार्याय सिंधोर्देवर्षिभिस्तुतः ॥१७॥ स समागत्य सिंधोश्च खंडयामास मूर्तिकाम् । तत्रस्थां स्वयमेवं तु
निवासमकरोत् प्रभुः ॥१८॥ हृष्टा तं पूजयामास प्रह्लादो योगिनां वरः । पारणं स चकारैव हर्षनिर्भरमानसः ॥१९॥
प्रत्यक्षं गणराजस्तं प्रसन्नो वरदोऽभवत् । स वं सन्निधानस्थो भजामि त्वां तथा कुरु ॥२०॥ ब्रह्मैव ब्रह्मकल्पति
मयूरेशश्चकार तम् । अन्यं सन्निधिवासस्थं गणं ब्रह्मप्रियाख्यकम् ॥२१॥ अन्यच्च शृणु विघ्नेश विश्वामित्रो महाशुनिः ।
चकार मौद्गलस्यैव भक्त्या पारायणं परम् ॥२२॥ सरठस्तत्र वृक्षस्थः शुश्रावाज्ञानभावतः । ज्वरयुक्तः कदाचिद्वै नवमं
खंडमुत्तमम् ॥२३॥ सद्यो हि ज्वरहीनः स बभूवे पुण्यगौरवात् । यथेष्टं विषयान् भुक्त्वांस्ते खानंदगतोऽभवत् ॥२४॥

गणेश्वरं तत्र दृष्ट्वा ब्रह्मीभूतो बभूव ह । एवं नाना जना ब्रह्म लेभिरे खंडसंश्रवात् ॥२५॥ कति तेषु ब्रवीम्येव केन वक्तुं न शक्यते । भुक्तिभुक्तिप्रदश्चायं खंडो नवमसंज्ञितः ॥२६॥

॥ ओमिति श्रीमदान्य पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गल्य महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे दक्षमुद्रलसंवादे

नवमखंडमाहात्म्यवर्णनं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

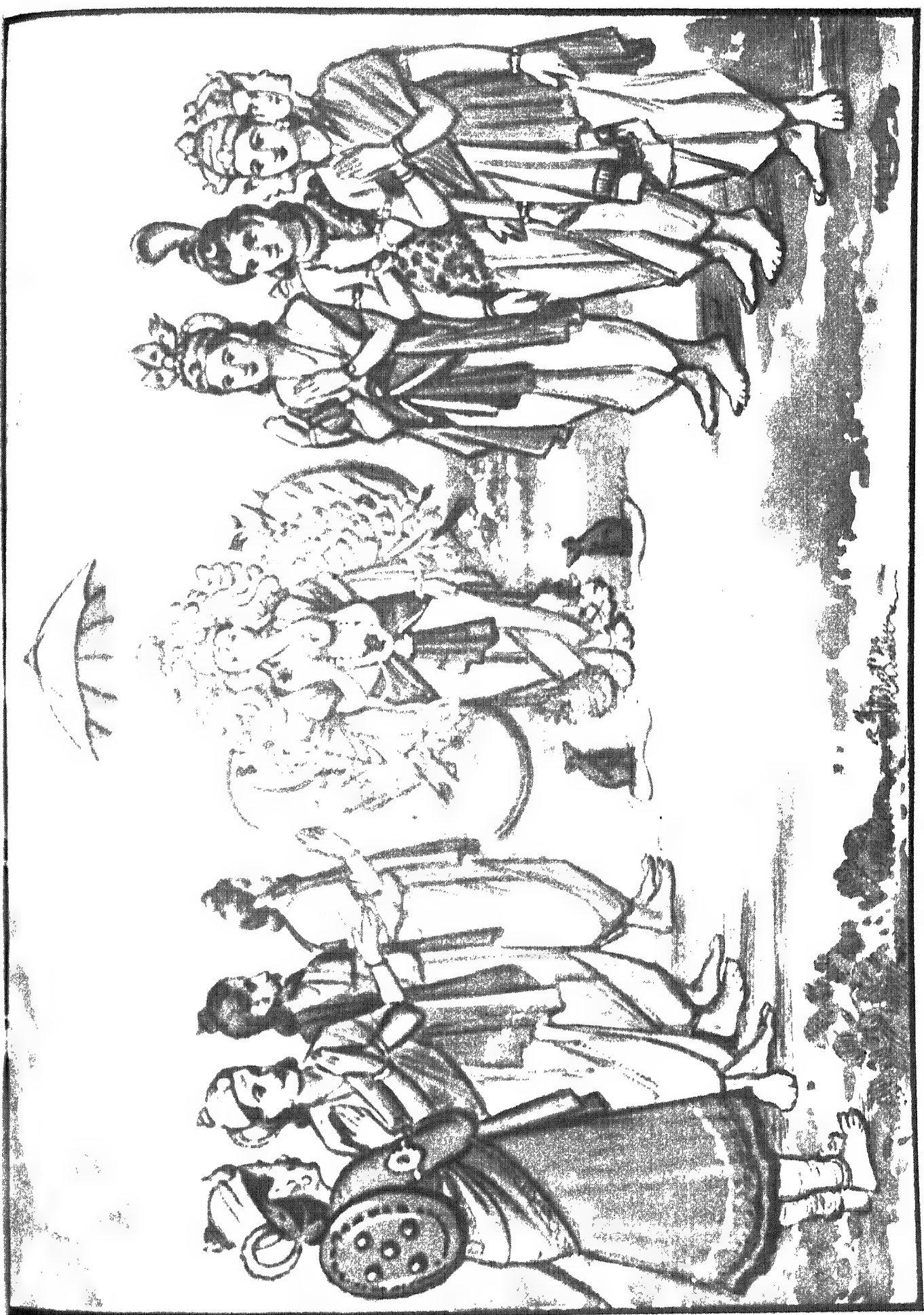
॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ मृत उवाच । अयं ते कथितः पूर्णः खंडो योगात्मकः परः । नवमः सर्वदः साक्षात् पूर्णयोगप्रदायकः ॥१॥ एकस्य श्रवणेनैव खंडस्यास्य महात्मने । संपूर्ण मुद्गलस्थं यत् फलं प्राप्नोति मानवः ॥२॥ न शक्यते मया विप्र माहात्म्यं खंडसंभवम् । यत्र योगपतिः पूर्णो वर्णिनो गणनायकः ॥३॥ चतुर्वेदभवं पुण्यं श्रवणेन भविष्यति । सांख्य साधनकैश्चास्य खंडस्यात्र न संशयः ॥४॥ अष्टादश पुराणान्युपपुराणानि यन्मथा । शृणुयात् स नरस्तस्मादनंतं त्वस्य संश्रवात् ॥५॥ शब्दब्रह्ममयाज्ञाना शान्त्राणि निःसृतानि तु । तेषां श्रवणो जंतुस्स्यान्नंतं फलं लभेत् ॥६॥ तीर्थानि सकलान्येव यः कुर्याद्विधिसंयुतः । तैर्भ्योऽनंतगुणं पुण्यमस्य श्रवणो लभेत् ॥७॥ क्षेत्राणि विविधान्येव यः कुर्याद्विक्तिसंयुतः । तैर्भ्योऽस्य श्रवणेनैव लभेतासंख्यकं फलम् ॥८॥ दानानि विविधान्येव यः कुर्यात् मानवोत्तमः । अस्य श्रवणमात्रणानंतं तैर्भ्यः फलं लभेत् ॥९॥ यज्ञान् कुर्याच्च संपूर्णान् यथा शान्त्रप्रमाणतः । तैर्भ्योऽनंतं फलं प्रोक्तमस्य श्रवणमात्रतः ॥१०॥ इष्टावृत्तादिकान्येव नाना सन्कर्मकानि यः । प्रकुर्यात् स फलं तैर्भ्यो नरोऽनंतं लभेच्छ्रवात् ॥११॥ बहुनाऽत्र किमुक्तेन नानेन सहशं भवेत् । साधनं योगखंडेन योगो यत्र निरूपितः ॥१२॥ संपूर्णो योगखंडस्ते कथितो व्यासवर्णिनः । अतः परं गमिष्यामि स्वाश्रमं न्वाज्ञया च ते ॥१३॥ संपूर्ण मौद्गल्यं तुभ्यं कथितं सर्वमिद्विदम् । अतः परं पुराणं च नास्ति शौनक ते नमः ॥१४॥

॥ ओमिति श्रीमदान्य पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गल्य महापुराणे नवमे खंडे योगचरिते योगामृतार्थशास्त्रे दक्षमुद्रलसंवादे नवमखंडमाहात्म्यवर्णनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ शौनक उवाच । पुराणेषु महाभाग संशयैर्विविधैः परैः । प्राप्तैः संयुतोऽहं च संस्थितः खेदसंयुतः ॥१॥
 अन्यस्यैव पुराणस्य संशयाः श्रवणेन मे । गमिष्यन्ति महाबुद्धे विचार्यैवं स्थितोऽभवम् ॥२॥ आन्यं मौद्गलकं श्रुत्वा
 संशया मे गताः पुरा । निःसंशयः कृतः सृत त्वयाऽहं नात्र संशयः ॥३॥ एको मे संशयश्चैव हृदि तिष्ठति नं नुद । गच्छ
 पश्चाद्विजं स्थानं धन्यं मां कुरु शान्तिद ॥४॥ गणेशस्य रहस्यं यज्ज्ञानं व्यासेन श्रीमता । सर्वानिगं मौद्गलस्यं महच्चित्रं
 परात्परम् ॥५॥ ततो व्यासेन शस्त्रं तत् कृतं भारतकं परम् । धर्मार्थमव्यवस्थानं ब्रह्मसायुज्यदायकम् ॥६॥ तत्राऽऽदौ
 गणनाथस्य पूजनं स्मरणं कृतम् । पश्चाद्गणेश्वरस्यैव वर्णनं न कृतं किल ॥७॥ संपूर्णं भारतं जानं कृतकृत्यो महासुनिः ।
 अभवन्नात्र संदेहः किमिदं कौतुकं वद ॥८॥ शौनकस्य वचः श्रुत्वा सृतः सस्मार तं गुरुम् । तत्क्षणात्तत्र योगीशोऽभवत्
 व्यासः समागतः ॥९॥ तं दृष्ट्वा हर्षसंयुक्ताः सृतशौनकमुख्यकाः । उत्थायाऽऽपूज्य तं नेमुः स्थाप्य प्रांजल्योऽभवन् ॥१०॥
 ततः समीपे संस्थाप्य जगाद मुनिमुत्तमः । व्यासः शौनकमुख्यांस्तु ज्ञात्वा सृतप्रयोजनम् ॥११॥ व्यास उवाच । मया
 शस्त्रं कृतं विप्र भारतं नात्र संशयः । नत्रायं बुद्धिगः साक्षाद्वर्णितो ब्रह्मसंज्ञितः ॥१२॥ सिद्धिदो ब्रह्मरूपोऽयं मुख्यं
 तदेव संमतम् । विकुंठादय एवं वै नाशयुक्ताः प्रकीर्तिताः ॥१३॥ सिद्धिबुद्धिचरेणैव मोहितोऽहं न संशयः । गणेशं
 सर्वभावेन वर्णितुं विस्मृतोऽभवम् ॥१४॥ अन्यं ग्रंथं ततः कर्तुमुद्यतो ह्यभवं मुने । तत्राऽऽकाशभावा वाणी मासुवाच शृणुष्व
 तत् ॥१५॥ गणेशवर्णनं पूर्णं प्रशस्तं मा कुरुष्व वै । मोहनार्थं गणेशेन जनानां रचितं त्विदम् ॥१६॥ मुद्गलं मुनिमुख्यं च
 त्यक्त्वा सर्वे सुनीद्रकाः । स्पष्टं गणपते रूपं वर्णितुं न क्षमाः कदा ॥१७॥ श्रुत्वाऽहं तां नमस्कृत्य संस्थितो मौद्गले रतः ।
 अनः संशयहीनस्त्वं मौद्गलं भज भक्तिनः ॥१८॥ पुराणेषु गणेशस्य स्वरूपं वर्णितं परम् । ब्रह्मणस्पतिबोधस्य दायकं
 नात्र संशयः ॥१९॥ तथापि मोहिताः सर्वे विप्राद्या न गजाननम् । जानन्ति तादृशं तेषु सिद्धिबुद्धिचरेण ते ॥२०॥ गणेश-
 वरदानेन भक्त्यै मौद्गलकं परम् । दृष्ट्वा गणेश्वरं पूर्णं ज्ञास्यन्ते नान्यथा क्वचित् ॥२१॥ अतो मौद्गलेमेकं त्वं भज वै
 नित्यमादरात् । कलिदोषेण हीनः सन् सर्वं च लभसे परम् ॥२२॥ एवमुक्त्वा महायोगी व्यासस्तत्र महामतिः ।
 विरराम च तत्रैव धूर्ध्रवर्णः समययौ ॥२३॥ तं दृष्ट्वा तथाय नेमुस्ते गणेशं भक्तिसंयुताः । संपूज्य तुष्टुबुक्ते वै गाणेऽशौ-
 र्गणपप्रियैः ॥२४॥ धूर्ध्रवर्णः संजगाद तुष्टस्तान् हास्यसंयुतः । स्वभक्तान् गणनाथस्तु वचनं सुखदायकम् ॥२५॥

धूम्रवर्ण उवाच । कलेः पराक्रमः सर्वो मया संपूर्णभावनः । खंडिनो मुनिमुख्याश्चाऽधुना चरन् निर्भयाः ॥२६॥ एवमुक्त्वा
गणाधीशस्तान् गृह्य धरणीनेले । स्थापयामास धर्मेण युक्तांश्चक्रं स मानवान् ॥२७॥ जगाद मुनिमुख्यांस्तान्
मौद्गलं मे रहस्यदम् । जपध्वं नित्यमानंदान्तेनाऽहं वशगो भवे ॥२८॥ नानेन सहशं किंचित् प्रियं चोपनिषत् परम् ।
यत्राऽहं पंचधा संस्थो योगाकारस्वरूपधृक् ॥२९॥ पंचधा मे स्वरूपं तु मौद्गलेन प्रकाशयते । श्रवणेन पुराणस्य पठनेन
तदर्थनः ॥३०॥ मौद्गलं यत्र विप्रशाः पठ्यन्त श्रूयन्ते जनैः । तत्राहं संस्थितः सर्वैर्भक्तिग्रहणलोलुपः ॥३१॥ ब्राह्मे बुद्धि-
स्थितं रूपं वर्णितं मे तदंशतः । तत्राऽहं संस्थितश्चैव निर्गुणाकृतिलक्षणाः ॥३२॥ ब्रह्मांडं प्रणवाकारो नानाखलसमन्वितः ।
विश्वाकारप्रभावंणाऽंशेन तत्र स्थितो मुदा ॥३३॥ गाणेशं मूर्तिगोऽहं तु तयोर्ज्ञानप्रकाशकः । गजवक्त्रादिचिह्नैः संयुक्त-
स्तिष्ठामि सर्वदा ॥३४॥ अन्येषु च पुराणेषु शिवविष्णवादिरूपधृक् । संस्थितस्तत्कलंशेन नानाभेदविहारतः ॥३५॥
मौद्गले योगरूपोऽहं निष्ठाभ्युपनिषद्व्रतः । सर्वेषां मे स्वरूपाणां योगस्तत्र प्रकीर्तितः ॥३६॥ तेषां प्रकाशकं पूर्णं तथा
योगप्रकाशकम् । मौद्गलं मे प्रियं तस्मात्तत् समं नैव विद्यते ॥३७॥ भक्त्या संप्रार्थितोऽहं तु सृष्ट्याऽऽदौ मुनिसत्तमाः ।
तदा मया वरो दत्तो भक्त्यै भक्तिविवर्धनः ॥३८॥ तदर्थं मौद्गलं पूर्णं रचिनं च मया पुरा । मुद्गलस्य हृदि क्षिप्तं सर्व-
सौख्यप्रदायकम् ॥३९॥ मयाऽस्मौ प्रेरितो योगी परं दक्षाय मौद्गलम् । कथयामास संपूर्णं पुराणं मे मुदाकृती ॥४०॥ ततः
शिवादिभिर्देवैर्मरीचादिमहर्षिभिः । शेषादिभिर्नरैः सर्वैः संव्यते मे पुराणकम् ॥४१॥ न मौद्गलं विना विप्राः स्वरूपं मे
यथार्थतः । ज्ञायते केनचित् कापि पूर्णं सर्वप्रकाशकम् ॥४२॥ अन्यत्र मे स्वरूपं तु वर्णितं पूर्णभावनः । तत्र मोहो भवेन्नृ-
न्मिद्विबुद्धिकृतः परः ॥४३॥ सृष्ट्याऽऽदौ मिद्विबुद्धिभ्यां प्रार्थितोऽहं विशेषतः । जगतां मोहनार्थं च ब्रह्मणां खलकारणात्
॥४४॥ तदा मया वरो दत्तो मौद्गलं न्यज्य मां कदा । ज्ञायंति न च विश्वानि तेषु ब्रह्माणि संस्थितम् ॥४५॥ अतो मां
मौद्गले संस्थं भजध्वं त्वं कचनसः । तेन मे भक्तिमुत्पत्ताश्चरित्यथ निरंतरम् ॥४६॥ नानेन सहशं किंचित् मत्प्राप्तौ साधनं
परम् । सर्वमिच्छार्थमेवं तु ज्ञानव्यं द्विजसत्तमाः ॥४७॥ अस्य श्रवणमात्रेण कृतकृत्यो नरो भवेत् । न शक्यते फलं
वक्तुमपागत्वान् मया कदा ॥४८॥ मौद्गलश्रवणेनैव संतुष्टोऽहं महर्षयः । दास्यामि सकलाभीष्टं वृणुध्वं निर्विशंकया ॥४९॥
शौनकाया उचुः । भक्तिं देहि त्वदीयां नौ योगं शान्तिप्रदायकम् । यद्यदिच्छामहे नाथ तत्तत् सिद्ध्यतु सर्वदा ॥५०॥

चित्र १. चित्र १ — श्री गणेशः आत्मनः विराड्ब्रह्मरूपं सर्वान् देवान् दर्शयति ।

गाणपत्यांश्च नः सर्वान् कुरु त्वं सर्वदा परान् । इमान् वरान् गुणाध्यक्ष प्रार्थितान् देव देहि नः ॥५.१॥ तथेति नानथोक्त्वाऽसौ गणेशो ब्रह्मनायकः । व्यासदींश्च जगादाऽसौ वृणुध्वं वाञ्छितान् वरान् ॥५.२॥ नैस्तथैव गणाध्यक्षः प्रार्थितो गणपतिप्रियैः । तथेति नानथोक्त्वा च सूतसूत्रे च विष्णुपः ॥५.३॥ वरान् ब्रूहि महाभाग त्वया संश्रवितं परम् । द्विजेभ्यस्तेन संतुष्टो दास्यामि स तथाऽब्रवीत् ॥५.४॥ तथेति तमथोक्त्वाऽसौ धृम्रवर्णो गजाननः । अन्तर्धीय स्वमात्मानं स्वानन्दस्थो बभूव ह ॥५.५॥ सर्वे संतुष्टचित्तास्ते स्वं स्वं स्थानं ययुस्तनः । मौद्गलं नत् समाश्रित्य गणेशमभजन् परम् ॥५.६॥ इमां मुद्गलजां श्लोकैः संहितां वेदबृहिताम् । त्रयोविंशतिसाहस्रैः सार्धैकशतसंयुतैः ॥५.७॥ अष्टाविंशान्यधिकैश्च अध्यायैश्च चतुः शतैः । खंडैश्च नवभिः पूर्णां सर्वसिद्धिमयीं चिनाम् ॥५.८॥ मुद्गलः कथयामास सर्वेषां हितकारणात् । शब्दब्रह्म-
रहस्याख्यां साक्षाद्ब्रह्मप्रदायिनीम् ॥५.९॥

॥ ओमिति श्रीमदान्त्ये पुराणोपनिषदि श्रीमन्मौद्गले महापुराणे नवमे खण्डे योगचरिते योगामृतार्थशेखरे दक्षमुद्गलसंवादे पुराणसमाप्तिवर्णनं नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

॥ श्रीगजाननार्पणमस्तु ॥

॥ वक्रतुंडाद्यष्टमूर्तिधरः गणेशः प्रसन्नो वरदो भवतु ॥

॥ इति श्रीमुद्गलपुराणं समाप्तम् ॥

॥ इति श्रीमुद्गलपुराणे नवमः खंडः समाप्तः ॥

॥ इति श्रीमद्भलपुराणं समाप्तम् ॥